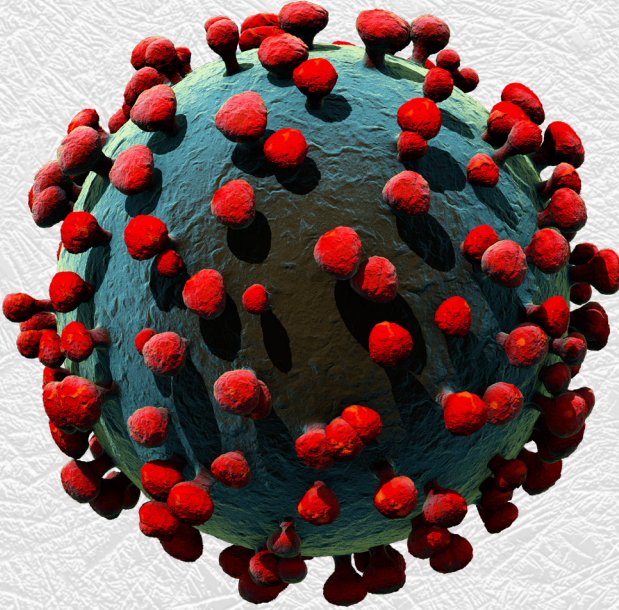

COVID-19 SONRASI KÜRESEL SİSTEM: ESKİ SORUNLAR YENİ TRENDLER

SAM Yayınları

stratejik
araştırmalar
merkezi

T.C. Dışişleri Bakanlığı

**COVID-19 SONRASI KÜRESEL SİSTEM:
ESKİ SORUNLAR, YENİ TRENDLER**

Derleme
Türkiye Cumhuriyeti
Dışışleri Bakanlığı
Stratejik Araştırmalar Merkezi

Kapak & İç Tasarım
Ali Burak CESUR

Baskı & Cilt
MATSA Basımevi
ANKARA

Basım Tarihi
2020

ISBN
978-975-7307-72-3

YAYIN KURULU

YAVUZ SELİM KIRAN
T.C. DIŞIŞLERİ BAKAN YARDIMCISI

UFUK ULUTAŞ
T.C. DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

MESUT ÖZCAN
T.C. DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI
DİPLOMASİ AKADEMİSİ

SİBEL ERKAN
T.C. DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

MEHMET ZEKİ GÜNAY
T.C. DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

TALHA KÖSE
İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ

TAKDİM

COVİD-19 kısa süre içinde dünyanın her bölgesine yayılarak tüm insanlığı tehdit eder hale geldi. Salgında dünyada tepe noktasına henüz ulaşılmadı. Vaka sayılarının azaltılarak hayatın normale dönüşünü sağlamak için hem hükümetlere, hem ilgili uluslararası kurumlara, hem de bireylere önemli sorumluluk düşüyor.

Türkiye olarak Sayın Cumhurbaşkanımızın liderliğinde ülke içinde gereken adımları kararlı bir şekilde atmaya devam ediyoruz. Aynı zamanda, diğer ülkelerle yakın temas içindeyiz. Başta komşularımız olmak üzere çok sayıda ülkeyle bilgi ve tecrübe paylaşımında bulunuyoruz. Çalışmalarımızı koordine ediyoruz. Ayrıca, imkanlarımız ölçüsünde pandemiyle küresel mücadeleye somut katkılarda bulunuyoruz.

Bakanlığımızın iç ve dış teşkilatı teyakkuz halinde çalışıyor. Yurtdışındaki vatandaşlarımızla sürekli irtibat halindeyiz. 7/24 esasına göre hizmet veren Konsolosluk Çağrı Merkezimiz vatandaşlarımızın Bakanlığımıza her an ulaşabilmelerini mümkün kılıyor. Yeni oluşturduğumuz Koordinasyon ve Destek Merkezi Bakanlık birimlerimizin yurtdışı temsilciliklerimizle ve diğer kamu kurumlarıyla eşgüdümünü sağlıyor. Yabancı ülke makamlarıyla düzenli temas halinde yurtdışındaki vatandaşlarımızın sorunlarını çözüyoruz. Öte yandan, yurtdışında geçici statüde bulunan vatandaş ve öğrencilerimizin vatanlarına dönüşlerini sağlıyoruz. Birinci aşamada 70'den fazla ülkeden toplamda 39 bin vatandaşımızı ülkemize tahliye ettik. Geçici olarak yurtdışında bulunan ve ülkemize dönmek isteyen vatandaşlarımızın dönüşleri için kapsamlı çalışmalarımız sürüyor.

Koronavirüs salgınının sağlık ve konsolosluk boyutu

çerçevesinde yaptığımız lojistik çalışmalar tabiatıyla önceliğimiz. Ancak içinde bulunduğumuz krizin daha geniş bir çerçevede ele alınması gerektiğinin de farkındayız. Tarihin bu önemli dönüm noktasının ardından uluslararası konjonktürde bizi nelerin beklediğini, hangi sınamalar ve fırsatlara hazırlanmamız gerektiğini şimdiden değerlendiriyoruz. Gelişmeleri izlemek ve onun peşine takılmak yerine, ön alıcı ve gerçekçi bir yaklaşımla yürüttüğümüz dış politika anlayışımız da bunu gerektiriyor.

COVID-19 salgını pek çok alanda etkileri uzun yıllar hissedilebilecek bir dönüşüme yol açma potansiyeli taşıyor. Uluslararası ilişkiler uzmanları şimdiden bu konuda literatürü oluşturmaya başladılar. Bakanlığımızla akademik dünya ve düşünce kuruluşları arasında köprü kuran Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) Koronavirüs salgınının uluslararası sistem üzerindeki etkilerine ilişkin yapılmakta olan bu çalışmalarını analiz ederek devletimizin ilgili birimlerinin kullanımına sunuyor.

Bu süreçte Türk akademisyenlerin konuya ilişkin değerlendirmelerine özel önem atfediyoruz. Yaşanan gelişmeleri akademisyenlerimiz nasıl okuyorlar? COVID-19 sonrasında nasıl bir sistemle karşı karşıya kalacağız? Salgın sonrası küresel çapta yaygın eğilimler neler olacak? Bizi ne tür tehditler bekliyor? Önümüze nasıl fırsatlar çıkacak? SAM ülkemizin çeşitli üniversitelerinden değerli akademisyenlerimize ulaşarak bu soruları yöneltti ve böylece takdimini yapmaktan memnuniyet duyduğum bu kitabın ortaya çıkmasını sağladı.

Bu projenin krizin henüz başlarında hızla biçimde hayata geçirilmesi takdire şayan. Yayına katkıda bulunan tüm akademisyenlerimize ve SAM ekibine teşekkürlerimi sunuyorum.

İçinden geçtiğimiz bu süreçte, dayanışma ruhuyla hareket ederek zor günleri en kısa sürede geride bırakacağımıza inanıyorum.

Mevlüt Çavuşoğlu
T.C. Dışişleri Bakanı

EDİTÖR

UFUK ULUTAŞ

YAZARLAR

ALTAY ATLI

BİROL AKGÜN

BURHANETTİN DURAN

CAN KASAPOĞLU

EMRAH ZARİFOĞLU

EMRE ERŞEN

ERSEL AYDINLI

FERHAT PİRİNÇÇİ

GİRAY SADIK

GÖKHAN YÜCEL

KADİR TEMİZ

M. ŞÜKRÜ HANİOĞLU

MEHMET ÖZAY

MELTEM MÜFTÜLER-BAÇ

MERVE SEREN

MESUT ÖZCAN

MUSTAFA AYDIN

MUSTAFA KİBAROĞLU

NİHAT ALİ ÖZCAN

NURŞİN ATEŞOĞLU-GÜNEY

OKTAY F. TANRISEVER

ONUR UNUTULMAZ

SEDAT AYBAR

TALHA KÖSE

TUNCAY KARDAŞ

UFUK ULUTAŞ

*** Bu çalışmada ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleridir ve Dışişleri Bakanlığı'na atfedilmemelidir.

İÇİNDEKİLER

1. Koronavirüs Sonrası Küresel Trendler	10
2. Küresel Salgın Tehdidi Altında Küresel Sistem	20
3. COVID-19 Sonrası Küresel Düzen: İki Seçenek.....	24
4. Koronavirüs Sonrası Yeni Bir Dünya Düzeni Mi, Düzensizliği Mi?	29
5. Salgınlar ve Uluslararası Sistemin Dayanıklılığı.....	35
6. COVID-19 ve Uluslararası Düzen	40
7. COVID-19 Pandemisini Yeniden Düşünmek	45
8. COVID-19 Sonrası Dönemde Pozitif Ayrışma	50
9. COVID-19 Küreselleşmenin Sonunu Mu Getirecek?	54
10. Koronavirüs, Küreselleşme ve Uluslararası Sistem	58
11. COVID-19, Ulus Devlet ve Risk Toplumu	62
12. Uluslararası Sistemde Koronalizasyon	67
13. Koronavirüs Salgınından Sonra Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Da Hiçbir Şey Aynı Kalmayacak (Mı?).....	71
14. COVID-19 ve Uluslararası Kurumların Rolü	76
15. COVID-19 Sonrası Küresel Güvenlik ve Savunma Durumu.....	82

---

16. Medikal İstihbaratın Yükselişi	86
17. Milli Güvenlik Sorunu Olarak Koronavirüs Salgını.....	92
18. COVID-19 Sonrası Küresel Güvenlik Trendleri	97
19. Küresel İktisadi Dönüşüm Dinamiklerinin Jeopolitik Yansımaları	102
20. COVID-19 Sonrası Küresel Ekonomi Trendleri	107
21. Koronavirüs ve Küresel Çatışma Dinamikleri	112
22. COVID-19 Ortadoğu'da Neyi Değiştirecek?	118
23. Koronavirüs'ün Ortadoğu Bölgesine Muhtemel Etkileri.....	124
24. Koronavirüs ve Çin	129
25. COVID-19 Pandemisi ve Göç	134
26. COVID-19, Yeni Normal ve Dijital Diplomasi	139

KORONAVİRÜS SONRASI KÜRESEL TRENDLER

Ufuk ULUTAŞ

Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı

Anahtar Kelimeler

Devlet, Çok Tarafllık, ABD-Çin Rekabeti, Türkiye

Koronavirüs pandemisinin küresel çapta önemli dönüşümlere hatta kırılmalara sebebiyet verip vermeyeceği tartışmaları, salgının Wuhan dışına çıktığı an kadar eski. Pandemi küresel bir mahiyet kazandıkça ve sağlık sektöründen tedarik zincirlerine, ekonomiden sosyal ilişkilere kadar geniş yelpazede hayatın her alanını etkiledikçe, küresel siyaset üzerinde de dönüştürücü etkilere sahip olması kaçınılmaz oldu. Yaşanan gelişmelere binaen tartışmanın seyri bir süre sonra dönüşümün yaşanıp yaşanmayacağından, dönüşümün ölçeği ve küresel anlamda sistemik kaymalara sebep olup olmayacağı doğrultusunda değişti. İhtiyatlı bir analizle, COVID-19 pandemisinin Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi küresel ölçekte sistem değiştirici kırılmalardan ziyade 11 Eylül Saldırıları ve 2008/2009 Küresel Finansal Krizi gibi paradigma kaymalarına sebep olacak ve uluslararası sistem sorgulamalarını hızlandıracak bir mahiyet kazanacağını öngörebiliriz.

Hem salgının ölçeği hem de salgın çerçevesinde hayata koyulan uygulamalar, 21. yüzyıl küresel toplumunun alışık olduğu bir olgu değil. Salgınlar kendisini İspanyol gribinde, Ebola'da, SARS ve MERS'te hatırlatsa da bu kadar kapsamlı ve dönüştürücü bir salgın olgusu ve etrafında gelişen tehdit algısı ile yeni tanıyoruz. Bu sebepten, hem durumun tespiti ki bunun için sosyal bilimcilerin donanımlı olmadığı tıbbi data ve analizlere ihtiyaç duyuyoruz; hem de sürecin küresel sistem ve siyaset açısından nereye evrileceğine dair öngörü yapmak oldukça zor. Devletlerin ve küresel örgütlerin COVID-19 sonrası dönemde karşılaşacakları fırsat ve meydan okumaları, an itibarıyla attıkları ya da atmadıkları adımlar belirliyor, belirleyecek. Bu sebepten COVID-19 sonrası küresel siyaset analizi ile devletlerin salgınla mücadele performansı arasında kuvvetli bir bağ vardır. Bununla birlikte devletlerin salgın sonrasına dair ortaya uygulanabilir bir vizyon koymaları, bu vizyonun küresel ve yerel anlamda karşılık bulması da büyük önem arz etmektedir. Bir takım dönüşümlere tabi olacak küresel sistemde devletlerin kendilerine biçtiği rol ve kapasite beyanı, bu devletlerin yeni dönemdeki konumunu belirlemede büyük etkiye sahip olacaktır.

Devam eden salgın sürecinde öngörü yapmanın zorluğunu bir kenara koyarsak, mevcut tablo COVID-19 sonrasında ön plana çıkacak eğilimlere dair güçlü sinyaller vermekte. Bunların ilki, "güçlü devlet" kavramının yeniden itibar kazanacağıdır. COVID-19 ve benzeri pandemiler hayatımızın bir parçası olarak kabul edilip bir tehdit algısı olarak milli güvenlik doktrinlerine işlendikçe, pandemilerle mücadelenin eşsiz ve merkezi kurumu olan devlete ihtiyaç ve yönelim artacak. Sadece küresel değil, ulusal pandemilerde dahi sağlık, güvenlik ve refah sağlayıcısı olarak devlet tek başına ön plana çıkmaktadır. Başta Dünya Sağlık Örgütü ve AB gibi uluslar üstü örgütlerin mevcut pandemideki verimsiz ve yetersiz rolleri de hesaba katıldığında, kendi kendine yeten devlet ile güçlü devlet kavramları arasındaki bağ güçlenecek. Pandemi karşısında zor duru-

ma düşen ve istatistiki olarak menfi anlamda zirvede yer alan devletlerin bir kısmı, COVID-19 öncesindeki dönemde uluslararası sistemin başat ya da göreceli güçlü aktörleri arasında yer almaktaydı. Pandeminin öğrettiği, güç değerlendirmelerinde bundan sonra realist yaklaşımın sıklıkla kullandığı askeri güç, ekonomik güç, nüfus vs. gibi kriterlerin yanında müstakil ya da alt başlıklar olarak sağlık sistemi, tedarik zinciri ve acil durum kapasitesi gibi kriterlerin de dikkate alınmak zorunda kalacağıdır.

Devletin güçlenmesi bazı iddiaların aksine otoriterleşmeyi de beraberinde getirmek zorunda değildir. Yine bununla bağlantılı olarak, otoriter rejimler pandemiyle mücadele performansları sebebiyle makbul sistemlere dönüşmeyeceklerdir. Kaldı ki otoriter rejimlerin pandemi performansını değerlendirebileceğimiz şeffaf verilere genelde sahip değilizdir. Bununla beraber Türkiye, Güney Kore, Almanya vb. ülkeler de dâhil olmak üzere bazı demokratik ülkelerin Koronavirüs'le mücadelesi, sadece otoriter rejimlerin pandemiyle etkin mücadele edebileceği mitini ortadan kaldırmaktadır. Salt olarak pandemiyle mücadele argümanı üzerinden demokratik/liberal toplumların otoriterliğe razı olacağı düşüncesi de naiftir. Koronavirüs sonrasındaki süreçte güçlü devleti, tedarik zinciri sağlam, ekonomisi dirençli, halkına güven veren, güçlü kurumlara, başta sağlık olmak üzere altyapıya ve kriz yönetebilme becerisine sahip yapılar olarak tanımlayanlar küresel ölçekte diğerlerinden olumlu olarak ayrışacaktır.

11 Eylül Saldırıları sonrasında özellikle Türkiye'yi çevreleyen bölgelerdeki kaosun temel parçalarından olan "başarısız devlet" (*failed state*) olgusu, COVID-19 sonrasındaki dönemde daha yaygın bir şekilde gündemimize gelecek. Bu devletler pandemiyle birlikte fasit bir daire oluşturmuş durumdadır. Bir taraftan pandemi bu tür devletlerin fonksiyonlarını yerine getirmesini daha da zorlaştırıyor; diğer yandan da zaten başarısız devlet olduklarından pandemiye karşı etkin mücade-

le ortaya koyamıyorlar. Değişik sebeplerden kaynaklanabilen zayıf yapılarından dolayı devlet kurumlarındaki idare ve eylem kapasitesini büyük oranda yitirmiş olan bu devletlerin pandemi sonrasında derinleşecek sosyo-politik ve ekonomik öfke tırmanışını yönetmeleri oldukça zor olacak. Bu da tabiiyle, birçok ülkede salgın sebebiyle ara verilen halk protestolarının yenileriyle birlikte tekrar canlanabileceğine işaret etmektedir.

COVID-19 sonrası tartışmaları, küresel sisteme yönelik eleştirileri ve reform taleplerini belirleyecek en önemli unsurlardan birisi ekonomi olacak. Salgının henüz kestiremediğimiz ekonomik boyutları küresel ölçekte insan hareketliliğine, siyasi çalkalanma ve dönüşümlerine sebep olacak. Bu sebepten pandemi sonrası küresel sistemdeki revizyon taleplerini yönetecek olanlar, küresel ekonomik yeniden yapılanmada elini taşın altına koyabilecek vizyon ve kapasiteye sahip olan aktörler olacak. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan düzende ABD'nin Sovyetler karşıtı pozisyonunu ve ittifaklar manzumesini sağlamlaştıran Marshall Planı'na benzer ekonomik kurtarma ve yardım paketleri, pandemi sonrasında kırılğan ekonomilere sahip devletlerin eksen değiştirmesi ya da değiştirmemesi için bir araca dönüşebilir. Bu noktada bariz bir şekilde ABD-Çin rekabeti karşımıza çıkacaktır. Bununla birlikte küresel tedarik zincirindeki önemini artıran devletlerin pandemi sonrasında ki dönemde küresel ölçekte etkinliğini de gitgide hızlanarak artıracığını iddia etmek mümkündür.

Erken değerlendirmelerde yer alan en üstüncörü iddialardan birisi, ABD-Çin rekabetinde ibrenin COVID-19 sonrasındaki dönemde Çin'in lehine kayacağıdır. Çin'in ilk pandemi ülkesi olarak sürece erken başlaması ve yol kat etmesi elbette Çin'e bir takım avantajlar sağladı. Bu avantajların aynı zamanda dezavantaja dönüşebileceği de dikkate alınmalı. Bu avantajlar özellikle Avrupa'nın içlerine doğru başlattığı yardım kampanyalarında ve beraberinde yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerinde görüldü. Bunun karşısında ise Amerikan yöne-

timinin pandemi performansı ve tüm imkânlarına rağmen bir sağlık sağlayıcısı olarak vatandaşını Koronavirüs'ten etkin bir şekilde koruyamaması oldukça eleştirildi. Fakat birçok analistin de ifade ettiği gibi devam eden süreçte ABD'nin küresel anlamda geri gelme (*rebound*) imkânı hala bulunuyor. Yaklaşan seçimlerin yarattığı kutuplaşmalar ve uzun bir süredir aşınan Amerikan'ın küresel liderlik pozisyonu geri gelmeyi zorlaştırırsa da, ABD'nin özellikle Batı dünyasında yaygın olan Çin şüpheliğini de kullanarak ülke içerisinde bir miktar normalleşme sağladıktan sonra ("*America First*") yüzünü ülke dışına döndürmesi beklenebilir. ABD, "*America First*" anlayışının ötesine geçmeyi başarabilirse -ki yaklaşan seçimler en büyük meydan okuma olacak- liberal dünyanın ekonomik yeniden yapılanma sürecinde Çin'le arasını kapatabilir.

Hâlihazırda en fazla sorgulanan olgulardan bir diğeri çok taraflılıktır. Uluslar üstü ve çok taraflı kurum ve kuruluşların pandemi performansının beklentilerin çok altında kalması, bu kurum ve kuruluşlara yönelik bir takım varoluşsal sorgulamaları da beraberinde getirecek. Fakat bu sorgulamaların lağvedilmekten ziyade revize edilmeye yol açacağı söylenebilir. Örneğin, AB'nin çok eleştirilen pandemi reaksiyonuna rağmen, İtalya dahi AB ile ilişkisini sadece pandemi performansı üzerinden değerlendiremeyecektir. Özellikle COVID-19 sonrası ekonomik yeniden yapılanmada her türlü desteğe ihtiyaç duyacak olan AB devletleri, AB fonlarını kolayca gözden çıkaramayacaktır. AB örneğinin de işaret ettiği gibi eleştiriler çok taraflılığın gereğini ortadan kaldırmamakta, aksine çok taraflı mekanizmaların etkinleştirilmesi ihtiyacını vurgulamaktadır. Çok taraflı kurum ve kuruluşların COVID-19'la mücadeledeki verimsizliği ve başarısızlığı, daha önce başlayan revizyon çağrılarının (Dünya 5'ten Büyüktür vb.) daha da anlam kazanacağı ve kriz sonrasındaki atmosferde daha fazla destek bulabileceği bir dönemin kapılarını aralayabilir. Bu da küresel sistemde orta vadede yaşanabilecek yapısal ve kurumsal revizyonların öncü tartışması olacaktır.

Son olarak Türkiye'ye özel bir parantez açmakta fayda var. Türkiye şu ana kadarki hem salgınla mücadele performansı hem de devletin kapasite projeksiyonu sayesinde birçok ülkeden müspet anlamda ayrıştı. Sağlık sistemine yaptığı yatırımların, sistemin bedava ve erişilebilir olmasının, karantina uygulamaları sırasında devlet ve sivil toplumun örnek bir sosyal dayanışma operasyonu gerçekleştirmesinin, Cumhurbaşkanı başta olmak üzere tüm karar alıcıların ve ilgili kurumların kriz yönetimi becerisinin, tedarik zincirinin sağlamlığının, dünyanın dört bir tarafından yapılan vatandaş tahliyelerinin, açıklanan ekonomik paketler ve salgınla mücadele için birçok ülkeye verdiği somut desteğin Türkiye'nin salgın sonrasında hareket alanını diğer birçok ülkeye nispetle genişlettiği söylenebilir. Diğer bir deyişle bir "devlet" olarak ortaya koyduğu kapasite ve uygulamaları, Türkiye'nin salgın sonrasında yapılacak devletin mahiyeti tartışmalarında hakkında konuşulacak örneklerden birisi olmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte bir süredir devam ettirdiği uluslararası kurumlardaki reform çabalarına daha teşne bir atmosfer de bulabilir ve bu da mevcut çabalara ivme kazandırabilir. Aynı şekilde bu süreçte yaptığı dış yardımlar, salgın sonrasında bir takım siyasi yaklaşımların kapısını da aralayabilir. Küresel ekonomik durgunluğun ürettiği baskılar, mücavir bölgelerdeki başarısız devletlerin oluşturacağı kırılabilirlikler, büyük güç rekabetinin sebep olacağı küresel saflaşmalar ve küreselleşmenin geçici olarak dondurulmasının yaratacağı ticari kayıplar ise (aynı zamanda ciddi fırsatlar da sunmakta) Türkiye'nin salgın sonrası dönemdeki en büyük meydan okumaları arasında yer alacaktır.

***

Küresel salgın ve ürettiği belirsizlik ortamında Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi olarak COVID-19 sonrasındaki döneme ışık tutma amacıyla hazırladığımız bu çalışma, pandeminin devam ettiği bir zamanda değerli akademisyen ve uzmanların ön analizlerine dayanmaktadır. Elbette sürecin devam etmesi öngörüyü zorlaştırmaktadır fakat öngörünün doğasında da bu vardır. Elinizdeki öngörü ve değerlen-

dirmeler, COVID-19 sonrası döneme dair müstakil, bazen örtüşen bazen farklılaşan analizler barındırmaktadır. En önemlisi Koronavirüs'ün yayılım ölçeğini de hesaba katarak uluslararası düzene olan etkilerini farklı disiplin ve perspektiflerden ele almalarıdır.

İlk kısımda Koronavirüs'ün uluslararası sisteme olası etkileri, pandemi sonrası dönemde ortaya çıkacak küresel politik trendler ve uluslararası ilişkiler disiplininde neşet edecek yeni tartışmalar inceleniyor. Küreselleşmenin bir ürünü olarak değerlendirilebilecek olan küresel salgının, küreselleşmeyi ne ölçüde etkileyeceği sorusuna cevap aranırken, küreselleşme-uluslararası sistem-devlet üçlemesi arasındaki ilişkinin mahiyetine ve olası dönüşümüne de ışık tutuluyor. Bu kısımda doğal olarak devlet kavramının dönüşümü ele alınırken, uluslararası sistemin başat aktörlerinden olan ABD ve Çin arasındaki ilişkilerin geleceği, pandemi sonrası artacak küresel liderlik rekabeti ve yeni dönemde fırsatları değerlendirebilecek Türkiye gibi aktörlerin hangi konulara ağırlık vermesi gerektiği tartışılıyor.

Meltem Müftüler-Baç, krizin aşılması için küresel işbirliğinin önemini vurgularken, yeni bir dünya düzenine geçişin ulus devletlerin ortak çıkarlar (insanlığın hayatta kalabilmesi) ve tehlikenin büyüklüğü karşısında yeni bir fayda-maliyet analizi yapmalarıyla mümkün olacağını dile getirmekte. M. Şükrü Hanioglu, COVID-19 sonrasında idealizmin sesini yükseltecek bir atmosfer bulamayacağını, “realpolitik” yaklaşımlar arası savaşın daha muhtemel olduğunu; bu sebepten kapsamlı ve düzen değiştirebilecek bir tasavvurun pandemi sonrasında kabul görmesinin zor olduğunu iddia etmekte. Burhanettin Duran pandemi sırasında atılan adımların pandemi sonrası dönemi şekillendirmede kilit rol oynayacağını, mevcut tabloya baktığımızda ise COVID-19 sonrasında yeni bir dünya düzeni kurulmasa da “büyük güç rekabetine dayalı düzensizliğin” yani “türbülansın” yoğunlaşacağını öngörmekte. Ersel Aydınlı güçlü devlet kavramının yeniden dönüşüne işaret etmekte ve CO-

VID-19 sonrası uluslararası sistemde bir milletin gücünü diğer devletlerin başarısızlıklarının değil ülke içinde ortaya koyduğu başarının tayin edeceğini iddia etmekte. Mustafa Aydın'a göre COVID-19'a bağlı olarak ortaya çıkan ve çıkacak trendler halihazırda tecrübe ettiğimiz geniş kapsamlı toplumsal değişim taleplerinin önünü açabilir, bu da bizi uzun vadede farklı bir küresel siyasi ve ekonomik sisteme taşıyabilir. Tuncay Kardaş, COVID-19 pandemisinin sorumluluğunu küresel modernliğe yüklemenin yanlışlığından bahsederken sorumluluğu daha ziyade post-truth yerliliğine yüklemekte ve 'görünmez düşman'a karşı dost-düşman ikiliğinin dışında kalan bir savaş mantığı geliştiğine işaret etmekte. Mustafa Kibaroglu, hem gıda güvenliği hem de sağlık hizmetleri açısından ikame edilemeyecek nitelikte olan su güvenliğine dikkat çekmekte, tarım politikalarının ve COVID-19 sonrası küresel kurumlardaki yeniden organizasyon çabalarına Türkiye'nin öncülük etmesinin önemine vurgu yapmakta. Küreselleşmenin geleceğini tartıştığı yazısında Altay Atlı, bir kriz döneminden geçmesine rağmen küreselleşmenin bu krizden yenilenmiş olarak çıkacağını; COVID-19 sonrasında daha güçlü, daha yüksek kapasiteli devletlerin ortak sorunlar karşısında birbirleriyle daha fazla işbirliği yaptığı, bugünden farklı bir küreselleşme anlayışının doğacağını iddia etmekte. Emre Erşen COVID-19'un 11 Eylül Saldırıları ve Arap Ayaklanmaları gibi çığır açıcı gelişmelerden birisi olacağını ve pandeminin uluslararası sistem üzerindeki etkilerini sadece ABD-Çin rekabeti üzerinden yorumlamanın indirgemeci bir yaklaşım olacağını söylüyor. Mehmet Özay COVID-19'u uluslararası toplumun samimiyet testi olarak görmekte ve salgınla mücadelenin küresel işbirliğinin gerekliliğinin altını çizdiğini ifade etmekte. Ferhat Pirinççi, salgının küresel sistemi hızlı bir şekilde değiştirmese de bir takım önemli sonuçlara sebebiyet vereceğini, 'küresel lidersizlik' sorununun daha bariz bir hale geldiğini ve bu boşluğu değerlendiren adımlar atabilecek aktörlerin küresel ölçekte ön plana geleceğini yazmakta. Oktay F. Tanrısever COVID-19'un uluslararası ilişkiler kuramlarında köklü değişiklikleri tetikleemesinin olası olmadığını ve yeni dö-

nemde ‘insana’ hitap ettiği ölçüde Uluslararası İlişkiler disiplininin sosyal bilimlere katkısının artacağını dile getirmekte.

Birol Akgün COVID-19 sürecinde performansları sıklıkla tartışılan, varlık sebepleri sorgulanan uluslararası örgütlere ve pandemi sonrası dönüşüm kapasitelerine dair analizini ortaya koyuyor. Birçok yazarın da dile getirdiği gibi yaşanan sürecin uluslar üstü örgütlerin gerekliliğini ortadan kaldırmadığının, aksine verimli çalışabilmeleri ve küresel sorunlara küresel çözümler bulabilmeleri için revizyona tabi tutulmaları gerektiğinin altını çiziyor. Can Kasapoğlu, Merve Seren, Nihat Ali Özcan ve Giray Sadık COVID-19 sonrası dönemi güvenlik, savunma ve istihbarat perspektiflerinden ele alırken, bu alanlarda ortaya çıkacak yeni trendlere ve meydan okumalara değiniyor. Uluslararası savunma projelerinin tedarik zincirlerinde ortaya çıkacak belirsizlikler, terör örgütlerinin bu dönemdeki dönüşümü, savaşın tabiatının değişimi, medikal istihbaratın önemi ve pandeminin bir milli güvenlik sorununa dönüşümü gibi konular COVID-19 sonrası dönemdeki küresel politik ve güvenlik atmosferine dair de fikirler veriyor.

Sedat Aybar ve Emrah Zarifoğlu, pandeminin toplumlar dolayısıyla devletler üzerindeki en belirgin maliyetlerinden birisi olan ekonomi konusunu irdeliyor. Bir taraftan pandemi sonrası ekonomik yeniden yapılanmada büyük güç rekabetinin nasıl karşımıza çıkabileceğini ele alıyorlar, diğer taraftan da tedarik zinciri, tüketim alışkanlıkları, enerji piyasası, dışa bağımlılık gibi konuların kısaca küresel iktisadi dinamiklerinin jeopolitik yansımalarını ve uluslararası düzen üzerindeki etkilerini inceliyorlar.

Talha Köse COVID-19’u çatışma çözümleri perspektifinden incelerken, çatışma dinamiklerinin nereye doğru evrileceğine, hangi bölgelerde yoğunlaşacağına ve mevcut çatışmalar için ne anlam ifade ettiğine dair iç görüşlerini paylaşıyor. Nurşin Ateşoğlu-Güney ve Mesut Özcan küresel çatışmanın

---

merkez üslerinden olan Ortadoğu bölgesine yoğunlaşıyor ve Koronavirüs pandemisinin bölgede neyi değiştireceği sorusuna cevap arıyorlar. Çok sayıda başarısız devlet örneği barındıran bölgedeki sosyo-politik ve ekonomik durumun pandemi ile daha da kötüleşebileceği öngörüsünde bulunuyorlar. Kadir Temiz, pandeminin çıkış noktası olan ve ABD ile rekabetinin kızışacağı yönünde tahminler yapılan Çin'in ekonomiyi iç ve dış politikasının nasıl etkilenebileceğini ve bunun uluslararası düzen için ne anlam ifade edeceğini ele alıyor. Onur Unutulmaz COVID-19'un küreselleşme ve insan hareketliliği, göç politikaları, göçmen karşıtlığı, geriye göç, göç gönderen ülkelerin ekonomisi ve düzensiz göç hareketleri üzerindeki etkilerini analiz ediyor. Son olarak, Gökhan Yücel COVID-19'un dijital diplomasiyi nasıl etkileyeceğini irdelediği yazısında, pandeminin hızlandırıcı etkisi ile dijital diplomasının geniş tanımını uluslararası ilişkilerde her geçen gün daha fazla ana akıma çekeceğini öngörüyor.

COVID-19 devlet kurumlarının akademi ile ilişkilerinin önemine bir kez daha vurgu yaptı. Bu konuda Türkiye'deki öncü kurumlardan olan Dışişleri Bakanlığı akademinin, düşünce kuruluşlarının ve araştırma merkezlerinin siyasa yönelimli entelektüel katkılarından bu çalışmada olduğu gibi pandemi sonrasında da istifade etmeye devam edecektir. Farklı perspektiflerden COVID-19 sonrası küresel sistemin geleceğinin ele alındığı bu çalışmanın hazırlanmasına öncülük eden ve bu tür akademik çalışmalarda desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Dışişleri Bakanımız Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'na ve Dışişleri Bakan Yardımcımız Sayın Yavuz Selim Kıran'a şükranlarımızı sunuyoruz.

KÜRESEL SALGIN TEHDİDİ ALTINDA KÜRESEL SİSTEM

Meltem MÜFTÜLER-BAÇ
Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Çok Taraflılık, Uluslararası İşbirliği, Devlet,
Teknoloji Savaşları

Küresel bir salgınla karşı karşıya olduğumuz bu günlerde insanlık tarihinin son yüzyılda gördüğü en büyük krizlerden birisini yaşamaktayız. Güvenlik tehditleri ile baş etmek üzere yapılandırılmış uluslararası sistemin ise bu ortak tehdidi doğru zamanda algılamak ve doğru çözümler üretmekte ciddi zafiyet gösterdiği ortaya çıkmıştır. İnsanlığın önünde iki önemli dönemeç bulunmaktadır: Birincisi, krizin en az hasarla – can kaybını mümkün olan en düşük seviyede tutarak – sonlandırılması ve diğeri ise benzer krizlerin önlenmesi için alınacak adımların belirlenmesi. Bu her iki dönemeç için ise hem ulusal ve hem de uluslararası seviyede alınacak kararlar ve atılacak adımlar Koronavirüs salgını sonrası şekillenecek dünya düzenini ve uluslararası sistemin yapısını belirleyecek nitelikte olacaklar. Küresel salgının şu an için hâlihazırda etkilemekte olduğu ülkelerde hem çok ciddi can kayıpları hem de daha boyutu tam olarak ortaya çıkmamış ekonomik kayıplar yaşanmaktadır. Bu yüksek kayıplara ek olarak küresel sistemin temellerinin sarsıldığını da görmekteyiz. Öyle ki, bazı küresel

güçler ellerindeki askeri ve iktisadi kapasite ve yeterliliklerinin boyutlarına rağmen halklarının güvenliğini ve bekasını sağlamadıkları yeni bir durum ile karşı karşıyalar. Ulusal seviyede alınan tedbirler ise dünyanın birbirine bağımlı düzeninde hem salgını durdurmakta yetersiz kalabilmekte hem de çok yüksek maliyetler taşımaktadır. Uluslararası işbirliği ve dayanışmanın hayati önemi ve gerekliliği bu salgın örneğinde iyice belirgin hale gelmiştir.

Ne yazık ki uluslararası sistemler açısından bakıldığında, salgının en beklenmedik sonuçlarından birisi uluslararası işbirliği, küresel yönetim ve uluslararası dayanışmanın temellerin ne kadar kırılgan olduğunu göstermesi olmuştur. Virüsün küresel sistem üzerine pek çok açıdan şaşırtıcı etkileri yeni bir sistem oluşabileceğini göstermiştir. Küresel seviyede bütün insanlığı en temel açıdan – insan hayatının bekası – ilgilendiren bir kriz zamanında bile yeterli iletişimin olmaması ve uluslar üstü koordinasyon mekanizmalarının eksikliği ile krizin boyutları daha da büyümüştür. Özellikle, virüsün ilk olarak şeffaf olmayan bir yönetime sahip Çin gibi bir ülkede çıkması küresel tehdidin olası boyutları ile ilgili bilgi eksikliğine neden olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'nün ilk başta durumu tam olarak kavrayamaması, salgının ilk görüldüğü ülkelerden yeterli bilgi akışının olmaması krizin boyutlarını büyütmüş ve virüsün küresel yayılımını körüklemiştir. Salgın küresel bir problem olarak bütün ülkeleri etkilemekle beraber ülkelerin tercihleri ulusal seviyede çözümlere odaklanmış ve dış dünya ile bağlarını koparmaya kadar gitmelerine yol açmıştır. Özellikle Avrupa Birliği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasi bütünleşmenin yaşandığı uluslar üstü örgütlerin içerisindeki çekişmeler AB üyeleri arasında bile dayanışmanın aslında ne kadar kırılgan olduğunu göstermiştir. Öte yandan, hem küresel salgın hem de salgının yol açtığı ekonomik kriz gibi küresel sorunlar, ülkelerin tek başına yerelde göğüs gerebileceği meseleler değildir. Bu durumda küresel salgının açığa çıkardığı en önemli olgulardan bir tanesi küresel işbirliği ve dayanışmanın

bu krizi aşmak için kritik bir rol oynaması gerektiğidir. Başka bir deyişle, küresel krizi yerel seviyede çözmek imkansızdır.

Çözüm senaryolarına geçmeden önce, küresel salgının uluslararası sistem açısından ne anlama geldiğini de anlamamız gerekir. Soğuk Savaş sonrası kurumsallaşıp sağlamlaşan liberal dünya düzeni ile son 30 yılda devletlerarası sınırlar geçişken hale gelmiş, hayatımız ise giderek küreselleşmiştir. Bu uluslararası sistemin içerisinde malların, insanların, sermayenin göreceli olarak serbest dolaşımı ve sınırların esnekleşmesi ise kanıksadığımız bir durum haline gelmiştir. Sınırlar arası hareketlilik sadece elinde çeşitli kaynakları olan küçük bir zümrünün değil hemen herkesi içine alan, turizm, eğitim, ticaret, ziyaret, iş, diplomasi gibi boyutları içeren bir olgu olarak virüsün de yayılmasını kolaylaştırmıştır. Bütün dünyayı bir anda durma noktasına getiren, sınırların kapanmasına, hava trafiğinin durmasına, uluslararası ticaretin beklenmedik bir biçimde yavaşlamasına yol açan bu salgının olası etkilerinin ne olacağını şimdiden tam olarak kestirebilmek ise nerede ise imkânsız görünmektedir. Bununla beraber, kesin olan bir nokta vardır, o da dünya düzeninin Koronavirüs salgını sonrasında Mart 2020 öncesinden çok farklı olacaktır. Serbest dolaşımının nasıl ve hangi koşullarda geri gelebileceği henüz ön görülememektedir. Kesin görünen olası senaryo ise ulus devletlerin bu krizden daha da güçlenerek çıkacağıdır. Ulus devletler kendi vatandaşlarını korumak için küreselleşmenin çeşitli boyutlarından feragat etmek zorunda kalacaklardır. Devletlerin birbirlerine karşı daha az açık, daha az fiziksel etkileşim içerisinde oldukları yeni bir dünya düzenine doğru bir yönelim belirginleşmiştir.

Öte yandan, küresel kriz yeni fırsatlar da doğurmuştur. Evlerinde sosyal izolasyona uymak zorunda kalan iş ve eğitim dünyası normal bir zamanda çok uzun sürebilecek bir atılım ile uzaktan erişime geçmiş ve bu uzaktan erişim modelleri ile çalışma ve eğitim hayatlarının devamının mümkün olduğu görülmüştür. Kamu ve özel sektör çalışmalarının telekonferans

yöntemi ile sürdürülmesi ise fiziksel mekânın getirdiği kısıtlarının aşıldığı, başka bir çalışma sisteminin şekillendiği bir düzenin ilk sinyallerini vermiştir. Bu yeni oluşum hükümetlerin, çok uluslu şirketlerin, toplumların uzun vadeli sosyal izolasyonları göze olarak yeni kapasiteler geliştirmesi için bir ortam hazırlamaktadır. Yeni teknolojilerin gelişmesi için ek bir motivasyon yaratan bu durum aynı zamanda ülkeler arasındaki teknoloji savaşlarını hızlandıracaktır.

Küresel yönetişimin bir yol ayrımında olduğu düşünülürse krizin yönetimi, devletlerin daha fazla kendi içlerine dönmesine, daha ulusal politikalar geliştirip, sınırlarını daha fazla korumaya almalarına yol açabileceği gibi farklı uluslararası iş birliği mekanizmaları ile uluslararası dayanışmanın artabileceği bir sisteme doğru da zemin hazırlayabilir. Her ne kadar şu ana kadar uluslararası dayanışma çok umut verici olmasa da, ortak çıkarlar (insanlığın hayatta kalabilmesi) ve tehlikenin büyüklüğü ulus devletlerin yeni bir fayda maliyet analizi yapmalarını sağlayabilir. Eğer ulus devletlerin korumacı milli politikaları maddi çıkarlarını korumaya yetmeyecek olursa ve bu krizi ancak uluslararası iş birliği ile atlatabileceklerini fark ederlerse, yeni bir dünya düzenine doğru hızlı bir geçiş olabilir. Böyle bir durumda, ulus devletler kendi aralarındaki koordinasyonu – bilimsel bilgi paylaşımı ve ortak çözüm üretme – artırarak daha etkili bir küresel yönetim modeli geliştirebilirler. Uluslararası sistemin ülkeler arası ve üstü dayanışma ve işbirliği modeline doğru daha hızlı evrimleşmesi için ise küresel düzeyde liderlik rolünü üstlenecek ülke veya ülkeler grubunun gerekli olduğunu ise göz ardı edemeyiz. Bu noktada hem Türkiye'nin uluslararası platformlarda daha görünür hale gelmesi hem de uluslararası iş birliğini daha da artırması bu açıdan önem taşımaktadır.

COVID-19 SONRASI KÜRESEL DÜZEN: İKİ SEÇENEK

M. Şükrü HANİOĞLU
Princeton Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Küresel Liderlik, ABD-Çin Rekabeti, Teori

Modern dünyanın İspanyol gribi (1918-1920) sonrasında gördüğü en büyük pandemi olan COVID-19'un farklı alanlarda önemli değişimlere neden olacağı şüphesizdir. Bunların derece ve kapsamı salgının süre ve tahribatı tarafından belirlenecektir. Gelinek noktada, gelişmenin, küresel ölçekli ekonomik durgunluk, otoriterliğin güçlenmesi, uzaktan çalışma ve yapay zekâ kullanımının yaygınlaşması, özel hayat alanının daraltılması ve kısa vadede, bütçelerde sağlık ve acil durum planlamalarına ayrılan payların artışı benzeri neticeler doğurmasını beklemek anlamlıdır.

Bunlardan bazılarının, COVID-19 sonrası gerçeklikte uluslararası ilişkiler ve küresel düzenin şekillenmesi alanında da etkili olacağı ortadadır. Örneğin, otoriterlik ve popülizmin yükselmesi, çok kültürlülüğün sorgulanması, sınırlara duvar çekme eğilimlerinin güçlenmesi, izolasyonun yaygınlaşması, Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşların varlık nedenlerinin sorgulanması, yeni "küresel düzen" üzerinde göz ardı edileme-

yecek tesirler icra edecektir.

Buna karşılık, COVID-19 krizinin, uluslararası ilişkiler alanında büyük bir düzen değişikliğini tetiklemeyeceği, bu alanda gündeme getirilecek kapsamlı değişim önerilerinin revaç bulmayacağı ileri sürülebilir. Yaşadığımız salgın, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, idealist, uzun vadeyi ön plana alan “yeni düzen” yaklaşımı ile realpolitik merkezli olduğunu varsayan, kısa vadeye yoğunlaşan “eski düzenin radikal önlem, tedbir ve uygulamalarla sürdürülmesi” siyaseti arasında yaşanan çatışmaya benzer bir gerginliği ortaya çıkartma potansiyeline sahiptir.

Buna karşılık, geliştirilecek idealist tasavvurlar, büyük ihtimalle, 1918 sonrası “Wilsonian moment” benzeri, “kısa süren” bir başarıya dahi ulaşamayacaktır. “Yeni düzen”i, sıfır toplamlı oyundan taviz vermeyen, “realpolitik” temelli olduğunu savunan, iki yaklaşımdan birisi şekillendirecektir.

COVID-19, küresel liderlik iddiasında bulunan ABD de dâhil olmak üzere hiçbir ülkenin “tek başına” aşması mümkün olmayan bir krizi tetiklemiştir. Bu açıdan bakıldığında, küreselci, insan ve çevreyi ticaret istatistikleri ve borsa rakamlarının önüne geçirmek isteyen, uluslararası işbirliği ve merkezi roller üstlenecek uluslararası örgütleri ön plana çıkarmaya çalışan bir idealizmin, “yeni düzen”in bu temelde şekillenmesi talebinde bulunması şaşırtıcı olmayacaktır. Fransa Cumhurbaşkanı Macron ve Sovyetler Birliği’nin son lideri Gorbaçov’un dile getirdiği öneriler bunların ilk işaretleri olarak yorumlanabilir. Sorun, “aşırı liberal” ya da “realpolitik” ve “ekonomik gerçeklik”ten kopuk olduğu ileri sürülecek bu idealizmin sesi ni büyük ölçüde duyuramayacak, meydanı “realpolitik” yaklaşımlar arası savaşa bırakacak olmasıdır.

İlk olarak, küresel liderlik iddiasında bulunan ABD’nin Trump yönetiminde geliştirdiği “Önce Amerika (America

First)” siyaseti benzeri, izolasyonist, uluslararası kuruluşları “açıktan para alıp, iş yapmayan” yapılar olarak aşağılayan, çok taraflı anlaşmalardan çekilen, işbirliğini “aldatılma” şeklinde kavramsallaştıran, ittifakları sorgulayan, sıfır toplamlı oyun temelli yaklaşımlar, COVID-19 krizi sonrası dünyada radikalleşerek rekabetçiliği daha ileri seviyeye taşımaya çalışacaktır. Trump’ın, Dünya Sağlık Örgütü’ne yapılan ödemeleri durdurması, yetkili ağızların kriz sonrasında “sorumlu” aranacağını dile getirmesi bunun işaret fişekleridir.

Bu yaklaşımın, “Doğu”su otoriterliğe kayan, “Batı”sında ise neo-faşist hareketlerin “sağ popülizm” maskesi arkasında zemin kazandığı Avrupada da revaç bulma olasılığı yüksek olacaktır. Buna karşılık, Avrupa’nın “eski düzen”in sürdürülmesindeki temel aktörlerden birisi olamayacağı ortadadır. Eski kıta katkısını, bu yaklaşımın “realpolitik” gereği olduğu, küresel entegrasyon ve uluslararası işbirliğinin önerdiği, herkesin kazanacağı sıfır toplamlı olmayan oyunun, COVID-19 krizi sonrasında anakronizm haline gelen bir ütopya olduğu görüşüne destek vererek sağlayacaktır.

Son dönemlerde, bir yandan Çin-Afrika Forumu, *Belt and Road Initiative* (BRI) ve AB üyelerinin buna katılımını sağlayacak “17+1” benzeri projelerle bir yandan uluslararası işbirliğini geliştirmek istediği izlemine veren, ama öte yandan da uluslararası forumlar ve kuruluşları kendi görüşlerini savunan yapılar haline getirmeye çalışan Çin Halk Cumhuriyeti de sıfır toplamlı rekabetçi oyunu sürdürmeye hazır durumdadır. Pekin’in Güney Çin Denizi anlaşmazlığında taviz vermeyen tutumunu COVID-19 krizi sırasında sürdürmesi bunu kanıtlamaktadır. İnsanlar sokağa çıktıktan sonra sorumlu sandalyesine oturtulması durumunda Çin’in bu alanda daha radikal yaklaşımlara yöneleceğini belirtmek kehânet olmaz.

“Önce Amerika” siyaseti, post-modern Avrupa neo-faşizmi ve Çin’in temel aktörleri olacakları bu “yeni düzen”in

alternatifi, belirttiğimiz gibi, küreselci idealizm değildir. Bu alanda ortaya konulacak seçenek, sıfır toplamlı oyunu farklı şekilde oynamak isteyen ve “realpolitik”i daha iyi okuduğunu iddia eden bir muhafazakârlık olacaktır. ABD muhafazakâr çevrelerinde dış siyaset gurusu olarak görülen Henry Kissinger’ın geçtiğimiz günlerde *Wall Street Journal* için kaleme aldığı görüş yazısı, COVID-19 sonrası düzen için geliştirilecek alternatif plan hakkında önemli ipuçları ortaya koymaktadır. Eski Dışişleri Bakanı, “ABD’nin “Marshall Planı ve Manhattan Projesi” benzeri gelişmelerden ders çıkararak “liderliğini” kaybetmeme adına yeni adımlar atması gerektiğini vurgulamaktadır. Salgını durdurma, aşı geliştirme, pandemik sonrasında yaşanacak ekonomik krizi önleme ve liberal dünya düzenini koruma alanlarında geliştirilecek siyasetler, “Surlarla çevrili şehir anlayışına dönüş” benzeri bir anakronizmin egemen olmasını önleyecektir.

Bu yaklaşım şüphesiz Batı Avrupa’da hatırı sayılır taraftar bulacak, Çin ve Rusya benzeri aktörler de bunun “Önce Amerika” siyasetinin yerini almasını destekleyeceklerdir. Ancak, bu tasavvurun, “yeni bir düzen” değil “düzen restorasyonu” önerdiği ortadadır. Son tahlilde, “liderliği kaybetmeme” temelli “uluslararası işbirliği”nin yeni ve farklı düzen oluşturması mümkün olmadığı gibi, bunun Kissinger’ın ileri sürdüğü şekilde “Aydınlanma değerleri”ni canlandıracağı da fazlasıyla kuşkuludur.

1918 yılında, yaşanan büyük yıkım sürerken, ki savaşın yarattığı kaosa, modern çağın en büyük pandemisi olan İspanyol nezlesi de eklenmişti, “yeni düzen” için bir idealist seçenek ortaya konulabilmişti. Bu, savaş sonrasında hayata geçirilemediği gibi yarattığı ümitler de kısa süreli olmuştu. Bunda, Woodrow Wilson’ın, kâğıt üzerinde etkileyici görünen idealizminin içini dolduramaması ve Batı dışı toplumlara yönelik önyargılı yukarıdan bakışından kurtulamayışı önemli rol oynamıştı.

COVID-19 krizi sırasında, bu düzey ve kapsamda bir idealist tasavvur yaratılamaması, en ileriye giden önerinin, “salgın bitene kadar sürecektir ateşkes” talep etmesi ilgi çekicidir. Kapsamlı, düzen değiştirici bir tasavvurun salgın sonrası gerçeğinde geliştirilmesi ve küresel ilgiye mazhar olması daha da zordur. Bunun mevcut olmadığı durumda çatışacak iki temel yaklaşımdan hangisi egemen olursa olsun, yirminci asır sonunda ivme kazanan küresel entegrasyon ve işbirliğinden geriye gidişin yaşanacağı şüphesizdir.

Sorun, “aşırı liberal” ya da “realpolitik” ve “ekonomik gerçeklik”ten kopuk olduğu ileri sürülecek bu idealizmin sesi ni büyük ölçüde duyuramayacak, meydanı “realpolitik” yaklaşımlar arası savaşa bırakacak olmasıdır.

KORONAVİRÜS SONRASI YENİ BİR DÜNYA DÜZENİ Mİ, DÜZENSİZLİĞİ Mİ?

Burhanettin DURAN
SETA Genel Koordinatörü

Anahtar Kelimeler

ABD-Çin Rekabeti, Küresel Liderlik, Türkiye

COVID-19 pandemisinin 21. yüzyılın en önemli felaketlerinden birisi olarak tarih kitaplarına geçeceğine hiçbir şüphe yok. Tüm insanlığı sosyal mesafelenmeye zorlayan bu pandemiye verilen ilk tepki hayatımızı “kalıcı bir şekilde değiştireceğidir.” Nitekim, “Korona öncesi-sonrası” etiketi daha şimdiden “11 Eylül öncesi-sonrası” tanımlamasının yerine oturmuş durumdadır.

COVID-19’un olası etkisini anlamaya çalışırken ilk akla gelen Soğuk Savaş sonrası kurulan ve son yıllarda çöküşte olduğu söylenen liberal dünya düzeninin yerine yenisini getirip getirmeyeceğidir. Mevcut dünya düzeni güçler dağılımı açısından ABD’nin üstünlüğüne dayalı çok kutupluluk halindedir. COVID-19 pandemisi sonrasında yakın-orta vadede Çin’in ABD’nin yerine geçecek bir süper güç konumuna yükselmesi senaryosu gerçekçi görünmemektedir. Yine, ABD son yıllarda kendi formüle ettiği “liberal normları” yine kendi politikaları ile zayıflatıyorsa da, Çin’in politik ekonomi ve uluslararası

normlar açısından da bir düzen kurabilme kapasitesinde olduğu söylenemez. AB'nin liberal düzeni korumakla ilgili ABD'ye bağımlılıktan kurtulamayan bir siyasetlilik ve lidersizlik sendromundan muzdarip olduğu söylenebilir. Rusya ise düzensizlikten beslenen bir büyük güç olarak düzen kurma kapasitesine çok uzaktır.

Bununla birlikte COVID-19'un jeopolitik etkisinin Richard Haass'ın işaret ettiği gibi, "tarihi yeniden şekillendirme" değil, "hızlandırma" şeklinde olması akla yatkın gelmektedir. Haass'a göre beklenmesi gereken II. Dünya Savaşı sonrası işbirliği değil, I. Dünya Savaşı sonrası belirsizliğidir. Bu da, ABD liderliğinin düşmeye devam etmesi, küresel iş birliğinin daha da zayıflaması, birçok ülkenin başarısız devlete dönüşmesi ve büyük güç rekabetinin derinleşmesi anlamına gelecektir. Uluslararası sistemin geleceğinin şekillenmesinde en etkili iki aktör olan ABD ve Çin'in pandemi sonrasında iş birliği yapmaması, aksine çok boyutlu ve sert bir kışırmaya girmesi, ticaret savaşlarına virüs savaşının eklenmesi demektir. Yeni bir dünya düzeni kurulamasa da "büyük güç rekabetine dayalı düzensizliğin" yani "türbülansın" yoğunlaşacağı anlaşılmaktadır.

Pandemi, ülkelerin kendine yeter olabilmek için stratejik sektörlerini özel korumaya alacağı, dönüştürücü bir "güvenlik kaygısı fırtınası" getirmiştir. Bu, yenilerinin gelmesi beklenen salgınlarda diğer ülkelerden maske ya da solunum cihazı dilenmemek için sağlık sektörüne yapılan yatırımlarla sınırlı kalmayacaktır. Yüksek teknolojiden iletişime milli kurum kapasitesinin güvenliği hakkında bütün başkentler azami titizlenmek zorunda hissedecektir. Bu güvenlik fırtınası büyük güç rekabetini "model tartışmaları" dâhil yeni alanlara taşımaktadır. Nitekim, Robert D. Kaplan bu pandeminin Batı dünyasının kırılma noktasını ortaya koyduğuna dikkat çekerek otoriter rejimlere sahip Çin ve Rusya'nın bürokrasilerini ve şirketlerini hükümetlerinin kolları olarak çalıştırdıklarını öne sürmektedir. Kaplan'a göre bu iki ülke güç rekabetinin ve savaşın klasik/

Batılı anlamını değiştirirken Batı'nın (ABD'nin) nasıl cevap vereceği önem kazanmaktadır. Pandemi ile küresel bir bilincin oluştuğunu hatırlatarak, Batı'nın ittifaklarını güçlendirerek tepki vermesini önermektedir. Bu öneri Batı demokrasilerini güçlenme ihtimali olan otoriter rejimlere karşı korumayı da hedeflemektedir.

Önümüzde Kaplan'ın bahsettiği gibi ittifaklara dayalı bir kutuplaşma mı var? Yoksa her büyük gücün kendisini baz alarak kuracağı ikili ilişkilerle mi rekabet devam eder, bunu şimdiden kestirmek zor. Net olan şey ise, uluslararası iş birliği beklentisinin güç rekabetinin yoğunlaşması karşısında oldukça düşük olmasıdır. Bu, ABD liderliğinin düşüşü, ABD-Çin soğuk savaşının büyümesi, AB'nin derin sancısının devam etmesi tahminleriyle yakından ilgilidir.

ABD Liderliğinin Düşüşü

“Önce Amerika” mottosuyla ABD'yi küresel liderlikten geri çeken Trump yönetiminin uluslararası düzene nasıl bir etkide bulunduğu tartışması ile pandeminin etkisinin ne olacağı öngörülerini aynı yerde buluşmaktadır. Aslında pandeminin her ülkenin başının çaresine bakması şeklinde yönetilmesi de ABD liderliğinin düşüşü ile yakından irtibatlıdır. Başkan Trump'ın COVID-19 ile mücadeleye liderlik edememesi ve Çin'i suçlamaktan öte bir diplomasi hamlesinde bulunmayışı son yıllarda sıklıkla bahsedilen “liberal dünya düzeninin çöküşü” tezinin yeni emareleri olarak görölmektedir.

Trump yönetiminin pandemiye yaklaşımı iki yönlü olarak eleştirilmiştir. İlki, Başkan Trump'ın krizi hafife alan ilk açıklamalarına ve Amerikan sağlık sisteminin kriz performansının kötü olmasına yöneliktir. İkincisi ise daha köklü bir meseledir: ABD'nin pandemiye küresel liderlik edemediği eleştirisidir. ABD'nin küresel gücü düşüşte olsa bile Bush ve Obama'nın 2008 krizinde G20'yi harekete geçirerek ulus-

lararası bir dayanışmaya liderlik edebildiği hatırlatılmaktadır. Trump'ın dış politikasını eleştirenler “Önce Amerika” yaklaşımının pandemi ve sonrası dönemde ABD'ye büyük zararlar verdiğini ve vermeye de devam edeceğini kuvvetli bir şekilde öne sürmektedirler. Çıkış önerileri ise pandemi ile mücadelede küresel iş birliği zorunluluğunun görülerek ABD'nin buna liderlik etmesidir.

ABD ve Çin Rekabetinin Geleceği

COVID-19 pandemisi ABD ve Çin rekabeti tartışmasını da hararetlendirmiştir. Xi Jinping yönetiminde Çin'in daha hırslı bir liderlik iddiası taşıdığı ve dijital otoriterlikle birleştirdiği devlet kapitalizmi modeline üstünlük atfettiği argümanı zaten son yıllarda sıklıkla gündeme getiriliyordu. Başkan Trump'ın pandemiyi hem içeride hem de küresel ölçekte yönetmekte başarısız olması dengenin ABD aleyhine daha da bozulacağı ve Çin'in güç rekabetinde öne geçeceği korkusunu Washington'da hem Cumhuriyetçi hem de Demokrat çevrelerinde büyütülmektedir. Başkan Trump'ın “Wuhan virüsü” demekle ısrar ederek Kasım 2020 seçimlerinde kullanmak üzere Çin ile hesaplaşmanın zeminini oluşturduğu ve muhaliflerinin de Trump'a “ırkçı tanımlama” tepkisinde bulunarak bu sermayeyi kullanma imkânı vermek istemediği açık. Ancak güncel parti siyaseti bir yana Amerikan kamuoyunun “virüsü, ABD askerlerinin Wuhan'a getirdiğini ileri sürerek” propaganda savaşı yapan Çin'i suçlamayı terk etmesi beklenmemelidir. Pandeminin ABD ekonomisine vereceği zarar da Amerikan kamuoyundaki Çin algısını geri dönülemez şekilde etkileyebilir. Çin (ya da Çin Komünist Partisi) ABD halkının “ortak ötekisine” dönüşerek pandemi öncesinde bahsedilen “iki büyük güç arasındaki soğuk savaş” fikri daha somut temellere kavuşturulabilir. Yeni Başkanın Demokrat olması durumunda bile, ABD ve Çin arasındaki küresel liderlik ve hegemonya kapışmasının zorlu geçeceği anlaşılmaktadır.

Pandemi ile mücadele sırasında yaşanan “kim daha başarılı” rekabeti şimdiden “liderlik etme ve başarılı model” tartışmasıyla ideolojik bir kışıymaya çevrilmiş durumdadır. Virüsün adlandırılmasıyla başlayan bu kışıyma şimdiden, demokratik ve otoriter rejimler arasında performans yarışına ve liderlik tartışmasına dönüşmüştür. ABD medyası, Komünist Parti yönetimindeki Çin’i pandemiden “sorumlu tutmakta” ve “küresel liderlik yapmaya hiç uygun olmadığını” ilan etmekte birbiriyle yarışmıştır. Pekin, “Asya’nın hasta adamı” ilan edilirken pandemi de “otoriter yönetimin şeffaf olmamasının kaçınılmaz bir sonucu” şeklinde görülmüştür. Pekin ise hızlıca büyük hastaneler kurarak ve Wuhan’ı karantinaya alarak virüsün yayılmasını kontrol altına almıştır. AB ülkeleri temel sağlık malzemelerini İtalya’dan bile esirgerken, Çin; İran, İtalya, Belçika ve Sırbistan’a yardımda bulunmuştur. Bu çabalarla Çin, kendini “pandeminin çıktığı yer” olmaktan hızla “pandemiy-le mücadelede dünyaya yardım eden ülke” konumuna geçirmiştir. “Çin virüsü” adlandırmasına cevaben de virüsün Ekim 2019’da Wuhan’a gelen ABD askerlerinden bulaştığı iddiasını yaymıştır. “Virüsle mücadelede dayanışma” kavramını öne çıkararak “başarısını” da otoriter “siyasi rejiminin üstünlüğü” olarak pazarlamıştır.

“Geçiş Hazırlık” ve Türkiye Örneği

Bu pandeminin uzun süreceğinin beklenmesi “pandemi sonrasına hazırlık” gündemini de önemli hale getirmektedir. Kissinger bir yandan virüsle bütün gücümüzle mücadele ederken diğer yandan da pandemi sonrası dünyaya “geçiş” için hazırlanma ihtiyacına işaret etmektedir. Liderlerin “krizi yönetirken geleceği kurmak” gibi tarihi bir meydan okuma ile karşı karşıya olduklarını hatırlatan Kissinger, krize milli bazda cevap vermenin yeterli olmayacağını söylemektedir. Aslında insanlık olarak pandemi sonrasında ne yapacağımızı pandemi sırasında ne yaptığımız büyük ölçüde belirlemektedir. COVID-19 pandemisine iş birliği ve dayanışma ile cevap veren ülkelerin

başında Türkiye gelmektedir. Ankara, pandemi ile mücadele için bir yandan uluslararası platformları harekete geçirmekte diğer yandan çok sayıda ülkeye tıbbi yardım göndererek “ko-rona dönemi insani diplomasi” örneği sunmaktadır. 2013’ten itibaren yaşadığı türbülans döneminde gösterdiği milli direnç ve kriz yönetimi tecrübesi sebebiyle de Türkiye, pandemi sonrasına geçişe hazır ülkeler arasında olacaktır.

SALGINLAR VE ULUSLARARASI SİSTEMİN DAYANIKLILIĞI

Ersel AYDINLI

İ.D. Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Devlet, Uluslararası İlişkiler

Küresel çaptaki felaketler kaçınılmaz olarak değişim ve süreklilik üzerine tartışmaları tetikler: Küresel sistem köklü bir dönüşüm mü geçirecek? Yoksa her şey eskisi gibi mi kalacak? Salgın ile mücadelenin henüz nasıl sonuçlanacağı belli değilken ve herkes büyük kaygı yaşıyorken, sistemde büyük değişiklikler olacağı yönündeki söylemlerin daha ağırlıklı olduğunu görüyoruz.

Oysaki mevcut düzenin süreceği yönünde daha temkinli bir tahminde bulunmak daha yerinde olacaktır. Kendimiz ya da sevdiğimiz bir yakınımız bir ölüm kalım sorunu ile karşı karşıya kaldığında, hepimiz bu durumun düzelmesi halinde yaşantımızı kökünden değiştireceğimize dair büyük yeminler ederiz. Ancak, söz konusu sorun çözüldüğünde kaçımız gerçekten toptan bir dönüşüme yönelik vaatlerimizi tam anlamıyla yerine getiririz? Genelde en kolay, birkaç kozmetik değişikliğin ardından her zamanki yaşantımıza döneriz. Toplumlar da bir küresel krizle karşılaştığında boyutları farklı olsa da benzer

bir tepki verebilirler. Uluslararası sistem düzeyinde köklü değişimi öngörenler, esasında müesses nizamın etkisi, mevcut güç dengeleri ve bir bütün olarak uluslararası sistemden oluşan statükonun gücünü küçümsedikleri için bu tahminde bulunmaktadır.

Tarihi Dersler

Geçmişe bakınca bu gerçeği daha iyi görebiliriz. Belki de bugünün COVID-19 salgınına en yakın vaka, 1918’de yaşanan sözde ‘İspanyol’ gribi salgınıdır. Yaklaşık 100 yıl önce gerçekleşen bu salgın dünya üzerinde tahminen 50 milyon insanın ölümüne yol açtı. Kayıp sayısı Birinci Dünya Savaşı’ndakinden çok daha fazla olmasına rağmen, dünya siyaseti tarafından grip neredeyse hiç olmamış kabul edilmektedir. Yakın zamanda yapılan bir değerlendirmede bu durum şöyle ifade edilmektedir: “çoğu salgın hastalığın mirası miras bırakmamasıdır.” Ya da küresel dünya düzenini ve uluslararası sistemi değiştireceğine kesin gözüyle bakılan, dehşet verici daha yakın bir olayı örnek alalım: 11 Eylül terör saldırıları. Düşünürler saldırıları takip eden yılları uluslararası ilişkilerin nasıl artık aynı şekilde devam edemeyeceğini ve başka birçok temel değişimin yanı sıra, devlet dışı ve uluslar aşırı ilişkiler dönemine girildiğini tartışarak geçirdiler. Ancak, 11 Eylül’ün üzerinden henüz 20 yıl dahi geçmemişken, CIA Direktörü dünyanın durumuna ilişkin yayımladıkları son yıllık raporda ABD’nin güvenlik önceliğinin devlet kaynaklı tehditler olduğunu, bu doğrultuda stratejik önceliğin yeniden devletlere verileceğini ve jeopolitik hesaplamalara dayanacağını açıkladı. *Plus ça change...* (değişmiş gibi görünse de aslında her şey aynı...)

Bekleyebileceğimiz Değişiklikler

Bu söylediklerimiz COVID-19 salgınının sonuçlarının herhangi bir değişikliğe ya da dönüşüme yol açmayacağı anlamına gelmiyor. Bu durumda düşünmemiz gereken nelerin

değişeceği ve nelerin değişmeyeceğidir.

Görebileceğimiz değişiklikler muhtemelen daha ziyade ülke içlerinde olacak. Kriz ilk aşamada devletler ve yönetim performansları için önemli bir sınav olacak. Hâlihazırda edilmekte olan acı tecrübeler temelinde açık toplumlarda siyasi değişim ve reform yönünde baskılar ortaya çıkabilir. Daha kapalı toplumlarda durumun olumsuz etkilerinin anlaşılması biraz daha zaman alabilir. Her halükarda hükümetlerin halklarını korumada daha hazırlıklı olmasına yönelik reform süreçleri başlayabilir. Bu durum çok taraflılığın ve küresel hareketliliğin kısıtlanmasına neden olup, daha korumacı ve savunmacı pozisyonların alınmasıyla sonuçlanabilir. (Dramatik bir dönüşüm yerine) Geleneksele dönüşün başka bir örneği olarak sınırların önemi artacak. Bu gelişme zaten bir süredir gözlenmekte olan bir eğilimin hızlanması olarak da okunabilir.

İç politikada diğer bazı değişimler de yaşanacaktır. İspanyol gribinin ardından kamu sağlığı kavramına önem verilmesine başlandığı gibi, salgınlara karşı hazırlığa, kurumların tesis edilmesine, eğitim ve hazırlığa dikkat edildiğini göreceğiz. Hastalıklarla ilgili erken uyarı sistemleri, bilgi paylaşımı, sınır kontrolleri, hareketlilik işleme ve benzeri konularla kapasite artırılması gibi bazı alanlarda bu çabalar uluslararası düzeye de taşınabilir.

Uluslararası sistemin gerçeklerinden bahsetmek gerekirse, bu kriz ortaya çıkmadan önce dünya zaten daha anarşik bir yapıya doğru ilerliyordu. Bu durum tespiti için uluslararası liberal düzende son yıllarda yaşanan bozulmaya ve daha korumacı ve milliyetçi politikaların dünyadaki yükselişine dikkat etmek yeterli olacaktır. Kendini tehdit altında hisseden herkes 'kendi kendine yardım' felsefesini daha fazla benimseyeceği için COVID-19 muhtemelen bu süreci hızlandıracaktır.

Devletin Geri Dönüşü

Bununla bağlantılı olarak, uluslararası ilişkilerde daha geleneksel, “devletçi” yaklaşıma geri dönülmesi muhtemeldir. Devletin gerçek anlamda geri dönüşüne tanık olabiliriz. Devlet, sadece son yıllarda terörizm, göç ve yükselen güçlerden kaynaklı tehditler karşısında öne çıkan “dış koruyucu” kimliğiyle değil, aynı zamanda vatandaşını savunan “iç koruyucu” kimliğiyle geri dönecektir. Güçlü bir yönetimi, rezervleri, kapasitesi ve vatandaşlarını böylesi zamanlarda koruyabilecek kurumsal hazırlığı olan kuvvetli devletler ideal haline gelebilirler. Halkın güvenliğinin sağlanması öncelik olacağı için devletler ve kurumlar önem kazanacaktır. Önceliğin insanlarda olduğu bir düzende de güvenliği kimin sağlayacağı sorusuna verilecek yanıt kaçınılmaz olarak devlet olacaktır.

Bütün bunlar daha güçlü devletlerin inşa edileceğine işaret ediyor. Uluslararası ilişkilerde daha güçlü devletlerin var olması otomatik olarak daha güçlü bir devlet-merkezli uluslararası sistem doğuracaktır. Ulus devletler ve yönetime ne kadar önem verilirse, uluslararası ilişkiler de o kadar devlet-merkezli olacaktır. Bir başka deyişle, bu dönüşümden ziyade bir sürekliliktir. Dış ilişkiler, ittifaklar, işbirliği, çatışma ve diplomasiye ilişkin mevcut uygulamalar devam edecektir.

Devletler Ne Yapmalıdır?

Bu durumda devletler ne yapmalıdır? Söz konusu meydan okuma karşısında devletler tekrar önem kazanacaktır. Bu gerçekleşirken devletlerin yeni bir kurumsallaşmaya gitmeleri zorunludur. Yani, geleneksel yönetim kurumlarını güçlendirmeleri ve yaşadığımız benzer zorluklara karşı iç kapasitelerini geliştirmeleri gerekmektedir. Belki de en önemlisi, devletler bu reformu toplumlarıyla el ele birlikte çalışarak gerçekleştirmelidir. Belirli bir bölgeye yönelik bir terörist saldırıdan farklı olarak, sınırları olmayan küresel bir salgından herkes etkilenmek-

tedir. Bazı krizler için farklı yardım ve müdahale kaynakları mevcutken, bu tür krizlerde başvurulacak tek adres devlet kurumlarıdır. Toplumları ile beraber hareket edebilen, kapasitelerini artıran, refah sağlayan, toplumsal güven ve desteği arkasına alabilen devlet kurumları rekabete dayalı devlet-merkezli sistemde ayakta kalabilecek kadar güçlü olabilecektir. ‘Yeni’ uluslararası sistemde bir milletin gücü diğer devletlerin başarısızlıklarından ziyade kendi ülke içi başarısına bağlı olacaktır.

COVID-19 VE ULUSLARARASI DÜZEN

Mustafa AYDIN

Kadir Has Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Devlet, Güvenlik, Çok Taraflılık, Uluslararası İş Birliği

CCOVID-19'un hayatımıza girmesine paralel şekilde salgının küresel etkileri üzerine yoğun bir tartışma da başladı. Bir tarafta artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını söyleyenler ile sistemde pek bir şeyin değişmeyeceğini ifade edenler, bu tartışmada iki ucu oluşturuyor. Ben, henüz ne kadar süreceğini bilmediğimiz ve küresel yansımaları çok hızla değişen bu salgının uluslararası sisteme etkileri konusunda nihai kesinlikte analizler üretmek için henüz erken olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte, şimdiden bazı tespitler yapmak mümkün.

İlk başta otoriter rejimlerin salgına daha hızlı ve net önlemlerle karşılık vererek başarılı oldukları izlenimi uyandıysa da bu görüş yerini artık önemli olanın rejim türünden ziyade, rejimin etkinliği ve becerisi olduğu anlayışına bıraktı. Liberal olsun otoriter olsun, tüm ülkelerde ortak bir gelişme olarak, güvenlikleri ve varlıkları söz konusu olduğunda vatandaşların özgürlüklerinden devlet lehine tavize hazır oldukları görüldü.

Bunun ne kadar sürececek bir rızaya tekabül ettiğini veya bu rızadan faydalanarak güç devşiren “devlet” ile bireylerin salgın sonrası özgürlük taleplerinin ne kadar hızlı çatışma içine gireceğini kestirmek kolay değil.

Kriz sonrası dönüşümleri düşünürken, devletin iyice küçüldüğü ekonomik modelin, ortaya çıkarttığı sosyal maliyetler ve tekrarlayan krizler nedeniyle artık genel kabul görmediğini de hesaba katmalıyız. Ayrıca, son yıllarda gelişen bazı uluslararası trendlerin (örneğin siyasette artan popülizm, ekonomik-milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı) bu salgın dolayısıyla büyük değişimlere uğramayacağını da varsayabiliriz. Buna karşılık, krizin uzaması ve ekonomik olumsuzlukların artması halinde pek çok ülkede popülist liderlerin sorgulanması ve/veya iktidar değişiklikleri de gündeme gelebilir. Sürecin buradan nereye evrileceğini belirleyecek olan ise, kriz döneminde yaşananlardan ziyade, kriz sonrası dönemin taleplerine ne tür rejimlerin hangi ekonomik ve siyasal önlemler ile en iyi şekilde cevap vereceğidir.

Uluslararası ilişkiler açısından da krizin ortaya çıkaracağı değil, hızlandıracağı bazı eğilimlerden bahsetmek daha doğru olacaktır. Uluslararası siyasetin gidişatına ilişkin küreselleşme bağlamında yapılan “yeni dünya düzeni” tartışmalarının bu krizle birlikte daha da canlandığına kuşku yok. Fakat bu tartışmaların, dünya siyasi-ekonomik sistemini, ipuçlarını kriz öncesinde gördüğümüz eğilimlerden tamamen farklı bir yöne taşımasından ziyade, hâlihazırda başlamış evrimleşmesine katkı yapacağını öngörmemiz daha doğru olacaktır.

Bu çerçevede ilk olarak, kriz öncesinde net bir şekilde başlamış olan Çin-ABD rekabetinin hızlanarak devam edeceği, hatta ekonomik yönü ağır basan yoğun bir gerginlik dönemine gireceği öngörülebilir. Salgın döneminde belirginleşen dünya üretim zincirinin özellikle ara mallarda Çin’e bağımlı olması gerçeği, kriz öncesinde başlayan ABD’nin belirli ürünler için

Çin-dışı alternatifler geliştirme arzusunu derinleştirerek, Batı'nın geneline yayılan ortak bir çabaya dönüştürebilir. Bu da uzunca bir süredir ABD ile Avrupa arasında “ortak tehdit/vizyon” eksikliğinden kaynaklanan farklılaşmayı durdurarak, Atlantik'in iki yakasındaki devletleri yeni bir ortak ülkü/arzu etrafında toparlayabilir.

Bununla bağlantılı olarak, küresel salgınla mücadelede basiretsiz politikalar izleyen ABD liderliğinin küresel hegemonya yarışını Çin'e kaybettiğini düşünenler birlikte, salgının ilk şaşkınlığını atlatan ABD ve bazı Batılı ülkelerin, salgının ve takip eden krizin faturasını Çin'e çıkartma çabasına giriştikleri de gözden kaçmamalıdır. Bu çabaların ne kadar başarılı olacağı bir tarafa, Çin'in otoriter yapısıyla salgına karşı gerekli önlemleri almakta geciktiği, salgın bilgisini başlangıçta dünyadan saklayarak yayılmasına katkıda bulunduğu, DSÖ gibi yapılar üzerinde bugüne kadar yeterince dikkate alınmayan etkisi ile salgına karşı oluşabilecek bir erken-küresel işbirliğine zarar verdiği algısı şimdiden yaygın bir kanaate dönüşmeye başladı bile. Bu tartışmaların salgının kontrol altına alınmasından sonra artacağına kuşku yok.

Öte yandan, salgının ilk şokunun atlatılmasından sonra herkesin fark ettiği gibi, devletler bu küresel soruna öncelikle ulusal çözüm denemeleriyle yaklaştılar. Her ne kadar bunda salgına özgü bazı unsurların (Örneğin, salgınla mücadelenin en etkin yolunun sosyal teması azaltmak/ortadan kaldırmak olması gibi) büyük etkisi varsa da, uzun yıllardır bu tür salgınlara hazırlanan ve bunlarla mücadelede öncü olması gereken DSÖ gibi uluslararası kuruluşların zayıf ve hatta başarısız olmaları da önemli rol oynadı. Fakat kriz ilerledikçe, salgın tüm dünyada durdurulmadıkça ülkelerin kendilerini izole edemeyeceklerinin, salgının ulusal sağlık sistemleri üzerinde ortaya çıkarttığı baskının içe kapanmacı yöntemlerle bertaraf edilemeyeceğinin anlaşılması ve salgına en kesin müdahaleyi sağlayacak aşı/ilaç üretiminin en etkin şekilde ancak küresel

işbirliğiyle sağlanabileceğinin görülmesi uluslararası işbirliği arayışları da gündeme getirmeye başladı.

Her ne kadar insanlık 21. yüzyılın bu ilk evrensel felaketine başarılı bir karşılık veremediyse de bunun temel nedeni çok taraflı işbirliği modellerinin anlamsızlığından ziyade, yeterince ve başarılı bir şekilde çalıştırılmamış olmalarıdır. Bu nedenle, kriz sonrasında, mevcut uluslararası işbirliği modellerinin başarısızlık nedenlerinin tartışmaya açılacağını öngörebiliriz.

Bu kapsamda, ulus üstü bir yapılanma modeli olan AB'nin krize müdahalede geç kalması, krizle mücadele için uygun bir mekanizmasının olmaması, üyelerin başta ulusal güvenliklerini öne çıkartmış olmaları ve ulusal sınırların kapatılmasıyla birlikte 'tek Avrupa' anlayışının çöküş görüntüleri vermesi de dikkat çekiyor. Ancak bu noktada, AB'nin krizden sonraki varlığının, büyük ölçüde ana uğraş alanı olan ekonomi boyutunda üye ülkelerde sağlayacağı dönüşüm ve gelmekte olan ekonomik krizin en az hasarla atlatılmasına vereceği katkı çerçevesinde belirleneceğini belirtmek gerekir. Bu yöndeki başarı, AB'nin evrilerde devamına da katkı sağlayacaktır. Aksi ise daha da zayıflamasına neden olacaktır.

Güvenlik politikaları açısından bakılırsa, güvenlik örgütleri ile devletlerin ulusal güvenlik belgelerine zaten girmiş olan, fakat yine de yeterince hazırlık yapılmadığı anlaşılan, kimyasal-biyolojik tehditlerin bundan sonraki planlamalarda üst sıralarda yer alacağını öngörebiliriz. Ayrıca, pek çok ülkede silahlı kuvvetlerin salgınla mücadelede aktif rol alması, kriz sonrasında sivil-asker ilişkileri ve orduların askeri olmayan konulardaki hareketliliği üzerine yeni bir tartışmayı başlatacaktır. Orduların sosyal mesafeyi ortadan kaldıran ortak yaşam, eğitim ve çalışma yöntemleri de kuşkusuz bu tartışmalarda gündeme gelecektir.

Son olarak, tüm dünyada salgınla mücadele için şu ana kadar bulunan en etkin yöntemin vatandaşların evlerine kapanmaları olması, son 20 yılda hızlanarak gelişen “sanallaşma” trendini çok boyutlu bir hale getirdi. Bu kapsamda ortaya çıkan ve salgın ortamında genellikle kabul gören kontrol mekanizmaları ile farklı çalışma yöntemleri tecrübelerinin hiç olmamış gibi unutulacaklarını düşünemeyiz.

Kuşkusuz tüm bunlar salgının ortaya çıkarttığı gelişmeler değil, ama hemen tamamı salgın nedeniyle kısa sürede yaygın ve etkin boyutlar kazandı. Bu nedenle, salgın sonrasında zaten bir süredir tecrübe ettiğimiz geniş kapsamlı toplumsal değişimlerin hızlanacağını öngörebiliriz. Bu da bizi uzun vadede farklı bir küresel siyasi ve ekonomik sisteme taşıyabilir. O noktada belki gerçekten hiçbir şey eskisi gibi olmayabilir.

COVID-19 PANDEMİSİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Tuncay KARDAŞ

Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Müdürü

Anahtar Kelimeler

Devlet, Savaşın Tabiatı, Küreselleşme

Tüm dünyayı aynı anda etkileyen, devlet yönetimlerini hazırlıksız yakalayan COVID-19 pandemisinin sağlık, ekonomi ve toplumsal ilişkilere verdiği korkunç zayıt tartışılmaya devam ediyor. Pandemi tüm dünyada insan ilişkilerini sarsan ve yerinden eden büyük bir tehlike kaynağı. Aşının gecikmesi veya tedavi imkânlarının yetersiz kalması zaten kırılğan olan küresel ekonomide yaşanan krizi daha da büyüterek sistemik bir kaosa sürüklüyor. Ne kadar süreceği belirsiz bir zaman için mecbur bırakıldığımız fiziksel ve sosyal izolasyon yıkıcı bir travmaya da dönüşmüş durumda. New York'tan Tahran'a pek çok merkezde toplu mezarlar kazılıyor. En önemli iletişim ve toplumsal oluş biçimlerinden biri olan defin ritüelleri bile alt üst durumda. Önümüzdeki yıllarda etkisi daha da artması kuvvetle muhtemel bu ve benzeri salgınlar ve doğal felaketler hakkında ne kadar konuşsak az.

Ancak COVID-19 krizinin gözden kaçan en önemli sonuçlarından biri muhakeme yeteneğimize vurduğu darbe.

Sebe-sonuç ilişkisi kurma ve doğru-yanlış ayrımı yapma gibi temel melekelerimiz hiç olmadığı kadar çaresiz durumda. Sağlıklı, rasyonel ve çözüm odaklı bir bakış için COVID-19 krizini tek bir segmentte değil kapsamlı bir bütün olarak düşünmenin yollarını aramalıyız. Bu yazıda, krizin ne tür bir kriz olduğunu anlattıktan sonra yetersiz kalan mevcut kalıpların dışında hangi başka kavram ve düşünme biçimlerinin bize yardımcı olabileceğini kısaca göstermeye çalışacağım.

COVID-19 Neyin Krizi?

Koronavirüs pandemisinin nasıl bir sorun olduğu konusunda, uluslararası toplumun önde gelen aktörleri çeşitli tanımlara başvuruyor. Pandemi, BM için II. Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan 'en büyük kriz', AB Komisyon Başkanı von der Leyen için ikinci bir Marshall Planı'nı gerektirecek kadar 'büyük bir ekonomik felaket', OPEC Genel Sekreteri için ise 'görünmez bir canavar'. Öte yandan eleştirilere konu olan kriz yönetimi yüzünden 6 ay sonraki başkanlık seçimlerinde siyasi kariyerini kendi eliyle tehlikeye atan Trump, 17 Mart'ta virüsü Amerika'nın 'görünmez düşmanı' olarak ilan etti. 50 eyaleti aynı anda felaket bölgesi ilan eden ilk başkan oldu ve 800 bin eski askeri yeniden göreve çağırdı. Trump, Koronavirüs'ü politik bir kurnazlıkla savaş terminolojisi içine almaktan fayda umarken, Rusya da köşeye sıkışmış durumda. Talepte yaşanan küresel düşüş ve hava seyahatine konan engeller yüzünden varil fiyatı dibi gören petrol üretimini %10 azaltan Rusya ve Suudi Arabistan'da yönetimler çaresizce bekliyor. Öte yandan, düşen fiyatlar, tüm bir Afrika kıtasında zincirleme reaksiyonlarla kıtlık ve sonrasında çatışmalara yol açabilir. Çin ile yakın ilişki kuran Zimbabwe ve özellikle Nijerya gibi ülkelerin düşen petrol gelirleri ve kuruyan kamu finansman kaynakları zaten zordaki başlıca Afrika ülkelerini çökme noktasına getirebilir. Salgına yol açan ama sonrasında bunu fırsata çeviren Çin'in dünya siyasetinde yükselen hegemonik tavırları da dikkat çekmesi gereken bir başka nokta. Salgından kısa sürede çıkararak salgınla

boğuşan Avrupalı ülkelere maddi yardım ve teknik-bilgi sağlama avantajını fırsat bilen bir büyük güç var karşımızda. Çin'in pandemiye fırsata çevirmek adına 17 Mart'ta Avrupa'da 'Health Silk Road', Afrika'da ise 'Salgın Önleme ve Kontrol Araştırma Merkezi' gibi inisiyatiflerle hegemonyasının eksik kurumsal ayağını sağlamlaştırma çabası da gözden kaçmamalı.

Macro Savaşlardan Mikrobik Taarruzlara

Dünya bir süredir asiller (devletler) arası savaşların yerine vekiller (devlet dışı silahlı aktörler) arası geleneksel (veya hibrit) savaşlara aşındı. Ancak pandemi döneminde küresel siyaset genel bir çatışmasızlık dönemine girmiş görünüyor. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'in 23 Mart'ta yaptığı salgına karşı 'Küresel Ateşkes Çağrısına' kritik çatışma bölgesi 12 ülkeden olumlu cevap geldi. 70 bölgesel çatışma durdu. Kolombiya'dan Filipinler'e çatışmaya taraf pek çok grup çatışmalara mecburen ara veriyor. Bu grupların motivasyonları arasında sokağa çıkma yasakları dolayısıyla yaşadıkları lojistik kesintiler ve destekçilerinin sağlığı gibi taktik faktörler de etkili elbette.

Ancak burada daha genel düzlemde savaşların hem ölçek hem nitelik değiştireceği önemli gelişmelere şahitlik ediyoruz. Savaş, gerek siyasetin gerekse devletin tarihsel olarak iç içe olduğu bir olgu. Ancak uzun süre kontrol edilemeyen salgınlar, ekolojik krizler ve siber saldırılara kadar bir dizi yeni gelişme bizi toplumsal-sınırlı-linear savaş mantığından uzaklaştırıyor. Şimdilerde COVID-19 ile savaş, bireyin hayatının bir parçası haline geliyor. Sistem hatası ve çöküş getirebilecek seviyede belirsizlikler ve bilinmezler içinde bireylerin yürüttüğü ve ekonomiden topluma pek çok cephede cereyan eden bir savaş bu. Salgın özelinde konuşmak gerekirse, ayırım yapmadan her devleti ve tek tek her bir bireyi hedef alan bu yeni 'görünmez düşman'a karşı dost-düşman ikiliğinin dışında kalan bir savaş mantığı geliyor. Ülkeler sağlık sistemleri ve ekonomileri çökmesin diye seferber olurken, bireyler de evin odaları arasında

ailelerinden ve toplumdan izole bir savaş veriyor. Bu savaşta herkes potansiyel bir düşman. Kişisel olan siyasal olmaya devam ediyor ama kişiler artık çok tehlikeli.

'Post-Truth' Sefaletinden Tekno-Siyasete

Kabul etmek gerekir ki pek çok ülkede insanlar uzunca bir süredir (sağ-popülist-milliyetçi rejimler marifetiyle) rasyonel düşünceden ayrı, 'hakikat sonrası' bir düşünce evrenine girmiş bulunuyordu. Ancak COVID-19 ile varlığını acı bir şekilde hatırlatan 'virüs hakikati' ve türevi diğer bilimsel bilgi kümeleri bu insanları ve alışkanlıklarını derinden sarsmış bulunuyor. En azından şimdilik 'post-truth' virüs gerçeğiyle yüzleşmek zorunda. Günümüzde sağlık temelli tekno-politikalar (ve ilgili bilim kurulları) karar verme dinamiklerini derinden etkiliyor. Çoğu ülkenin geleceğiyle ilgili kritik sosyo-ekonomik kararları özel-teknik bilgi rejimleri ve temsilcileri tarafından şekillendiriliyor.

Aslında bu akla zarar hakikat düşmanlığının nelere yol açabileceği çok eskiden beri biliniyor. Örneğin, Aristo için 'hakikat' tahrip edilmeye gelemezdi, çünkü 'hakikatten' küçük bir kopuş bile sonrasında binlerce başka tahrifata yol açmaktaydı. İngiltere ve Amerika'da pandemi hakikatının liderler eliyle tahrif teşebbüsünün iki ülkeyi de uçurumun eşiğine getirdiğini hatırlamak yeterli. Siyasetin dost-düşman ayrımını gözetken klasik mantığının virüsler karşısında etkisiz kaldığını gördüler. Bedeller ödeyerek ve kerhen de olsa artık teknolojinin ve teknik bilginin yönetici koltuğuna oturduğu yeni bir siyaset tarzı ortaya çıkıyor. Siyasi kariyerini Brexit sürecine borçlu Boris Johnson'dan, Trump Amerika'sına bir dizi ülke, başlangıçta pandemiyi kolayca bertaraf edecekleri bir siyasi muarız gibi gördüler. Bu ülkeler toplumların sağlığıyla oynayarak yaşattıkları ağır bedelin siyasi faturasından korkarak U-dönüşü yapmaya başladı.

Bu noktada bazı çevrelerin pandeminin kaynağı olarak küreselleşmeyi göstermesi abartılı bir yorumdur. Küresel modernliğin dünya ölçeğinde pek çok soruna yol açtığı sosyal bilimlerin önemli bulgularından biri. Ancak görmemiz gereken bir gerçek var: COVID-19 salgınının faturası kesilecekse bunu küresel modernliğe değil post-truth yerliliğinde ısrar edenlere kesmek daha doğru bir yoldur. Zira pandeminin kaynağında yerel kültürel pratikler var. Wuhan geleneksel vahşi hayvan pazarında halkın varlığını (tüm uyarılara rağmen) sürdürdüğü vahşi hayvan tüketimi pandemiye tetikleyen ana kaynak. Pandeminin büyümesine yol açan post-truth yerelliğine bir başka örnek de sağlıkçıların tüm uyarılarına rağmen Amerika'da üniversiteli gençlerin akın akın gittiği Florida'da Mart başında gerçekleşen geleneksel Bahar Festivali. Amerika'da vaka sayısının artması bu hadiseyi takip etmiştir. Yine uyarıları dikkate almayan İranlı mütedeyyin kesimlerin Kum şehrine yaptıkları toplu ziyaret, Güney Kore'de 31. Nolu hastanın Şincheonji Kilisesi adıyla da bilinen ve binlerce üyesi olan tarikat toplantısına katılımı veya bazı vatandaşların salgın uyarısına rağmen geleneksel tatil alışkanlıklarından vazgeçmemesi başka örneklerdendir.

Son olarak, elbette tüm bu gelişmenin bazı olumsuz siyasi sonuçları olacaktır: siyasetin tekno-politik bir forma girmesi ortalama vatandaş kurumsal siyasetin dışına itmekle kalmaz, aynı zamanda sağlık-teknik rejimlerini elinde tutanları (devlet veya özel şirketler) birey karşısında daha güçlü kılabilir. Salgınlar sürdükçe toplum, yeni bir ideolojik yönetim aygıtı olarak ortaya çıkan bu sağlık diline ve siyasetine teslim olabilir. Yine bu yeni aygıt devletin diğer ideolojik aygıtlardan farklı olarak kültüre/geleneğe sarılmadığı için bireyi iyice güçsüzleştirecektir. Altını çizelim; burada dikkat edilmesi gereken otoriter rejimlerin güçlenmesi değil (onlar zaten güçlü) liberal-demokratik yönetimlerin otoriterleşmesidir.

COVID-19 SONRASI DÖNEMDE POZİTİF AYRIŞMA

Mustafa KİBAROĞLU
MEF Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Güvenlik, Çok Taraflılık, Türkiye, Tedarik Zinciri

CCOVID-19 salgını sahip olunan maddi zenginliklerin ve devasa güç unsurlarının mikroskobik boyutta bir düşman karşısında çaresiz kalabildiklerini açıkça göstermiştir. Bu dönemde açık ve net olarak görünen bir başka husus da toplumsal yaşamın temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek imkân ve kabiliyetlere sahip olmanın devletler açısından asıl zenginlik ve en önemli güç unsurları olduğudur. Bu imkân ve kabiliyetlere sahip olan ülkeler, virüsün sebep olduğu olumsuz gelişmelerin ortadan kalkmasıyla ve tüm dünyada yaşamın normale dönmesiyle, diğerlerinden ayrışarak ön plana çıkacaklardır. Türkiye bu ülkelerden biri olabilir.

Küresel salgın göstermiştir ki, toplumsal yaşamın en temel ihtiyaçları arasında, “olmazsa olmaz” unsurlar olarak, “gıda güvenliği” ve “sağlık hizmetleri” en başta gelmektedir. Türkiye her iki konuda da sahip olduğu kapasite ile kendine yeterli olmanın ötesinde başka ülkeler için de önem arz etmektedir.

Gerek gıda güvenliği, gerek sağlık hizmetleri bakımından en çok ihtiyaç duyulan temel kaynak sudur ve ikame edilemez. Türkiye, sahip olduğu su kaynakları bakımından orta ve uzun vadede kendine yeterli olabilecek bir ülkedir. Bununla birlikte, özellikle Dicle-Fırat havzasındaki sınıraşan su kaynakları konusunda sürdürülen “kıyıdaş ülkelerle işbirliği içinde kısıtlı kaynakların akılcı ve hakkaniyetli kullanımı” politikasının uluslararası arenada akademik, diplomatik ve siyasi zeminlerde çok daha güçlü ve organize bir şekilde anlatılması, söz konusu su kaynakları üzerinde hak iddia eden ve rasyonel olmayan taleplerde bulunan çevrelerden artarak gelecek baskılar karşısında ön almak bakımından da yararlı olacaktır.

Salgın döneminde, tarımda üretim, stok ve tedarik zincirinde aksaklık yaşanmamasına rağmen, Türkiye, gerek coğrafi avantajları, gerek kuruluşundan bu yana geliştirdiği yasal, kurumsal ve teknolojik birikimini kullanarak, çiftçi örgütlenmeleriyle danışma halinde, ziraat mühendisleriyle beraber, gelecekte yaşanması olası salgınlarla mücadele için tarım sektöründe uzun vadeli bir strateji geliştirmelidir. İyi ve verimli tarım politika ve uygulamaları Türkiye için gıda güvenliğini sağlayabilecektir. Ancak, gıda güvenliği politikası içe dönme-yi, ticareti kısıtlamayı değil, uluslararası işbirliğini, karşılıklı bağımlılığı destekleyici olmalıdır. Küresel salgın geçici olarak uluslararası tarım ticaretini önemli ölçüde aksatmış olsa da esas olan birbirini tamamlayıcı ekonomiler arasında göreceli üstünlük kavramına dayanarak yürütülen ve dünyada barışa doğrudan katkıda bulunan bölgesel ve küresel tarım ticaretidir. Türkiye bu ticari yapı içindeki konumunu akılcı ve sürdürülebilir tarım politikalarıyla sağlamlaştırabilir.

11 Eylül 2001 sonrasında Batılı toplumlarda Müslüman ülkelerden gelenlere karşı oluşan ön yargılar ve buna bağlı olumsuz tutum ve davranışlar, bu ülkelerin varlıklı ancak kendine özgü kültür değerlerine sahip çıkan kesimlerinin, Amerikadan ve Avrupadan aldıkları bazı hizmetler için yönlerini

---

Türkiye'ye çevirmelerine sebep olmuştur. Bu hizmetlerin başında sağlık hizmetleri gelmektedir.

COVID-19 ile en etkin mücadeleyi veren ülkelerden bir olan Türkiye sahip olduğu ileri düzeyde donanımlı hastaneleri ve yüksek miktarda yatak sayısı ile dikkati çekmektedir. Bu yönüyle, Türkiye, virüsün tek bir noktadan ve tek bir kişiden, yüzünün tüm köşelerine ve milyonlarca insana hızla yayılması sürecinde, dünya kamuoyunu en doğru şekilde ve zamanında bilgilendirmekte ve sürecin uluslararası işbirliği ile etkin bir şekilde yönetilmesini sağlamakta yetersiz kalan Dünya Sağlık Örgütü'nün yerine, küresel boyutta yeni bir kurumsal oluşuma gidilmesinin ve ortaya çıkacak yeni kurumsal yapının şekillenmesinin öncülüğünü yapabilir.

Bu süreçte, kriz döneminde salgınla baş etmek konusunda en isabetli kararları aldığı kabul edilen G. Kore, Tayvan, Singapur, Japonya, Katar, Danimarka ve Almanya gibi ülkeler nezdinde girişimlerde bulunulabilir. Kurulması önerilecek yeni küresel oluşumun en temel çalışma prensibinin, insan yaşamını derinden etkileyen konularda doğru bilginin hiçbir siyasi ya da ekonomik mülahazada bulunmaksızın zamanlıca paylaşılması olduğu vurgulanarak yola çıkılabilir. Sağlık alanında, uluslararası arenada yapılması önerilen bu liderlik girişimine paralel olarak, Türkiye'nin sahip olduğu hastane kapasitesinde ve tedavi yöntemlerindeki gelişmeleri daha üst bir seviye taşımak ve bunları kalıcı kılmak için, ilaç endüstrisinde bilimsel, teknolojik ve sınai yatırımların kayda değer ölçülerde artırılması yararlı olacaktır.

Küresel salgın, istisnasız bütün uluslararası örgütlerin kâğıt üzerindeki temel misyonlarını yerine getirmekteki yetersizliklerini ve zaman içinde şişirilmiş bürokratik yapılar oluşturduklarını gözler önüne sermiştir. Bu durum, Türkiye'nin üyesi olduğu NATO için de geçerlidir. NATO görünür bir gelecekte varlığını sürdürmeye devam edecektir ve Türkiye

---

de İttifak içinde sahip olduğu saygın konumu korumaya devam etmelidir. Aksi takdirde, Türkiye'nin içinde bulunmadığı, muhtemelen GKRY'nin ilk fırsatta üye olacağı bu güçlü askeri yapı, zaman içinde bir tehdit unsuruna dönüşebilir.

Ancak, Türkiye'nin savunmasında, müttefik ülkelerin tutumlarına bağımlı kalmamak için, en fazla ihtiyaç duyulan ulusal güvenlik ve savunma sistemlerin yerli üretimlerinin sağlanmasına yönelik başlatılmış olan seferberlik hareketinin daha kısa sürede daha etkin olması sağlanmaya çalışılmalıdır. Bunun için, bir yandan savunma sanayi alanına yapılacak yatırımların katlanarak arttırılması, diğer yandan bu sektör için her seviyede istihdam edilmesi gereken insan kaynağının yetiştirileceği kurumların geliştirilmesi, ve buna paralel olarak, yurtdışında bu alanda dünyanın önde gelen kurum ve kuruluşlarında hizmet veren bilim insanlarının, teknoloji geliştirme alanında çalışanların ve teknisyenlerin ülkeye dönüşlerinin ve sürece etkin katılımlarının sağlanması yararlı olacaktır.

Bilim insanları yaptıkları çalışmalar sonucunda kendi alanlarında gelecekte hangi gelişmelerin yaşanabileceği konusunda sağlam öngörülerde bulunabilecek nitelikli verilere sahip olmaktadır. Dolayısıyla, doğrulanabilir bilimsel verilere dayalı öngörü çalışmaları yapan akademik birimler, tecrübe birikimi olan düşünce kuruluşları ve uygulamaya hakim meslek odaları gibi kurumsal yapılar tarafından hazırlanan projeksiyon ve simülasyon çalışmalarına önem ve öncelik verilmesi, bu yöndeki çalışmaların her bakımdan teşvik edilmesi ve desteklenmesi, siyasi karar mercilerinin gelecekteki olası krizler karşısında daha hazırlıklı olmalarını sağlayacaktır.

COVID-19 KÜRESELLEŞMENİN SONUNU MU GETİRECEK?

Altay ATLI

Boğaziçi Üniversitesi Asya Çalışmaları Merkezi
Uzmanı ve Atılı Global Kurucu Direktörü

Anahtar Kelimeler

Küreselleşme, ABD-Çin Rekabeti

Yeni tip Koronavirüs pandemisi tüm dünyada etkisini sürdürürken ve ekonomiden sosyal hayata, siyasetten uluslararası ilişkilere tüm alanlarda hayat tam anlamıyla durmuş bir haldeyken, virüs sonrası dünyanın nasıl bir düzen içerisinde olacağı ve uluslararası sistemin nasıl şekilleneceği tartışmaları da giderek yoğunlaşıyor. Bu tartışmalar temel olarak COVID-19'un küreselleşmenin sonunu getirip getirmediği sorusu etrafında şekilleniyor.

Küreselleşmenin sonunu ilan etmek için ortada yeterince sebep var. Sınırların ortadan kalktığı, bireylerin, mal ve hizmetler ile sermayenin özgürce hareket ettiği bir dünyadan sadece birkaç hafta içerisinde sınırların fiziksel olarak kapatıldığı, seyahat imkânlarının ortadan kalktığı, bireylerin evden çıkamadığı, mal, hizmet ve sermaye hiçbir yere gidemezken dünya çapında özgürce hareket kabiliyetinin sadece virüse ait olduğu bir dünyaya geçtik.

Bu süreç, çok kısa bir zaman zarfında çok radikal bir değişim, başka bir deyişle bir travma yaşayan küresel sistemi de dönüştürecek, ancak küreselleşmenin tamamen sona ereceğini söylemek, tarihin akışını geri çevirmeye çalışmak olur, ki bu da mümkün değil. Küreselleşme şu anda yoğun bakımda, ancak taburcu olduğu zaman, daha güçlü ve sadece virüsten değil kendi bağışıklık sistemini virüs öncesinde de düşüren sorunlarından arınmış olarak çıkacak.

1990'ların başında bir yandan Soğuk Savaş'ın sona ermesi, diğer yandan da başta iletişim ve ulaştırma alanında olmak üzere mesafeleri kısaltan teknolojilerin hızla hayata geçmesiyle birlikte dünya küreselleşmenin zaferini ilan etmişti. Sınırlar kalkacak, birbiriyle daha fazla bağlı ve bağımlı olan ulusal ekonomiler şahlanacak ve bizler de küresel bir köyün vatandaşları olacaktık. Hâlbuki küreselleşme, zayıf doğan, bağışıklık sistemi kırılğan bir bebektir. Zaman içerisinde iki sorun ortaya çıktı. Birincisi, küreselleşme nimetlerini sadece belirli kesimlere sunarken dünya nüfusunun büyük çoğunluğu tüm bunlardan mahrum yaşamaya devam ediyordu. İkinci olarak ise küresel ağlar üzerinden mal, hizmet, sermaye ve bireyler daha hızlı hareket ederken, suç, terör, hastalık gibi musibetler de aynı imkânlardan yararlandı ve ortaya büyük küresel sorunlar çıktı. Ancak bu sorunların artış hızı karşısında, aynı sorunlara küresel çözümler getirme, kolektif problemlere bireysel değil kolektif ve dolayısıyla sürdürülebilir çözümler getirme becerisi geliştirilemedi. Küreselleşme, dünyaya kazan-kazan sistemini taahhüt ederken, son olarak ABD-Çin arasındaki ticaret savaşlarında da net bir şekilde görüldüğü üzere bundan umudunu kesen aktörler “önce ben” diyerek sıfır toplamlı oyunlara geri dönmeye başladılar.

COVID-19 pandemisi, küreselleşmenin hâlihazırda var olan bu sorunlarını daha belirginleştirdi ve tabir yerindeyse “kral çıplak” dedi. Bir taraftan küresel eşitsizlikler, salgının yayılması ve salgınla mücadelede yeterlilik konularında kendi-

sini gösteriyor. Diğer taraftan küresel sorunlara küresel çözüm üretme konusunda henüz bazı ülkeler arasında yapılan tıbbi malzeme yardımları ve G20'nin sanal zirvesinde ortaya çıkan “ne gerekiyorsa yapılacak” sonucu dışında ortada henüz bir şey yok.

Bu durumda zaten sorunlu olan küreselleşmenin iyice krize girdiğini ve sonunun yakın olduğunu, Çin gibi otoriter rejimlerin salgınla mücadelede liberal rejimlere karşı daha başarılı olmaları nedeniyle artık birçok ülkede de yönetimlerin giderek otoriterleşeceğini, ekonomik küreselleşmenin sembolü sayılan küresel tedarik zincirlerinin bu süreçte büyük zarar gördüğünü, tüm bunlardan dolayı COVID-19 sonrasında bizleri bekleyen yeni dünyanın ülkelerin birbirinden daha izole yaşayacağı, küreselleşmenin geri vitese takıldığı ve herkesin kendi başının çaresine bakacağı bir dünya olacağını söyleyebilir miyiz? Uluslararası ilişkilerin realist ekolünün öngördüğü anarşik bir dünyaya doğru mu yol alıyoruz?

Cevap, hayır. COVID-19 pandemisi şu anda küresel sisteme bir travma yaşatsa da, beraberinde bu sistemin halihazırda yaşadığı sorunların çözülebilmesi için de bir imkan sunuyor. Küresel eşitsizlikleri çözmek, belirli kesimler küreselleşmeden fayda sağlıyorken ve küresel sistemi bu kesimler şekillendiriyorken çok zordu. COVID-19, dünyaya herkesin, her ülkenin, her kesimin, her bireyin eşit olduğu gösterdi. Küresel hegemon ABD, şu anda salgından en fazla zarar gören ülke durumunda. Salgın, milliyet, etnisite, din, dil, sosyo-ekonomik statü ayrımı gözetmiyor. Bu süreci yaşayan, aslında herkesin ne kadar da eşit olduğunu bu şekilde gören bir dünyanın ileride bugüne değin suni olarak inşa edilmiş eşitsizlikleri gidermek için yeterince motivasyona sahip olacağı öngörülebilir.

Dünya bugüne kadar kolektif sorunlarına karşı, küresel ısınma gibi en temel sorun da dâhil olmak üzere, kolektif çözümler üretmedi, çünkü hep bir sorun karşısında büyük ço-

ğunluk zarar görüyorken bundan fayda sağlayan, şahsi/ulusal öncelikleri farklı olan taraflar oluyordu. 2008-2009 döneminde liberal kapitalizmin krizinde bazı kesimler iflas ederken, bazıları da servetini katladı. COVID-19 karşısında ise durum farklı, çünkü herkes kaybediyor. Dolayısıyla herkesin önceliği bu salgının üstesinden gelmek ve bu da uluslararası işbirliğini gerektiriyor. Çin, salgını önce yaşaması, önlemleri erken alması ve salgını kontrol altına almak konusunda da nispeten bir başarı sağlamasıyla birlikte kendisini bu konuda bir öncü olarak konumlandırmaya başladı ve diğer ülkelere malzeme ve uzman yardımı yapıyor. Ancak salgın ile mücadele, yeni bir hegemonun getireceği istikrarı değil, uluslararası ilişkiler disiplininin liberal ekolünün öngördüğü yaygın uluslararası işbirliğinin yaratacağı ortak faydayı gerektiriyor ve COVID-19 karşısında tek çıkar yol bu.

Yine Çin deneyiminden yola çıkılarak otoriter rejimlerin bu tip kriz durumlarında daha sert önlemler alabilerek başarılı olduğu, Çin'de alınan katı önlemler Batı'nın liberal sistemlerinde mümkün olamadığı için ABD'nin, İtalya'nın, İspanya'nın bu süreci ağır geçirdiğini söylemek de mümkün değil. Çin'in sistemi salgınla mücadelede başarılı oldu; ancak başarılı olan sadece Çin değil. Almanya'nın, Japonya'nın, Güney Kore'nin liberal demokrasileri de önemli mesafeler kat ettiler ve bunda etkili olan otoriter yönetim değil, devletin güçlü kurumsal kapasitesi ve işleyişiydi.

Küreselleşme bir kriz yaşıyor, ama bu krizden yenilenmiş olarak çıkacak. COVID-19 sonrasında daha güçlü, daha yüksek kapasiteli devletlerin ortak sorunlar karşısında birbirleriyle daha fazla işbirliği yaptığı, bugünden farklı bir küreselleşme anlayışının olduğu bir dünyada yaşıyor olacağız. İnsanoğlu olarak krizlerden iyi ders çıkarttığımız için değil, başka bir seçenek kalmadığı için...

KORONAVİRÜS, KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI SİSTEM

Emre ERŞEN

Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Küreselleşme, ABD-Çin Rekabeti, Devlet-Dışı Aktörler

Bilim insanları tarafından “COVID-19” adı verilen yeni tip Koronavirüsün neden olduğu hastalık Ocak ayında Çin’in Wuhan bölgesinde yayılmaya başladığında pek çok kişi SARS, domuz gribi, Ebola veya Zika gibi yakın tarihli örneklerde olduğu gibi bu salgının da belli bir süre içinde kontrol altına alınabileceğini düşünüyordu. Fakat virüsün birkaç hafta içinde hızla Çin sınırlarını aşarak Avrupa ve ABD başta olmak üzere dünyanın pek çok bölgesinde ciddi can kayıplarına yol açmaya başlamasıyla birlikte bu krizin öncekilerden çok daha derin sonuçlara yol açacağı kısa zaman içinde anlaşıldı.

Bugün karşı karşıya bulunduğumuz bu krizi uluslararası ilişkiler bakımından yeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlayan pek çok analize rastlamak mümkün. Koronavirüs salgınının önümüzdeki yıllarda aynı Berlin Duvarı’nın yıkılışı, 11 Eylül saldırıları ve Arap ayaklanmaları gibi uluslararası ilişkilerde yeni bir on yılın başlangıcıyla özdeşleşen çığır açıcı gelişmelerden birisi olarak hatırlanacağını söylemek yanlış olmaz. Nitekim konu üzerine kaleme alınan pek çok yazıda da

bu salgına bağlı olarak küresel siyasi ve ekonomik dinamiklerde çok önemli dönüşümlerin meydana geleceği iddia ediliyor.

Aslında Koronavirüs krizinin uluslararası ilişkiler üzerindeki muhtemel etkileri hakkında öngöründe bulunmak için henüz fazla erken olabilir. Zira dünyanın farklı bölgelerinde pek çok ulusal hükümet bir taraftan salgınla baş edebilmek için çeşitli yöntemler geliştirmeye çalışırken, diğer taraftan da birbirleriyle eş güdümlü olarak virüse çare olabilecek çeşitli aşı ve ilaç formüllerini değerlendiriyorlar. Bu yöntem veya formüllerin hangilerinin daha başarılı olduğunu anlayabilmek için biraz daha zamana ihtiyaç var. Ancak yaşanmakta olan krizin siyasal, ekonomik ve toplumsal yansımaları oldukça derin olduğu için pek çok alanda olduğu gibi uluslararası ilişkiler alanında da bu süreci anlayabilmek için araştırmacılar yoğun bir çaba gösteriyorlar.

Son birkaç ay içinde Koronavirüs kriziyle ilgili yapılan analizlerin önemli bir bölümünün özellikle iki nokta üzerinde durduğu görülüyor. Birincisi bu salgının özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük bir gelişme kaydeden küreselleşme süreci üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri. İkinci nokta ise salgının uluslararası sistemdeki ana aktörlerin konumunda ne tür değişikliklere neden olabileceği. Bu tartışma yapılırken de sıklıkla ABD, Çin, AB ve Dünya Sağlık Örgütü örnekleri kullanılarak salgın sonrasında gerek devletlerin, gerekse de devlet dışı aktörlerin uluslararası sistem içindeki konumlarının geleceğine yönelik saptamalarda bulunuluyor.

Küreselleşme tartışmaları açısından Koronavirüs salgını Robert D. Kaplan'ın "küreselleşme 2.0" adını verdiği sürecin bugüne kadar karşılaştığı belki de en önemli meydan okuma olarak görülebilir. Kaplan'a göre 2007-2008 döneminde tırmanan küresel ekonomik krizden sonra şekillenmeye başlayan bu yeni süreç daha karamsar ve bölünmelere çok daha açık bir küreselleşme safhasına işaret ediyor. Salgın nedeniyle katı bir

şekilde kapanan ulusal sınırlar, neredeyse sifira inen uluslararası seyahatler ve birbirlerinin sağlık teçhizatlarına bencil bir biçimde el koymaya çalışan devletler küreselleşme olgusunun ciddi anlamda sorgulanmasına yol açıyor. Ulusal korkular ve kaygılar tarafından şekillenen bu süreçte çoğunlukla Ulrich Beck'in "risk toplumu" kavramına atıfta bulunulması ise şaşırtıcı değil, çünkü önümüzdeki dönem siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda bireylerin gündelik hayatını kökten sarsması muhtemel riskleri de içinde barındırıyor.

Öte yandan hızla yayılan salgın hastalıkların küreselleşmenin sadece bir boyutunu oluşturduğunu akıldan çıkarılmamak gerekiyor. Koronavirüs salgını tüm dünyada yayılmaya devam ederken pek çok ülkede evden çalışma veya uzaktan eğitim gibi seçeneklerin bu kadar hızlı bir şekilde uygulanmaya başlanması ancak iletişim teknolojisinde son yirmi yılda meydana gelen devrim niteliğindeki ilerlemeyle mümkün olabildi. Aynı şekilde bugün salgının sona erdirilmesi için büyük önem taşıyan aşı ve ilaçların geliştirilebilmesi de ulusal hükümetler kadar devlet dışı aktörlerin de dâhil olduğu yoğun bir işbirliğini ve bilgi paylaşımını zorunlu kılıyor. Kısacası salgın hastalıklar gibi yan ürünlerine rağmen küreselleşmenin insanoğlunun hayatında hala kilit bir öneme sahip olduğunu ve yakın gelecekte bu durumun pek de değişmeyeceğini özellikle vurgulamak gerekiyor.

Uluslararası sisteme ilişkin tartışmalarda ise çoğunlukla ABD ve Çin arasındaki rekabete vurgu yapılarak Çin'in salgın sürecini yönetmekteki göreceli başarısına atıfla bu ülkenin önümüzdeki dönemde maddi ve moral anlamda Batı'ya göre çok daha avantajlı olduğu iddiaları öne çıkıyor. Salgınla mücadele ederken ABD ve AB'den bekledikleri desteği göremeyen pek çok dünya ülkesine Çin'in gönderdiği yardımlar da uluslararası medyada sık sık gündeme geliyor. Bu noktadan hareketle dünyanın jeopolitik ekseninin Batı'dan Doğu'ya doğru kaydığına yönelik iddialar aynı 2007-2008 döneminde olduğu gibi bir

kez daha güç kazanıyor.

Bu yorumlarda belli bir doğruluk payı bulunmasına rağmen Koronavirüs salgınının uluslararası sistem üzerindeki etkilerini tahlil etmek için fazla aceleci davranmamakta fayda var. Örneğin virüsün Çin'den yayılmış olması ve Çin'den diğer ülkelere gönderilen test kitlerinin güvenilirliğine ilişkin soru işaretleri pek çok ülkede aynı zamanda Çin'e yönelik kuşku da arttırmış durumda. Dünya Sağlık Örgütü'nün Çin'in telkinleri nedeniyle salgını bir pandemi olarak ilan etmekte geç kaldığı iddiaları da bu kuşku güçlendiriyor. Kısacası Çin'in bu süreçte diğer aktörlere karşı bir moral üstünlük kurduğu iddiası en azından bu aşamada oldukça tartışmalı görünüyor.

Öte yandan daha şimdiden uluslararası şirketlerin Koronavirüs salgınından belli dersler çıkararak üretim ağlarını Çin'in dışındaki ülkelere kaydırmak için planlar yapmaya başladıklarına özellikle dikkat çekmek gerek. Ayrıca salgını kontrol altında tutma konusunda en az Çin kadar başarı gösteren Güney Kore ve Singapur gibi örnekler de var. Dolayısıyla krizin uluslararası sistem üzerindeki etkilerini sadece ABD-Çin rekabeti üzerinden yorumlamaya çalışmanın fazla indirgemeci bir yaklaşım olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Burada belki özellikle dikkat çekilmesi gereken nokta ise Koronavirüs krizi başlamadan kısa süre önce uluslararası ilişkiler gündemine damga vuran konuların salgının başlamasıyla birlikte bir anda geri plana düşmüş olması. Henüz birkaç hafta önce Suriye krizi, İsrail-Filistin meselesi, ABD-İran gerginliği ve Rusya-Suudi Arabistan petrol anlaşmazlığı gibi sorunlar tartışılırken bugün tüm dünyada neredeyse Koronavirüs dışında bir şey konuşulmuyor. Bu durum ise Marshall McLuhan'ın meşhur "küresel köy" kavramının da işaret ettiği gibi ortaya çıkardığı tüm risklere rağmen küreselleşmenin uluslararası ilişkiler sistemini nasıl dönüştürmeye devam ettiğini gösteriyor.

COVID-19, ULUS DEVLET VE RİSK TOPLUMU

Mehmet ÖZAY

İbn Haldun Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Uluslararası İş Birliği, Devlet, Küreselleşme, Toplum

Koronavirüs, 21. yüzyılın en önemli hadiselerinden biri olarak tarihe adını yazdırmıştır. Bu sürecin öncesinde dünya gündeminde ve uluslararası ilişkilerde çatışmacı niteliklerin belirleyiciliği ve egemenliği söz konusuydu. COVID-19 sonrası dönemde ise, yaşanan salt psikolojik yıkımlardan kazanılan tecrübe bile, küresel kamuoyunun çatışmacı eğilimlere sessiz kalmamasını sağlayabilecektir. COVID-19 öncesi küresel plânda tanık olunan çatışmacı ortamın yerini biyolojik olarak hayatta kalmaya indirgeyen bir sürece bırakmış olması, kalkınmış-kalkınmamış ülke ayrımı gözetmeden dünya kamuoyunun birbirine ihtiyacı olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Bu süreçte yanlış gidenin ne olduğunu tespit etmek gerekmektedir. İlk gözlemler ve tecrübeler kadar detaylı araştırmalar, sorunun küresel güven tesisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bugün yaşananların boyutu kadar, çeşitli ülkelerin ve bölgelerin bu gelişmeden nasıl etkilendikleri, aldıkları ted-

bir ve uyguladıkları politikalar akademik araştırmalara konu olacaktır. Bu araştırmaların sağlayacağı veriler teorilerin geliştirilmesine ve bunların uygulama alanlarının oluşturulmasına zemin hazırlayacaktır. Çalışmaların yönelimi ne olursa olsun, COVID-19 sonrası yeni dönemin, toplumların bir anlamda yeniden inşa dönemi olacağını söylemek kehanet değil, sosyolojik bir gerçekliktir.

Ulus Devlet İşlevselliği

COVID-19’la mücadele sürecini iyi yönetebilen ülkelere, ulus devletlerin yenilenmiş gücü olarak bölgesel ve uluslararası yapılanmada nc rol oynayacak avantajlara sahip olacaklardır. Bu ülkelerde siyasi liderler, rasyonel temeller üzerine inşa edilmiş veya süreçte yeniden yapılandırılmak suretiyle gündeme gelecek politika önerilerine, başta kendi kamuoyları olmak üzere bölgesel ve hatta küresel toplumun desteğini almaya çalışacaktır. Ayrıca geniş halk kitlelerinin bu süreçte aktif ya da pasif oynadıkları rol, kendi yaşam alanlarını ve rollerini tanımlamaları sivil toplum olgusunun da yeniden yapılanarak güçlenmesine yol açacaktır. Sivil toplum evreninin çeşitli kategorilerinde yer alan unsurlar ulus devleti karşılarına almayı değil, onun unsurlarıyla birlikte ortak iyi için yeniden yapılanmayı tercih edeceklerdir. Bu noktada, geniş toplum kesimlerinin seslerini duyurmada kendi ulusal siyasal yapılarını harekete geçirme konusunda başarılı olmaları sivil toplumun gücünü ortaya koyacaktır.

Risk Toplumuna Küresel zm

COVID-19 tecrübesinin ortaya koyduğu üzere, ‘risk toplumu’ olgusu, günümüz koşullarında küresel boyutta gerçekleşmekte ve neredeyse tüm toplumsal kurumları içine almaktadır. Söz konusu risk alanları ile sahip oldukları önem ve derecelere göre ortaya koyulacak yeniden yapılanmada yerel, ulusal ve küresel işbirliklerinin önemi kuşkusuzdur. Küresel-

leşmenin ulaşım, eğitim, ticaret, finans vb. alanlarda bugüne kadar olumlu şekilde gündeme getirilen yanlarına tanık olunmuştur. Bugün ise, bu alanların en önemlisi olan ulaşım vasıtasıyla yayılan COVID-19 örneğinin de gösterdiği gibi, küreselleşmenin kritik alanlarında yeni düzenlemelere gidilebileceği öngörülebilir. Örneğin, iklim değişikliği gündemi – küresel gündemde var olmasına, bu çerçevede olumlu kararların alınmasına ve bazı politikaların yürürlüğe konması konusunda yaşanan akamete rağmen – COVID-19 ile birlikte yeniden canlanabilecektir. Toplum sağlığı için taşıdığı önem nedeniyle, su ve gıda kaynaklarının nasıl yönetilmesi gerektiğine ilişkin küresel çapta yeni adımlar atılacaktır. Bu yaklaşım, önümüzdeki dönemde ülkeler ve birlikler arasındaki ilişkilerde belirleyici olacaktır. Bu noktada sağlık, su ve gıda kaynaklarına sahip olma ve bunlara erişimde lojistik destek alanlarının yeniden düzenlenmesi gibi sadece özel sektör tarafından değil, ulus devletlerin imkânlarıyla da oluşturulacak hayati yapılanmalar önem taşıyacaktır.

Yeni Uluslararası İş Birliği Mekanizmalarının Oluşturulması Süreci

COVID-19 sonrası dünyanın nasıl şekillendirileceği konusunda, şimdiden başlayacak bir küresel örgütlenme yöneliminden söz etmek mümkün. Bugün yaşanmakta olanların bir tür ‘doğal afet’ bağlamında değerlendirilmesi, yakın gelecek senaryolarının ülkelerin güç ve egemenlik ilişkileri kadar, bu güç ve egemenliğin küresel temelde karar alma süreçlerini de harekete geçirecek bir zeminde ilerleyeceği öngörülmektedir.

COVID-19 sonrası dönem bölgesel değil, aksine neredeyse tüm bölgeleri içine alan yeni kurumsal yapılanmalara konu olacaktır. Ülkeler arasında ikili ve bölgesel işbirliği mekanizmaları bulunmasına rağmen, yaşanmakta olan süreçte bunlardan verim alınmadı. DSÖ gibi ilk keredede güvenilirliği pek de sorgulanmayan bir yapının gerekli adımları atmada gecik-

mesinden başlayarak, bazı ulus devletlerin kendi vatandaşlarına, bölgesel örgütlerin ise üye ülkelerine adeta sırt çevirdiği bir ortamda temel insani duruşu yakalayacak bir yönelime ihtiyaç vardır.

Öncelikle COVID-19 ile gelen küresel felâket karşısında bireylerin ve toplumların aciz kalması ulus devletin güçlü olmasının önemi ortaya çıkmıştır. Bu noktada, COVID-19 öncesi dönemde, bazı bölgesel örgütlerin, örneğin, Avrupa Birliğinin mevcut sorunlarının üstüne geçtiğimiz üç ay içinde yaşanan üyeleri arasındaki güven bağının kopması, ekonomik işbirliğinin insani boyutundaki zafiyet ve varoluş sebeplerini sorgulayan tartışmaları önümüzdeki dönemde gündeme taşınması kaçınılmazdır.

Bu noktada, COVID-19 ile yapılan mücadele uluslararası toplumun samimiyet testi olarak dikkat çekmektedir. Bunu bir kaç kategoride; ulus devletlerin kendi vatandaşlarının yaşamlarını korumaya yönelik tutumları; çatışmalar ile mülteci akımına konu olan coğrafyalardaki ulus devletlerin söz konusu azınlık gruplarına yönelik politikaları; birlik içerisinde üye ülkeler arasında söz sahibi olanların, diğerlerine yönelik politikaları ile küresel güç olarak akseden ABD ve Çin'in gerek birbirlerine gerek küresel kamuoyuna yönelik politikaları şeklinde sınıflandırabiliriz.

COVID-19'la mücadelede, küresel güçlerin yani ABD, Çin ve Avrupa Birliğinin düştükleri zafiyet hem kendi toplumları nezdinde, hem de küresel kamuoyu tarafından dikkatle ele alınacaktır. Bu durum, sadece devletlerin siyasi organları yani başkan, başbakan ve meclisleri ve ilgili kurulları tarafından yapılacak eleştirel tutumlarla sınırlı olmayacak, bunun ötesinde her ülkede gelişmeleri yakından takip ettiği düşünülebilecek geniş toplum kesimlerinin belirleyici olabileceği bir küresel siyasi tepkiye dönüşebilecektir.

Bu makro bakışın ötesinde, mikro bir bakışla Türkiye'nin konumunun ne olabileceği üzerine düşünülmeli. Türkiye'nin yaklaşık son yirmi yıldır küresel kamuoyuna verdiği olumlu imajın yenilenerek güçlü bir yapılanma ile alternatif bir söylemin uygulamaya geçirilmesine yol açabilecek potansiyeli mevcuttur.

Bu noktada, Türkiye bölgesel ve küresel ilişkilerde çoklu eylem yöntemi ile hareket etmek suretiyle yapıcı bir aktör rolü oynayabilecektir. Bu çerçevede, AB ile müzakereler ve AB bağlantılı küresel etkileşimler; ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri İşbirliği) platformundaki sektörel ortaklık; İslam İşbirliği Teşkilatı'nda (İİT) yapısal dönüşümler; Kuala Lumpur Zirvesi oluşumunun devamlılığı gibi yapılar çerçevesinde sivil ve kamu kurumlarının aktörleri ile ilişkilerde sergileyeceği olağanüstü çaba ile Türkiye, COVID-19 sonrası süreci yönetebilme kabiliyetini ortaya koyabilecektir.

Bunun yanı sıra, büyük felaketlerin ardından gelen değişim dönemlerini yönetebilen ülkelerin kamu ve özel kesimdeki şahsiyetlerinin uluslararası örgütlerde önemli mevkilere getirilmesi yönündeki eğilim, Türkiye'nin yakın gelecekte bölgesel ve küresel yapılarda temsiliyetini ve etkinlik gücünü artırmayı sağlayacaktır.

ULUSLARARASI SİSTEMDE KORONALİZASYON

Ferhat PİRİNÇÇİ

Bursa Uludağ Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

*Küresel Liderlik, Göç, Türkiye, Çok Taraflılık,
Uluslararası Örgütler*

Koronavirüs salgınının sağlık alanındaki etkisi henüz sona ermede de virüsle mücadele bağlamında geçen üç ay, salgının uluslararası ilişkilere ve küresel sisteme yönelik etkilerine ilişkin ipuçları vermektedir. Öncelikle belirlenmesi gereken husus, salgının uluslararası sistemde – kısa vadede – köklü bir değişiklik getirmesinin beklenmemesi gerektirir. Bununla beraber, salgına karşı bölgesel ve uluslararası örgütlenmelerin yeterli karşılık verememesi, uluslararası işbirliğine yönelik idealist ve fonksiyonalist yaklaşımları sarsmıştır. Diğer bir ifadeyle, bölgesel ve uluslararası sistemin güvenlik, terörle mücadele, çevre konuları vb. bütün alanlardaki sorunları çözme kapasitesindeki eksiklik, sağlık alanında da teyit edilmiştir. Bu açıdan, mevcut ve potansiyel sorunlara çözüm üretmeye yönelik uluslararası girişimlerin desteklenmemesi halinde sağlık alanı başta olmak üzere bütün güvenlik sektörlerine yönelik ulusal düzeyde verilen mücadelelerin küresel düzeyde bir başarıya ulaşma şansı bulunmamaktadır.

Buradan hareketle, Koronavirüs salgınının “küresel lidersizlik” sorununu pekiştirdiği düşünülmektedir. Bölgesel veya küresel sorunlara yönelik inisiyatif üstlenen bir küresel aktörün bulunmaması veya mevcut aktörlerin işlevsizliği, sorunların giderek büyümesine neden olmaktadır. Bu durum, salgın öncesinde gündem oluşturmaya başlayan “Batısızlık” tartışmasıyla da ilişkilidir. Ancak salgının gelişim gösterdiği üç aylık dönem, sorunun bu tartışmanın ötesinde olduğunu göstermektedir. Zira Batı ülkeleri de söz konusu sorunlarla derinden yüzleşmektedir.

Inisiyatif üstlenmesi ve sürece öncülük etmesi beklenen küresel aktörlerin hareketsizliğinin/yetersizliğinin, uluslararası sistemde bir güç boşluğu ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Bu açıdan küresel ve bölgesel düzeyde yeni aktörlere bir hareket alanı doğmuştur. Bu güç boşluğunu doldurabilecek aktörler, büyük ölçüde virüsle mücadelede başarı sağlayan aktörler olacaktır. Bu açıdan Türkiye’nin söz konusu fırsat penceresini etkili bir şekilde kullanacak ve güç boşluğunu doldurabilecek aktörlerin başında geldiği düşünülmektedir. Zira devletler, karşı karşıya kaldığı sorunları üyesi oldukları/öncülük ettikleri kurumsal mekanizmalar yerine öncelikle kendi kapasiteleriyle, sonrasında ise ikili işbirlikleri yaparak çözmeye çalışmaktadır.

Türkiye’nin salgının başından itibaren gösterdiği kriz yönetimi, yürüttüğü diplomasi ve gerçekleştirdiği ikili yardımlar bir başarı hikâyesi niteliğindedir. Bu başarı hikâyesinin uluslararası düzeyde daha yaygın ve etkili bir şekilde duyurulması, Türkiye’nin yumuşak gücüne olumlu katkı yapacak niteliktedir. Söz konusu durumun, söylemlerle bir çerçeve oluşturularak altının doldurulması, artan yumuşak gücünün ötesinde, Türkiye’nin Korona sonrası dönemde siyasi açıdan da avantajlı bir konuma gelmesini sağlayacaktır. İkili işbirliği mekanizmalarının güçlendirilerek geliştirilmesi, mevcut bölgesel işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesi ve yenilerinin oluşturulmasına öncülük edilmesi ve mevcut uluslararası sis-

tem eleştirisine alternatif önerilerle devam edilmesi bu açıdan anlamlı ve önemlidir.

Sağlık sektörünün stratejik açıdan güvenlik sektörünün önemli bir bileşeni haline geldiği görülmektedir. Bu bağlamda salgın sona erse de, gelişmiş medikal cihazlar ve tıbbi malzemelere yönelik yerli üretimin desteklenmesinin, tıpkı yerli savunma sanayi alanında olduğu gibi, ulusal düzeyde mücadelede ve bir dış politika aracı olarak kullanmada önemli hale geldiği düşünülmektedir. Ayrıca sağlık boyutunun bütün devletler açısından sınır güvenliğinin ayrılmaz bir parçası haline getirilmesi beklenmektedir.

Bununla ilişkili olarak, devletlerin Koronavirüs salgınıyla beraber daha katı bir göç politikası takip etmesi beklenmektedir. Bu durumdan en fazla düzensiz göçmenlerin ve o ülkedeki yerleşik yabancıların etkilenmesi söz konusudur. Devletlerin izleyeceği katı göç politikasının, diğer kurumlar ve halk nezdinde de karşılık bulması ve yabancı düşmanlığında yeni bir artış dalgası olasıdır. Yabancı düşmanlığına eşlik eden ve bazen bilinçli bir şekilde hedef tahtasına oturtulan Müslümanlara yönelik İslam karşıtı hareketlerde de bir artış beklenmektedir. Bu durumda Avrupa ülkeleri ile Çin ve özellikle Hindistan'da Müslüman gruplara yönelik saldırıların daha az gündem oluşturması veya göz ardı edilmesi söz konusu olabilecektir. Bu nedenle yeni dönemde İslam İşbirliği Teşkilatı ve diğer uluslararası kuruluşlarda İslam karşıtı hareketlerle mücadeleye öncülük etmek, hem Türkiye'nin vicdani duruşunu pekiştirecek hem de Türkiye'ye avantaj sağlayabilecektir.

Koronavirüs etkisi altındaki yeni dönemde, ulusal düzeyde oluşan ekonomik sorunlar nedeniyle başta BM uzmanlık örgütleri olmak üzere uluslararası kuruluşlara ulusal bütçelerden verilen katkıların azalacağı beklenmektedir. Bu bağlamda Türkiye açısından stratejik addedilen uluslararası kuruluşlarda aksiyoner politikalarla devreye girilmesi ve bu kuruluşların

yönetimlerine Türk yöneticilerin atanmasını sağlamak Türkiye'nin prestijini ve siyasal etkisini arttıracaktır.

Koronavirüsün ulusal ekonomilere olumsuz etkisinden hareketle, kırılğan ekonomiye veya siyasal yapıya sahip devletlerin finansal açıdan zor bir duruma girmesiyle IMF gibi uluslararası kuruluşların desteğine ihtiyaçlarının artması beklenmektedir. Bu nedenle başta Kuzey Afrika, Afrika Boyunu, Sahra-altı Afrika ve Balkanlar bölgelerinde olmak üzere stratejik addedilen bazı devletlere IMF koşullarından daha iyi şartlarda finansman yardımı yapılması ve başta insani yardım olmak üzere lojistik desteğin artırılması orta ve uzun vadede söz konusu bölgelerde Türkiye'nin elini güçlendirecektir.

Son olarak, Koronavirüs'ün salgın haline gelmesinde insan hareketliliği dikkate alındığında devletlerin yeni dönemde vize rejimlerini katılaştırması olasıdır. Bu bağlamda vize uygulamalarında önceki önlemlere ilave olarak sağlık raporu, aşı belgesi, kan testi... vb. ilave önlemler alınmasının insan hareketliliğini sınırlandırması beklenmektedir. Vize politikasında (mütekabiliyet hakkı saklı kalmak kaydıyla) nispeten esnek bir rejim uygulayan Türkiye'nin de bu konuda çeşitli önlemler alması olasıdır. Alınacak önlemlerin Türkiye'ye alternatif destinasyonlara kıyasla daha pratik ve nispeten kolay gerçekleştirilebilir olması, Türkiye'nin yeni dönemde turistik seyahatlerde veya iş seyahatlerinde cazibe merkezi olması konumunu güçlendirecektir.

Sonuç olarak bir kez daha vurgulamak gerekirse, Koronavirüs'ün kısa vadede uluslararası sistemi köklü bir şekilde değiştirmesi beklenmemektedir. Bununla beraber sürecin uluslararası sistemi çeşitli yönlerden etkilemesi kaçınılmazdır. Yeni dönemde bir kısmına yukarıda yer verilen bu etkiler yakından takip edilerek açılacak fırsat pencerelerin etkili bir şekilde kullanılması, Türkiye'nin dış politikadaki seçeneklerini ve araçlarını çeşitlendirebileceği avantajlı bir dönem anlamına gelecektir.

KORONAVİRÜS SALGININDAN SONRA ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARINDA DA HİÇBİR ŞEY AYNI KALMAYACAK (MI?)

Oktay F. TANRISEVER
ODTÜ Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

*Uluslararası İlişkiler Teorileri, Epistemik Topluluklar,
Paradigmatik Değişim*

Koronavirüs salgınının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyayı etkileyen tehditlerin en büyüğü olduğu konusunda neredeyse tam bir uzlaşma var. Salgının henüz tam olarak kontrol altına alınamadığı ve hızlı şekilde yayılmaya devam ettiği günümüzde, ortaya çıkan maddi ve maddi olmayan zararlar o kadar yüksek bir düzeye ulaştı ki; mevcut uluslararası toplumun aktörlerinin, kurumlarının ve değerlerinin bu nitelikteki sorunlar karşısında çok da yeterli olmadığı da açıkça ortaya çıktı. Salgının yol açtığı insani kayıplar, ekonomik çöküntü ve diplomatik krizlere bakınca, bu sürecin ampirik düzeydeki devletlerarası ve küresel ilişkileri – ne şekilde olacağı tam olarak öngörülemez de – büyük ölçüde değiştirmesi hiç şaşırtıcı olmayacaktır.

Acaba ampirik düzeyde olduğu gibi, kuramsal düzeyde de Koronavirüs salgınının kontrol altına alınmasından sonra uluslararası ilişkiler kuramlarında hiçbir şeyin aynı kalmaya-

rak, köklü değişikliklerin gerçekleşmesi olası mıdır? Eğer kuramsal düzeyde böyle değişimlerin gerçekleşmesi mümkünse, bu değişikliklerin hangi yönde ve ne ölçüde olması olasıdır? Bu kısa yazının amacı bu sorulara cevap aramaktır.

Öncelikle belirtmelidir ki, kuramsal düzeydeki değişikliklerin gerçekleşmesi her zaman mümkün olmakla birlikte, genellikle çok zordur. Büyük düşünür Thomas S. Kuhn *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: University of Chicago Press, 1962) başlıklı eserinde bu nitelikteki değişimlerin nasıl olduğunu açıklarken; aynı zamanda ne kadar zor olduğunu da açıkça ortaya koymuştur. Günümüzde, tüm bilimsel disiplinler gibi uluslararası ilişkiler disiplinindeki *epistemik topluluklar* da yerel, ulusal ve küresel düzeyde oluşmuş olmakla birlikte; küresel düzeydeki *epistemik topluluklar* diğer düzeylerdeki *epistemik toplulukları* daha çok etkileyebilmektedir. Bu *epistemik toplulukların* kuramcı ve pratisyen üyeleri *paradigmatik* hâkimiyeti olan kuramsal yaklaşımları diğer yaklaşımlara göre, daha çok “açıklayıcı ve işe yarar” araçlar olarak gördüklerinden; bu yöndeki görüş ve inançları değişmedikçe *paradigmatik* yaklaşımlar başat konumlarını sürdürmektedirler. “Normal bilim” olarak adlandırılan böyle dönemlerde marjinal (leştirilmiş) olan değişik kuramsal yaklaşımların ya da yepyeni bir kuramsal yaklaşımın *paradigmatik* statüye yükselbilmesi pek mümkün olmamaktadır. Ancak, ne zaman *epistemik topluluktaki* etkili kuramcılar, uzmanlar ve pratisyenler paradigmatik kuramların yaşanan olguları açıklamada yetersiz kaldığını kabul etmeye ve paradigmatik kuramların temel varsayımlarına dair olan kuvvetli inançlarını yitirmeye başlarsa; paradigmatik kuramsal yaklaşımların büyük ölçüde revizyonu ya da başat konumlarını başka kuramlara devretmeleri söz konusu olabilmektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki etkili “kuramcı” ve “uzmanların” Koronavirüs salgını döneminde bazı akademik dergilerde, gazetelerde ve sosyal medyada yaptıkları yorum-

lara baktığımızda; büyük çoğunluğunun şaşırtıcı olmayan bir şekilde, uzun süredir benimsedikleri kuramsal çerçevelerin yeterlilik düzeyini sorgulamak yerine; ampirik düzeydeki gelişmelerin onları “nasıl da haklı çıkardığını” dile getirdiklerini gözlemlemekteyiz. Siyasal realist kuramsal yaklaşımı benimseyenler; “ütopik” yaklaşımlara dayalı olarak gelişen küreselleşmenin ulus devletleri zayıflatması nedeniyle Koronavirüs salgını ile etkili bir şekilde mücadele edilemediğini vurgulayarak; ulus devletlerin eskiden olduğu gibi tekrar güçleneceğini belirtmektedirler (Stephen M. Walt, “A World Less Open, Prosperous, and Free”, Foreign Policy). Bu görüştekiler, ulus devletlerin uluslararası ilişkilerdeki başat aktör olma konumunu güçlendirmesiyle, sadece “güçlü olan devletlerin ayakta kalabileceği” bir dünya düzenine geçileceğini de belirtmektedirler. Aynı şekilde, liberal uluslararası ilişkiler kuramsal yaklaşımı benimseyenler de; uluslararası işbirliği mekanizmalarının daha da güçlendirilmesi ve liberal değerlerin daha da küreselleştirilmesiyle salgın tehditleriyle daha etkili bir şekilde baş edilebileceğini belirtmektedirler (Joseph S. Nye, “American Power Will Need a New Strategy”, Foreign Policy). Bu görüştekiler, liberal olmayan kuramların Koronavirüs salgınından kaynaklanan sorunları açıklayamadığı gibi, bu yaklaşımlara dayalı çözüm politikalarının da sorunların daha da derinleşmesine katkıda bulunduğunu vurgulamaktadırlar. Diğer yandan, birçok eleştirel uluslararası ilişkiler kuramcısı da siyasal realist ve liberal kuramları salgın tehditlerine yol açan altta yatan yapısal sorunları açıklayamadıkları için yetersiz bulurken, bu yaklaşımların toptan tasfiyesi gerçekleşmeden sürdürülebilir çözümlerin ortaya çıkamayacağı yönündeki kehanetlerini dile getirmektedirler (Juan Laborda, The Coronavirus and the End of Neo-Liberalism”, braveneweuropa.com). Bu görüştekiler somut ve uygulanabilir çözümler önermemekle birlikte; ancak bazı köklü ve yapısal değişikliklerin gerçekleşmesinden sonra kalıcı çözümlerin “kendiliğinden” gelişebileceğini savunmaktadırlar.

Son dönemde yapılan bu tartışmalardan da anlaşılacağı

üzere, uluslararası ilişkilerdeki kuramcı, uzman ve pratisyenlerin Koronavirüs salgın riskinin kontrol altına alınmasından sonra da uzun süredir benimsedikleri varsayımlara ve kavramsallaştırmalara daha da sıkı bir şekilde sarılmaları daha olası görünmektedir. Buna rağmen mevcut kuramların Koronavirüs salgını ve benzeri olguları kavramsallaştırmadaki yetersizlikleri de giderek daha belirgin bir şekilde görünmektedir. Mevcut kuramsal yaklaşımların yetersizliği uluslararası ilişkiler *epistemik* topluluğunun üyesi olsun ya da olmasın salgın riski nedeniyle biraz da panik içinde kendi sağlıklarını ve varoluşlarını tehlike altında gören dünyanın her bir köşesindeki “insanlar” tarafından daha çok dile getirilmektedir. Bu düşüncelerini çok sistematik bir şekilde kavramsallaştıramasalar da; “sıradan insanlar” mevcut *paradigmatik* uluslararası ilişkiler kuramlarına dayalı yapılan değerlendirmeleri kendilerinin yaşadıkları “ontolojik gerçekliklere” hitap etmekten çok, insanları “şeyleştirilen” yüzeysel genellemeler olarak değerlendirmektedirler.

Küresel güçler olan Amerika Birleşik Devletleri’nden Çine; bölgesel aktörler olan Rusya’dan İngiltere’ye; ve halen Avrupa Birliği üyesi olan İtalya’dan İspanya’ya kadar tüm ülkelerdeki “sıradan insanlar” mevcut uluslararası ilişkiler kuramsal yaklaşımlarını küresel düzeyde yaşadıkları kendi insani trajedilerini ne ölçüde “içinden anlayabildikleri” kadar “açıklayıcı” ve “alakalı” bulmaktadır. Bu kapsamda; vatandaşları oldukları devletlerin insan sağlığını koruma kapasitelerinin daha da güçlendirilmesinin yanısıra; devletler arasında sağlık alanındaki işbirliği mekanizmalarının daha da geliştirilmesini ve mevcut uluslararası kurumların daha çok “insan odaklı” olabilmesi için köklü reformların hayata geçirilmesini istemektedirler. Sonuç olarak, kuramcı olsun ya da olmasın tüm, “sıradan insanlar” açısından mevcut uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının hepsinde kendilerine “anlamalı” gelen bazı noktalar olsa da; bu kuramsal yaklaşımlar kendi başlarına “yeterli” olarak görülmemektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki kuramcılarının ve uzmanlarının kendilerinin de parçası oldukları “sıradan insanlar topluluğunun” ilk bakışta “gerçekçi olmayan”, “çelişkili” veya “uygulanamaz” gibi görünen bu beklentileri “anlamlandırılarak”, ortaya koydukları sorulara daha yeterli cevaplar bulma arayışında olunursa, bu ilgili kuramsal yaklaşımları daha *paradigmatik* bir statüye taşıyabilecektir. Uluslararası İlişkiler disiplinindeki kuramcı ve uzmanlar savundukları kuramsal yaklaşımların niteliğine göre; “ulus devletleri”, “küresel piyasaları” ya da “sosyal sınıf ve kimlikleri” uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olarak varsayarlar; dil, din, ırk, etnik köken ve cinsiyet farkı gözetmeksizin ontolojik bir varoluş durumu olarak “insanın” uluslararası ilişkilerin de dâhil olduğu her türlü insani ilişkinin esas aktörü olduğunu da temel bir varsayım olarak benimsemeleri, kendi kuramlarını Koronavirüs salgını geçtikten sonra biraz daha “anamlı” ve “alakalı” kılabilirler.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Koronavirüs salgınının kontrol altına alınmasından sonra uluslararası ilişkiler kuramlarında köklü değişikliklerin gerçekleşmesi çok olası görünmemekle birlikte, bazı küçük değişikliklerin olması olasıdır. Ortaya çıkışından bu yana tam 100 yıl geçen Uluslararası İlişkiler disiplininin *paradigmatik* kuramları Koronavirüs salgını sonrasında bugüne kadar marjinalize ederek disipline ettikleri ontolojik bir varoluş durumu olarak “insana” ve dünyanın tüm lokalitelerindeki “insanlara” daha çok hitap edebilmeyi başarsalardı; Uluslararası İlişkiler disiplininin gerçek anlamda bir sosyal bilim dalı olma iddiasına önemli bir katkıda bulunabileceklerdir.

COVID-19 VE ULUSLARARASI KURUMLARIN ROLÜ

Biol AKGÜN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Çok Taraflılık, Uluslararası Örgütler, Türkiye

Tarihi 1648'e kadar uzanan modern "Uluslararası İlişkiler" sisteminin konvansiyonel anlamda temel kurucu aktörleri bağımsız egemen devletler olmakla birlikte, 20. yüzyılda devlet dışı aktörler de Uluslararası İlişkilerin meşru aktörleri haline gelmiştir. Küreselleşmenin çok boyutlu hale gelerek devletler ve halklar arasındaki karşılıklı bağımlılığın giderek derinleştiği Soğuk Savaş Sonrası dönemde ise devletler arası ve devlet dışı uluslararası örgütlerin sayıları, çeşitliliği ve etkinlikleri de artmış ve "küresel yönetim" sisteminin bir parçası olmuşlardır.

Ancak uluslararası ilişkilerin işleyişinde uluslararası örgütlerin politik karar alma ve uygulama süreçlerindeki gerçek rolleri teorik olarak her zaman tartışmalıdır. Konvansiyonel yaklaşım (realistler) uluslararası örgütleri egemenlik sahibi birimler olmamaları nedeniyle gerçek aktör olarak görmezken, liberaller küreselleşmenin de destekleyicileri olarak uluslararası

---

sı barışın, düzenin ve istikrarın sürdürülmesinde bu kurumlara özel önem atfederler. Yapısalcılar (Marksistler) ise uluslararası örgütleri bağımsız birimler olarak değil, esasen sermayeyi ve ekonomik gücü elinde bulunduranların çıkarlarını koruyan bir yönetim aygıtı olarak görürler. Her halükârda, bugünkü küresel sistemin işleyişinde BM, IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, NATO vb. kuruluşlar uluslararası politikanın vazgeçilmez ve göz ardı edilemez bileşenlerini oluşturmaktadırlar. Nitekim bu tür kurumları eleştirenler de mevcut yapıları tamamen ortadan kaldırmak yerine, onları reforme ederek temsil güçlerini artırmak ve dünya barışının ve düzeninin sağlanmasında onları daha etkin hale getirmeyi amaçlamaktadırlar.

Koronavirüs, Kriz Yönetimi ve Uluslararası Örgütler

COVID-19 pandemisi de dâhil olmak üzere BM ve diğer uluslararası kuruluşların siyasi, ekonomik, güvenlik ve insani krizleri önleme, krizlere müdahale etme ve yönetme konusundaki performansları ne yazık ki çok parlak değildir ve hatta kötüdür. Bunun temel nedeni realistlerin de vurguladığı gibi, esasen uluslararası örgütlerin o yapıları kuran büyük devletlerin çıkarlarından bağımsız hareket edememeleridir. Büyük güçler arasında siyasi konsensüsün sağlandığı konularda ve durumlarda uluslararası örgütler çok daha hızlı ve etkin karar alıp uygulamaya geçebilirken, çıkarların çatıştığı ve siyasi perspektiflerin farklılaştığı durumlarda ise mefluç hale gelmektedirler. Ayrıca, sistemdeki en güçlü aktörlerin (hegemonik güç veya süper güçler) gücünü ve ağırlığını yansıtacak şekilde irade ortaya koyarak siyasi liderlik sergilemesi durumunda da kriz anlarında uluslararası kurumların etkinliği artmaktadır.

BM'nin uzmanlık kuruluşlarının işleyişi de benzer siyasi süreçlere tabi olup, özellikle küresel krizlerle mücadele hususunda başarılı sınav vermemişlerdir. Esasen tüm küreselleşme söylemlerine ve uluslararası kurumların artan görünürlüğüne rağmen her türlü kriz durumunda insanlar sorunların çözü-

mü için BM'ye, NATO'ya, IMF'ye veya Dünya Sağlık Örgütüne değil, içinde yaşadıkları devletin meşru siyasi hükümetlerine yönelmektedir.

Zaten bu tür kurumların da özellikle küresel anlamda yaygın salgın hastalıklara karşı bilgi paylaşımı, uyarma, devletlerin ve sivil toplumun insani ve sağlık yardımlarını koordine etme ve araştırma inceleme (fact-finding) yaparak raporlar düzenleme dışında aktif müdahale imkânları son derece sınırlıdır. Zira kendilerinin bağımsız gelir kaynakları yoktur ve her türlü faaliyetleri için üye devletlerin aidatlarına, desteklerine ve iş birliğine muhtaçtırlar. Uzmanlık kuruluşlarının yöneticileri bu anlamda üye devletlerin desteğini sağlamak için sürekli olarak büyük güçleri ikna diplomasisi yürütmekte ve belli başlı zengin firmalardan da bağış toplamaya çalışmaktadırlar.

BM bünyesinde nispeten bürokratik işleyen uzmanlık kuruluşlarının ötesinde COVID-19 salgınına karşı yüksek düzeyli bir siyasi istişare toplantısı yapılmamıştır. Bazı siyasi uzmanlar küresel ölçekli böyle bir salgınla mücadelede ulus devletler arasında etkin iş birliğinin ve bilgi paylaşımının sağlanabilmesi için BM Güvenlik Konseyinin bağlayıcı karar alma gücünü kullanması çağrısında bulunmuşlardır. Ancak BMGK'nin terörle mücadelede olduğu gibi yaygın hastalıklarla mücadele konusunu bir güvenlik konusu olarak görme-ye başladığına ilişkin hiçbir işaret yoktur. Sorun sağlık sorunu olarak görülmekte olup DSÖ'ye havale edilmiş bulunmaktadır. BM Genel Sekreterinin COVID-19 saldırısıyla ilgili başlattığı ve halen 70 civarında ülke tarafından da desteklenen tek ciddi girişimi küresel düzlemde devam eden tüm çatışmaların taraflarına ateşkes ilanı ve askeri operasyonların durdurulması çağrısıdır. Bu çerçevede örneğin S. Arabistan Yemen'deki operasyonlarını durdurduğunu açıklamıştır.

Gözlemler ve Sonuç

Bugünlerde yapılan her siyasi konuşma “COVID-19 sonrası hiçbir şey eskisi gibi olmayacak, yeni bir dünya düzeni kurulacak” şeklinde başlamaktadır. Ancak bu sözden sonra nasıl bir dünya kurulacağına ilişkin siyasi tahayyüller farklılaşmaktadır. Şu açık ki, COVID-19 salgınıyla mücadelede her devletin can derdine düşmesi ve kendi kaynaklarına ve imkânlarına dayanmaya zorlanması (*self help*) uluslararası kurumlara yönelik zaten zayıf olan güveni iyice sarsmıştır. Avrupa ve ABD gibi çekirdek kapitalist merkezlerde 2008’de başlayan finansal, ekonomik ve bunlara bağlı sosyal krizler zaten bu ülke halklarında popülist-milliyetçi akımları güçlendirmiş ve yabancı düşmanlığı, İslamofobi ve anti-küreselleşmeci bir siyasi dalga yaratmıştır. Özellikle Trump’ın Başkan seçilmesiyle birlikte ABD İkinci Dünya Savaşı öncesi tecritçi, korumacı ve popülist bir döneme girmiştir. Kendi hegemonik konumunu “liberal uluslararası düzenin” varlığına borçlu olan ABD Başkanı, 2018 BM Genel Kurulunda “küreselleşme ideolojisinden nefret ettiğini” canlı yayında açıklamıştır. 2019 BM konuşmasında da “yurtseverliğin küreselleşmeye galip geleceğini” ifade etmiştir. Zira küreselleşme bugün başta Çin olmak üzere yükselmekte olan ülkelerin çıkarına hizmet etmeye başlamıştır.

Trump “Önce Amerika” sloganı ile iktidara geldiği için artık siyasi anlamda milliyetçi ve ekonomik anlamda korumacı bir Amerika ile karşı karşıyayız. Lider diplomasisini bir sorun çözme ve müzakere yöntemi olarak önemseseyse de, Trump’ın BM, NATO ve AB gibi kurumlara bakışı son derece şüphelidir ve kurumsal çok taraflılıktan hoşnutsuzluğu çok açıktır. Bugün için çok taraflılığı önemseyen ülkeler ise ekonomik büyümesini ve refahını üretim yaparak dünya pazarlarına satarak sağlayan Çin, Almanya, Hindistan ve Türkiye gibi ülkelerdir. COVID-19’un yarattığı insani krizle mücadelede iş birliğini, dayanışmayı ve yardımlaşmayı savunanlar da yine bu ülkelerdir. Bütün eksikliklerine rağmen var olan uluslararası iş birliği

kurumlarının güçlendirilmesi ve temsili bakımdan daha adil ve güçlü hale getirilmesi bu ikinci grup ülkelerin öncelendiği politikalaradır.

Özetle COVID-19 sonrasında ABD, İngiltere ve Avrupa ülkelerinde artan milliyetçilik dalgasının uluslararası kurumların dünya düzeninin işleyişindeki rollerini zayıflatıcı etkisi devam edecektir. Buna karşın küreselleşmeci devletler açısından var olan kurumların reforme edilerek korunması ve rollerinin ve görevlerinin yeniden tanımlanmasına ilişkin süreç de hızlanacaktır.

Avrupa ve ABD’de milliyetçi akımlar güçlenip “liberal perspektifler” zayıflarken, Batının yeni dünyaya ilham verecek bir vizyon ve felsefe yokluğunda ve kaht-ı rical ortamında insanlığa ilham kaynağı olacak siyasi-ekonomik projeler geliştirmesi zor gözükmektedir. Bugün Amerika’nın başında, ne 1914’te barışçıl bir vizyonla tüm dünyaya “14 ilke” yayınlayıp Milletler Cemiyetini kuran Wilson vardır; ne de İkinci Dünya Savaşı sırasında Transatlantik Bildirisi’ni hazırlatıp Rusya ve İngiltere ile iş birliği yaparak Birleşmiş Milletlerin temelini atan Roosevelt vardır. Aynı şekilde Avrupa da bugün Birleşik Avrupa’nın siyasi temellerini atan J. Monnet, W. Churchill, R. Schuman, A. Gasperi, K. Adenauer gibi vizyoner liderlikten mahrumdur. Dolayısıyla Kissinger gibi realist bir diplomat bile Batılılara çok taraflılığa geri dönüş çağrısı yapsa da, virüs salgını çok büyük dalgalar halinde insanlığı tahrip edecek devasa sonuçlar yaratmadığı sürece böyle bir ruhun Batı’da yeniden nüksetmesi kolay olmayacaktır.

Daha gerçekçi senaryo Batı dünyasının iç sorunlarının derinleştiği bir ortamda Çin gibi aktörlerin uluslararası örgütlerin karar mekanizmalarında ve politikalarında gücünü arttırmaya yönelik hamlelerinin devam etmesidir. Ancak Çin ve Rusya gibi aktörler açısından bu tür örgütlerin kendi çıkarlarına hizmet ettiği sürece önemli ve anlamlı olacağını da unut-

mamak gerekir. Türkiye iki dünya ile de ilişkilerini eşit zeminde yürütürken, bir yandan var olan kurumlarla ilişkilerini her düzeyde devam ettirmeli, diğer yandan siyasi anlamda adaleti ve temsili, ahlaki anlamda insani dayanışma ve paylaşımı ve ekonomik-ticari anlamda da kazan-kazan anlayışına dayanan politikasını bütüncül bir vizyonla ve reformist bir tutumla sürdürmelidir. Krizin devam ettiği dönemde ise, insani krizin çözümü ve kriz sonrasına yönelik ortak politikaların geliştirilmesi konusunda başta büyük güçlerin liderleri olmak üzere lider düzeyli temaslar ve değerlendirmelere öncelik verilmelidir. Son olarak uluslararası ilişkilerin yükselen bir gücü ve sorumlu bir aktörü olarak Türkiye yakın ilişki içinde bulunduğu tüm siyasi, ticari ve ekonomik ortaklarımızdan gelen yardım taleplerine imkânları ölçüsünde mutlaka cevap vermeye devam etmelidir.

COVID-19 SONRASI KÜRESEL GÜVENLİK VE SAVUNMA DURUMU

Can KASAPOĞLU

EDAM Güvenlik ve Savunma Programı Direktörü

Anahtar Kelimeler

Güvenlik, Tedarik Zinciri, Medikal İstihbarat, Türkiye

CCOVID-19 krizinin askeri alandaki en kritik etkisi, önümüzdeki dönemde küresel düzeyde savunma ekonomilerinin daralacak olmasıdır. Pandemiler ve makro-ekonomik parametreler arasındaki korelasyonları analiz eden çalışmalar, tarih boyu küresel salgınların ekonomiler üzerinde on yıllarca sürebilen olumsuz etkileri olabileceğini göstermektedir.

Kötümser senaryolar, ekonomik geri dönüş bakımından ABD için 2023 yılı ilk çeyreğini, Euro bölgesi için 2023 yılı üçüncü çeyreğini ve Çin Halk Cumhuriyeti için 2021 yılı ilk çeyreğini işaret etmektedir. (McKinsey & Company) Bu durumda, kamu harcamalarında – özellikle de askeri harcamalarda – düşüş kaçınılmaz hale gelecektir. Nitekim, yapılan ilk analizler, ABD savunma bütçesinin önümüzdeki on yıl içinde toplam 350 milyar dolar ile 600 milyar dolar arasında kesinti ile karşılaşılabileceğini tahmin etmektedir. (RAND Corporati-

on) Benzer kesintilerin, ekonomik daralma yaşayan tüm ülkelerde müşahede edilmesi kaçınılmazdır.

Özellikle Avrupa savunma ekonomilerinin ve dolayısıyla muharip kapasitelerinin çok ciddi olumsuzluklar ile karşılaşacağı düşünülmektedir. Zira, 2008-2009 finansal krizinden sonra kimi Avrupalı devletler, askeri harcamalarında %30'lara varan kesintiler yapmak durumunda kalmışlardır. Ayrıca, 2000'li yıllarda AB üyesi ülkelerin orduları harbe hazırlık ve envanter bakımından ciddi bir düşüş içindedir. 1999-2018 yılları arasında AB üyesi ülkelerin ana muharebe tankı envanterlerinde %78, savaş uçağı segmentinde %49, taarruz helikopteri segmentinde %66, firkateyn ve destroyerlerde ise %32'lik azalma yaşanmıştır (Sophia Becker vd., DGAP).

Küresel savunma eko-sistemi açısından iki temel risk ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, savunma sanayii devlerinin durumu ile ilintilidir. Boeing, Airbus, MBDA gibi birçok aktör, şimdiden bazı üretim faaliyetlerini geçici bir süreliğine askıya almıştır. İkinci ve daha büyük risk, küçük ve orta ölçekli aktörlerin durumları ile ilgilidir. Krizlere karşı çok daha hassas olan bu şirketler, özellikle yapay zekâ, insan-makine etkileşimleri gibi teknoloji yoğun alanlarda, üretim zincirlerinin kritik unsurlarını teşkil edebilmektedir.

Savunma ekonomilerine ilişkin değinilmesi gereken son husus, petrol fiyatlarındaki düşüştür. Hidrokarbon ekonomileri arasında küresel savunma arzının %21'ini (2015-2019) sağlayan Rusya Federasyonu'nun ve küresel silah ithalatının %12'sini yapan (2015-2019) Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez Arap ülkelerinin durumunun yakından izlenmesi gerekmektedir.

Uluslararası Savunma Projelerinin Tedarik Zincirlerinde Belirsizlikler Ortaya Çıkacaktır

5. ve 6. nesil askeri havacılık girişimleri gibi hem maliyetli hem de yüksek teknolojik yatırım isteyen birçok projenin tedarik zincirleri uluslararası nitelik kazanmıştır. Örneğin, F-35 projesi ABD'den Avrupa'ya ve Japonya'ya kadar uzanan bir üretim ağına sahiptir. Birleşik Krallık'ın 6. nesil savaş uçağı Tempest projesi, bahse konu ülkede İsveç ve İtalya'nın iştiraki ile sürdürülmektedir. Avrupadaki bir diğer 6. nesil uçak girişimi, Fransa, Almanya ve İspanya işbirliği ile yürütülmektedir. Bu projelerin aynı etkinlik ve iş planı ile sürdürülmesi, en azından önümüzdeki birkaç yıl için, mümkün olmayabilir.

COVID-19 sonrasında uluslararası üretim ağları belirsizlikler ile yüzleşecektir. Bir yandan savunma ekonomilerindeki daralma, özellikle orta büyüklükte devletler için askeri işbirliğini daha zaruri hale getirirken, diğer yandan geniş ölçekli üretim ağlarını korumak güçleşecektir.

Bio-Güvenlik Ajandası Önem Kazanacaktır

COVID-19 pandemi tecrübesi sonrasında, bio-güvenlik alanının giderek önem kazanacağı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, üç ana eğilim önemlidir.

Öncelikle, insanlığın bio-medikal araştırmalar, bio-teknolojiler, moleküler biyoloji gibi sahalarda kaydettiği ilerleme, devletlerin ve devlet dışı grupların patojenleri askeri amaçlarla kullanmasına daha çok olanak sağlamaktadır. Bugüne kadar laboratuvar ortamında yapılan çeşitli deneyler (*örneğin, 2001 yılında, çiçek hastalığına neden olan variola virüsünün aşığıya dayanıklı suşunun üretilmesi; 2002 yılında bilim insanlarının polio virüs sentezlemeleri*), düşmanca niyetlere sahip olan ellerde mevcut teknolojik ilerlemenin ne denli tehlikeli olabileceğini göstermiştir. (Gregory, D. Koblenz, International Security)

İkinci eğilim, ekolojik dengedeki bozulmalardan ötürü, daha önce görülmemeyen bazı bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması, bilinen kimi enfeksiyon hastalıklarının da geri gelmesidir. Bu kategoride değerlendirilen SARS, 2000’li yılların başında 30’ya yakın ülkede 8,000 kişiyi enfekte etmiş ve 774 insanın ölümüne sebep olmuştur. Son olarak, küreselleşme durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. SARS, 2003 yılında Çin’de ortaya çıkmasının ardından ilk 24 saatte 5 ülkeye, 2 ay içinde de 20 ülkeye sıçramıştır. (Gregory, D. Koblenz, International Security) COVID-19 ise çok daha yaygın bir patern izlemiştir. Özetle, önümüzdeki dönemde devletlerin bio-güvenlik alanında son derece aktif olmaları beklenmelidir. Bu sonucun, uluslararası silahsızlanma rejimlerinin belki de en zayıf halkası olan biyolojik silahların yayılmasının önlenmesine ilişkin ne gibi gelişmelere yol açacağı, üzerinde ciddiyle durulması gereken bir konudur.

COVID-19 salgını, kırılğan ya da başarısız devletler riskini de beraberinde getirmektedir. Özellikle Ortadoğu’ya sınır komşuluğu nedeniyle, Türkiye’nin çevresinde yıllar sürebilecek istikrarsızlıklara ve insani krizlere hazırlıklı olması gerekmektedir. Yakın ve orta erimde milli savunma planlamasının, bazı kritik sistem ve alt-sistemlerde tedarik zincirinin beklenmeyen şekilde aksayabileceği ve savunma harcamalarında düşüş olabileceği göz önünde bulundurularak yapılmasında yarar görülmektedir. Türkiye, son yıllarda artış gösteren ileri askeri üsleri dolayısıyla, sadece ülke içindeki salgın hastalık tehditlerini değil, askeri stratejik ilgi sahasındaki bio-risk ortamını da yakından takip etmelidir. Bu nedenle, tıbbi istihbarat (MEDINT – medikal istihbarat) yeteneklerinin geliştirilmesi ve askeri üs planlamasına dâhil edilmesi zaruridir.

MEDİKAL İSTİHBARATIN YÜKSELİŞİ

Merve SEREN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Medikal İstihbarat, Güvenlik

Koronavirüs salgını, istihbaratın küresel güvenlikten insan sağlığına değin devletleri ve toplumları ilgilendiren her alanda hayatîyet arz eden rol ve önemini bir kez daha açığa çıkarmıştır. Başka bir yönüyle, ulusal istihbarat teşkilatlarının görev ve sorumluluk alanlarının geleneksel güvenlik ve terörizmle mücadele sınırlarından ibaret olmadığını, medikal ve sosyal yönleriyle toplum sağlığını ilgilendiren mevzularda da imkân ve kabiliyeti haiz olmaları gerektiğini göstermiştir. Kuşkusuz istihbarat teşkilatlarından beklenen temel rol ve amaç; son derece geniş bir yelpazedeki risk ve tehditlere karşı erken farkındalık yaratmak ve hazır olma durum ve seviyesini arttırmak üzere karar alıcılara ihtiyaç duydukları seçenekleri/alternatifleri sunmaktır. Bu bağlamda COVID-19 vakası, istihbarat toplama disiplinlerinin tümünde yetkinlik ve etkinlik kazanımının gerekliliğini açığa çıkarırken; “medikal istihbarat”ın yükselişini de gözler önüne sermiştir. Mevzuyu daha somut ve anlaşılır biçimde izah etmek adına, Koronavi-

rüs sürecinde istihbarat toplama disiplinlerinden başlıklar halinde örneklendirme yapmak daha yararlı olacaktır.

İnsan İstihbaratı

COVID-19 sürecinde hastaların, hasta yakınlarının, doktorların, sağlık personelinin, medyanın, siyasetçilerin, akademisyenlerin, bilim adamlarının, ilaç ve sağlık ekipmanı üreticilerinin ve bir bütün olarak herkesin “istihbarat üreticisi” konumunda olduğu görülmektedir. Bu anlamda, Koronavirüs test sonuçlarını gizleyen hastalar kadar, Koronavirüs pandemisinin yaygınlığı ve tehdidin gerçek boyutunu ulusal ve uluslararası kamuoyu ile paylaşmayan karar alıcılar karşısında kişilerden sağlanacak “gerçek zamanlı” veriye dayalı “insan istihbaratı”nın önemi bir kez daha kendisini göstermiştir. Bunun en bariz göstergelerinden birisi, İranlı bir hemşirenin Youtube kanalı üzerinden İran’daki Koronavirüs durumunun (resmi açıklamaların aksine) çok daha kötü bir tablo sergilediğine ilişkin yaptığı açıklamadır. Keza İngiltere, Fransa, İtalya gibi Avrupa ülkelerinde ve yine ABD’de yaşanan tıbbi malzeme sıkıntısı ve kötü hastane koşullarına ilişkin birçok veriyi, insan istihbaratı sayesinde öğrenmek mümkün olmuştur.

Açık Kaynak İstihbaratı

Koronavirüs sürecinde, gerek geleneksel medya kanallarının gerekse sosyal medya platformlarının yaygın şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda özellikle gerçek-zamanlı ve anlık veri akışı açısından açık kaynak istihbaratı başlı başına önem arz etmektedir. Ne var ki veri akışının yoğunluğu, zamansızlığı, kontrolsüzlüğü ve denetimsizliği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla temel sıkıntı, veriye ulaşmaktan ziyade; gerçek zamanlı, eksiksiz, doğru ve eyleme geçirilebilir bilgiyi bulmaktır. Burada özellikle altı çizilmesi gereken mesele, data akını içerisinde dezenformasyon ve manipülasyon amacı taşıyan verilerin ayıklanmasının ne denli zor, zaman ve emek harcıyıcı olduğudur.

Sinyal, Görüntü, Ölçüm ve İz, Jeo-Uzamsal ve Teknik İstihbarat

Bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak istihbarat toplama disiplinleri sürekli değişim ve dönüşüm geçirmekte, bünyesine yeni bilim dalları katarak büyüüp çeşitlenmektedir. Koronavirüs sürecinde, bahsi geçen teknolojik ve teknik istihbarat kaynaklarında yetkinlik kazanmanın ve istifade etmenin ne denli elzem olduğu aşikârdır. Örneğin İsrail'in Koronavirüs sürecinin hemen başında halkın hizmetine sunduğu cep telefonu uygulamaları söz konusu yeteneklerin kazanımıyla ilişkilidir. Bu kapsamda İsrail Sağlık Bakanlığı nezdinde sağlanan data setlerini referans alarak geliştiren ve kullanıma sokulan "HaMagen" (Kalkan) uygulaması, COVID-19 pozitif hastalarını adım adım takip edip, hangi sokaklardan ve caddelerden geçtiğini paylaşmaktadır. Ne var ki bu tür akıllı telefon uygulamaları, hem birey hem de devlet için güvenlik açığı riskini beraberinde getirmektedir. Örneğin İsrail'in iç güvenlikten sorumlu istihbarat servisi Shin Bet namı diğer Shabak tarafından Koronavirüs için kullanılan gözetleme/izleme programı, medeni hakları ihlal ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. İlâveten, söz konusu akıllı telefon uygulamalarının sadece bir ülkeye has olmayıp, birçok ülke tarafından eş zamanlı olarak ortak kullanılması, güvenlik açığı yaratmakta ve hatta amacı dışında kullanabilmektedir.

Sosyal Medya İstihbaratı

Günümüzde iletişim ve haberleşmenin en kolay, kısa ve hızlı yolu sosyal medya platformları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Whatsapp, Youtube, Twitter, Instagram gibi birçok sosyal medya mecrası kişiler, gruplar, topluluklar, resmi ve özel kurum ve kuruluşlar için haber kaynağı ve iletişim kanalı hizmeti görmektedir. Ancak bu kanalların birçoğunun açık kaynak istihbaratı olduğu, erişime kapalı olanların dahi yüzde yüz güvenli olmadığı dikkate alınmalıdır. Örneğin Tür-

kiyede Koronavirüs pandemisinin ilk ortaya çıktığı zamanlarda sosyal medyada sözde resmi belgelerin ya da ses giydirilmiş videoların paylaşılması halkı endişeye ve paniğe sevk ettirme amacını taşımıştır. Nitekim Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, bu tür haberlere itibar edilmemesi hususunda defalarca kez açıklama ve telkin yapmak zorunda kalmıştır.

Siber İstihbarat

Koronavirüs yayılma hızı ve küresel ölçekteki etkileri itibarıyla politika, diplomasi, ticaret, eğitim gibi birçok alanda köklü değişikliklere neden olmuştur. Devlet liderlerinin internet üzerinden video konferans yaptığı, ticaretin web siteleri merkezli gerçekleştiği, bürokrasinin bilgisayarlar üzerinden işlevsel kılındığı ve eğitimin televizyon yahut internet üzerinden verildiği bir döneme şahitlik edilmektedir. Nitekim bu durum gizlilik ve güvenlik açısından bakıldığında ciddi bir kırılma ve zafiyet yaratmaktadır. Örneğin devlet liderleri arasındaki görüşme ve yazışmaların daha kolay ele geçirilmesi söz konusu olabilmektedir. Keza endüstriyel casusluğun yaygınlaşması ihtimali vardır. Yine kişilerin ve toplumların gizliliğinin ihlali söz konusu olabilmektedir. Örneğin Koronavirüs sürecinin ilk zamanlarında son derece popüler olan Zoom programı, kredi kartı bilgilerinin ele geçirilmesi dâhil birçok nedenden ötürü eski itibar ve güvenilirliğini kaybetmiş ve hatta bazı ülkeler, kurumlar ve şirketler tarafından kullanılması yasaklanmıştır. Örneğin Japonya ve Tayvan gibi ülkelerin yanı sıra, Google gibi bazı şirketler de Zoom programını tamamen kullanıma kapatmışlar yahut kısıtlama getirmişlerdir. Ayrıca, Koronavirüs sürecinde devletler arasında propaganda ve dezenformasyon maksatlı bir siber istihbarat savaşı yaşandığı da not düşülmelidir. Nitekim Çin ve Tayvan ile Çin ve ABD arasında süregiden siyasi, ticari ve propaganda savaşları, artık Koronavirüs'e sıçramış durumdadır. Nitekim Tayvan ve ABD'nin sık sık Çin'i Koronavirüs ile mücadeleyi baltalamak, data verilerini çalmak yahut çarptırmak maksadıyla siber saldırı ve siber savaş düzenlemekle itham ettikleri görülmektedir.

Medikal İstihbarat

Medikal istihbarat konusu, Türkiye’de teoride ve pratikte henüz keşfedilmeyi bekleyen bakir bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa medikal istihbaratın geçmiş, İkinci Dünya Savaşı’na dayanmaktadır. İlk defa ABD tarafından İkinci Dünya Savaşı esnasında kullanılan bu kavram, Soğuk Savaş Dönemi’ne damgasını vuran *Operation Infektion* kapsamında rol ve önemini ortaya koymuştur. En yalın izahıyla medikal istihbarat; “dünya genelindeki sağlık tehditleri ve sorunları, yabancı medikal kapasiteleri, bulaşıcı hastalıkları, çevresel sağlık riskleri, ulusal ve askeri öneme sahip biyomedikal ve biyoteknolojik konulardaki gelişmelerin tam kaynaklı analizi, toplanması ve değerlendirilmesidir.”

Kuşkusuz, COVID-19 vakası, sadece tıp literatürü için değil; aynı zamanda güvenlik ve istihbarat literatürü için de ziyadesiyle önemli kazanımlar sağlayacak veriler barındırmaktadır. Keza COVID-19, sadece belli başlı istihbarat teşkilatlarının değil, dünya genelinde medikal istihbarat alanının önemine dair bir farkındalık yaratacak niteliktedir. Buradaki temel sorunsal, istihbarat ve tıp gibi iki farklı bilim dalının unsurlarını birbiriyle iletişim ve etkileşime sokmaktır. Başka bir deyişle esas mesele, disiplinler arasındaki bariyerleri kaldırmaktır. Bunun için istihbarat teşkilatlarının, medikal dünya ile çok daha yakın bir diyalog mekanizması ve iş birliği içerisine girmesi gerekmektedir. Buradaki maksat, istihbaratçıların tıp dünyasının işine karışması değil; onlardan edindikleri bilgilerle ulusal ve küresel sağlığı ilgilendiren konuların risk ve tehdit haritalaması çıkarmak ve karar alıcıların eğilimler konusunda erken farkındalık geliştirmelerini ve böylece tedbir paketleri ve hazırlık süreçlerine geçişlerini sağlamaktır.

Özetle COVID-19 vakası, istihbarat toplama disiplinleri ve istihbarat alanları üzerinde yetenek kapasitesinin önemini bir kez daha kanıtlar niteliktedir. Kuşkusuz yukarıda sayı-

lan toplama disiplinleri kadar, siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, ulaşım ve iletişim, bilimsel ve teknik gibi muhtelif istihbarat alanları da bu süreçte son derece önemlidir. Son bir örnek olarak COVID-19, ekonomik istihbarat, endüstriyel ve medikal casusluğu ilgilendiren risk ve tehdit skalasını açığa çıkarmıştır. Harvard Üniversitesi Kimya ve Kimyasal Biyoloji Bölüm Başkanı Prof. Charles Lieber ile Boston'daki iki Çinli araştırmacı Yanqing Ye ile Zaosong Zheng'in Savunma Bakanlığı ile Ulusal Sağlık Enstitüsünden aldıkları fonlar ile yaptıkları biyolojik araştırmaları Çin'e vermekle itham edilerek tutuklanmışlardır. Birbirleriyle bağlantısı olmayan bu vakalar, ekonomik, endüstriyel ve medikal casusluk faaliyetlerinin yoğunluğunu kanıtlar mahiyettedir. Bu durum medikal istihbaratın yanı sıra, sektör ve pazar konusunda uzmanlaşmış, endüstri istihbaratı ile İKK konusunda yetkin analistlere duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

MILLİ GÜVENLİK SORUNU OLARAK KORONAVİRÜS SALGINI

Nihat Ali ÖZCAN
TOBB ETÜ Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler
Güvenlik, Terörizm, Devlet, Türkiye

Salgın hastalıklar, güvenlik çalışmaları disiplinin “tehditler” listesinde yer almaktadır. Değerlendirmelerde salgının devletler ya da devlet dışı aktörler (teröristler) tarafından laboratuvar koşullarında üretilerek bir “silah” gibi kullanılabilmesi öngörülmektedir. Bir diğer öngörü ise gerekli koşullar oluştuğunda, salgının kendiliğinden ortaya çıkarak insanlar tarafından yayılabileceğidir. Nitekim bu bağlamda güçlü orduların bünyesinde KBRN (kimyasal, biyolojik, radyoaktif ve nükleer) birlikleri, okulları ve teçhizatları bulunmaktadır.

Salgınların kamu sağlığına, ekonomiye, sosyal, siyasal koşullara, kamu düzenine ve toplum psikolojisine etkileri göz ardı edilemez. Koronavirüs örneğinde olduğu gibi salgınların büyük ölçekli ve zincirleme hasar verici etkisi vardır. Devlet, toplum ve birey güvenliğini doğrudan tehdit eder. Öte yandan salgınlar, ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilerken sosyal güvenliği çökertebilmekte kamu düzeninin bozulmasına, yağma,

sokak eylemleri vb. neden olabilmektedir.

Bu çerçevede Koronavirüs ve benzeri salgınların hayatın tüm alanlarında olduğu gibi “güvenlik” alanında olumsuz çarpan etkisi olacağı açıktır. Söz konusu etkileri iki başlık altında ele almak mümkündür. Birincisi, “güvenlik anlayışımızı, karar alma süreçlerimizi” değiştirme ihtiyacımız. İkincisi, devletin güvenlik aygıtlarının söz konusu tehdidin doğrudan ve dolaylı etkileri ile baş edebilme kapasitelerini gözden geçirme ihtiyaçlarıdır.

Güvenlik Anlayışının Değişmesi

Koronavirüs salgını, geleceği öngörmenin zorluklarını, güvenlik alanının “sürprizlerle” dolu olduğunu bir defa daha göstermiştir. Nitekim salgın, güvenlik tahminlerinin, risk öngörülerinin, olası krizleri yönetme konusunda mevcut anlayış, norm, karar alma süreçleri ile kurumların ve hazırlıkların tüm dünyada yeterli olmadığını göstermiştir. Bu çerçevede karar alıcılar, toplum, akademi ve kurumlar gelişmelerden ders alarak benzer tablonun en az hasarla atlatılabilmesi için odaklarını değiştirmeleri/yeni ilaveler yapmaları gerekmektedir.

Nitekim hükümetlerin tehdit algılama listesinde yer alan, devlet ve devlet dışı aktörler listesine “yeni etkin bir tehdit” ilave olmuştur. Kamu sağlığını etkilemekte, uzun süreli ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlar çıkartmakta var olan kamu düzenini bozabilmekte, orta vadede ise hayatın tüm alanlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Kontrol altına alma girişimlerinin uzaması, ölümlerin artması ile de, ekonomik, sosyal faaliyetler duraksamakta, bir süre sonra radikal sosyal ve siyasal tepkiler doğuracak potansiyele sahip görünmektedir. Nitekim büyük siyasi, ekonomik ve sosyal alt üst oluşların siyaset yapma biçimi ve çözüm arayışları üzerinde olumsuz etkileri olduğu, tepki ve radikalleşmeyi doğurduğu bir gerçektir.

Sorunun en karmaşık yönü ise tehdidin tanımının kendisi değil, insanları derinden etkileyen korkuya sürükleyen, sonuçları üzerinden tarif ediliyor olmasıdır. Psikolojik boyutun önemli olduğu böyle bir ortamda ayakta kalmayı başaran ya da asimetrik yöntemleri strateji olarak benimsemiş devletler, terör ve suç örgütleri devleti çökertmek/kontrol altına almak için gelişmeleri fırsat olarak görebilirler. Bu noktada Koronavirüs benzeri tehditler “egemen devletleri”, ağ yapılı terör ve suç örgütlerinden çok daha fazla etkileyecektir. Çünkü halka karşı sorumluluklarını yerine getiremeyen, başarının sadece ulusal sınırlarla mümkün olmadığı sınır aşan bir tehditten söz ediyoruz. Haliyle mevcut anlayış, örgütlenme modeli ve ekipmanlar kısa vadede sorunu çözmekte çaresiz kalabilir. Bu çerçevede salgınla baş etmek sadece bir tıbbi seferberlik değil, ciddi bir halkla ilişkiler ve kamu düzeni sağlama faaliyetidir. Sonuç alabilmek ise devletin diğer kurumları gibi güvenlik birimlerinin hazır ve etkili olmasına bağlıdır.

Güvenlik Organizasyonları Üzerine Etkisi

Güvenlik birimleri, TSK, kolluk (Polis, Jandarma, Sahil Güvenlik), MİT Koronavirüs salgınından farklı biçimlerde etkilenecektir. Ancak söz konusu kurumların ortak bir anlayış ve norm geliştirmesi, ilgili sağlık birimleri ile işbirliği yaparak güvenlik tehdidinin boyutu ve mücadele stratejilerini tespit etmesi gerekir. Konunu daha iyi anlaşılması için söz konusu etkiyi üç başlık altında ele almak gerekir.

a. Koronavirüs salgınının çarpan etkisi Türkiye'nin mevcut güvenlik algı, risk ve politik hedeflerini değiştirecek boyutta değildir. Başka bir ifade ile güvenlik teşkilatları gerek yurt içinde gerekse yurt dışında faaliyetlerini sürdüreceklidir. Ancak, personel ve kapasite kaybına mâni olmak için Koronavirüs ve benzeri tehditlere karşı tedbirlerini almaları gerekir. Ancak söz konusu tedbirler gerek ülke içinde gerekse görev yapılan bölgeler ve ortamlarda gözlenen gelişmelerden bağımsız

değildir.

b. Güvenlik ve İstihbarat birimlerinin Koronavirüs ve benzeri koşullarında görevlerini daha iyi ve etkili yerine getirebilmeleri şu alanlarda anlayış değişikliğine ve yeniden düzenlemeye ihtiyaç duyacaklardır.

1. Organizasyon ve değişim.

i. Harekât, operasyon alanlarında, anlayış, norm ve teçhizatta değişim. Yeni mali külfet.

ii. İstihbarat alanında öncelik, toplama yöntemi zorlukları. Analiz ve risk değişimi. “Tıbbi istihbaratın” gündeme alınması.

iii. Personel ve ailelerinin güvenliği için düzenlemelerin yapılması

iv. Lojistik alanında, salgınla mücadele ekipmanının tedariki, hijyen, gıda güvenliği. Önemli sağlık ekipmanlarının “stratejik üretim” olarak sınıflandırılması, milli ve yerli savunma sanayi üretilmesi.

v. Kışlalarda, kolluk tesislerinde, uçak ve gemilerde, diğer üslerde, yurt içinde ve dışında görev, hizmet ve iskân anlayışının korona salgını çerçevesinde yeniden ele alınması.

vi. Güvenlik birimlerinin sağlık hizmetlerinin “yeniden” organizasyonu.

vii. Eğitim programlarının yeniden düzenlenmesi ve farkındalık yaratılması. TSK bünyesinde yer alan KBRN Okulu’nun güçlendir-

rek, tüm devlet kurumlarının birlikte eğitim öğretim göreceği, ortak anlayış geliştireceği, disiplinler arası bir yaklaşımla sorunu ele alan ve gerekli stratejilerin üretileceği bir akademik kimliğe kavuşturulması.

c. Salgın, terörizm, barışı koruma, kollama, kamu düzeni, düzensiz göç, sınır güvenliği, insan kaçakçılığı, doğal afetlerde yardım, kamu düzenini hedef alan propaganda savaşı gibi “hibrid tehditlerin” yeniden ele alınması. Görevlerin karakteri icabı güvenlik birimlerinin halkla iç içe olmayı gerektirdiği, dikkate alınarak yeni taktik ve stratejilerin belirlenmesi.

Sonuç olarak, Koronavirüs salgını sadece bir kamu sağlığı sorun değil aynı zamanda doğrudan ve dolaylı bir güvenlik sorunudur. Salgın tüm alanlarda olduğu gibi güvenlik alanında da farkındalık yaratmayı, değişime hazır olmayı ve kalıcı, etkin yapılar kurmayı, normlar geliştirmeyi gerektiriyor.

COVID-19 SONRASI KÜRESEL GÜVENLİK TRENDLERİ

Giray SADIK

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

*Küresel Liderlik, Uluslararası Örgütler,
Güvenlik, Savaşın Tabiatı*

Koronavirüs veya 2019 sonlarında ortaya çıktığı Çin'deki adlandırmasıyla COVID-19'un süregelen küresel bir salgına dönüşmesinin uluslararası güvenlik yapılarında da köklü değişimlere neden olması beklenmektedir. Bu bağlamda, yakın tarihteki 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası oluşan bir çeşit 11 Eylül sonrası (*post-9/11*) dönem gibi Korona-sonrası dünya tartışmaları da alevlenmiştir. Bu mevzuların güvenlik politikaları için çok taraflı etkilerinin analiz edilebilmesi için Korona-sonrası küresel güvenlik trendlerinin zamanlı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Korona ile Mücadelede Sınıfta-Kalan Küresel Liderlik ve Uluslararası Kuruluşlar

Dünya kamuoyunun böylesi küresel bir salgına karşı uluslararası kuruluşlardan haklı beklentileri karşılanamamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ürünü bu kuruluşların özellikle

de Soğuk Savaş sonrası krizlerde etkin olamadıkları Bosna'dan Suriye'ye uzanan savaşlardaki yetersizliklerde de görülmektedir. Dolayısıyla bu küresel beklenti tarihi temelli değil; Koronavirüs gibi bir sorunun doğası gereğidir. Bu bağlamda esasında Koronavirüs bir insani güvenlik sorununun da ötesinde küresel bir halk sağlığı sorunudur ve uluslararası kuruluşlar başta BM ve AB olmak üzere üyelerinin ve dünya kamuoyunun beklentilerine çok geç ve sınırlı destek verebilmişlerdir. Bu yetersizliklerin, BM Güvenlik Konseyi (BMGK) başta olmak üzere kapsamlı bir BM reformu çağrılarını daha da belirginleştirmesi beklenebilir. BMGK'da Türkiye'nin de desteklediği kapsamlı küresel temsiliyet mevzuuna ilaveten BM'nin küresel salgınlar gibi tehditleri de güvenlik yelpazesine eklemesi gündeme getirilebilir. Nitekim daha bu salgında yolun sonu görünmemişken ikinci dalga Koronavirüs yayılmasına karşı önlemler tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum, esasında Koronavirüs'ün son olmayabileceğinin de işareti kabul edilebilir. Bunun için de küresel ve bölgesel uluslararası kuruluşların hazırlıklı olmasında fayda vardır.

Bölgesel olarak Avrupa Birliğinde (AB) birlikten eser kalmamıştır. Üyeler birbirine yardım etmeyi bırakın Schengen Antlaşması ile taahhüt ettikleri serbest dolaşımı bile askıya almış birbirinin yardımlarına el koyma yarışına girişmişlerdir. AB'nin bu başarısızlığına tepki gösteren AB Bilim Kurulu Başkanı Ferrari geçen hafta istifa etmiştir. İtalyan lider Salvini ise kendilerine ihtiyaç duyduklarında destek vermeyen AB'den çıkma çağrısını da Koronavirüs sonrası dönem için sert bir dille ortaya koymuştur. Özetle, Koronavirüs sonrası İtalya'nın İngiltere gibi AB'den çıkma sürecine girmesi kuvvetle muhtemeldir ve bu da AB için sonun başlangıcı olabilir. Bu ve benzeri gelişmeler, İtalya'nın önemli unsurlarından olduğu Transatlantik (NATO), Akdeniz ve Ortadoğu ile Kuzey Afrika (MENA) bölgelerinde ciddi gelişmeleri tetikleyebilir.

Korona-Sonrası Dönemde Savaşlar da Dönüşecek, Savaşanlar da

Nasıl ki 11 Eylül'den sonra küresel bir terörle savaş söylemiyle uluslararası güvenlik mimarisi bir dönüşüme girdiyse, Koronavirüs sonrası da küresel bir dönüşüm beklenebilir. Koronavirüs'ün bir çeşit biyolojik-savaş ürünü (kasıtlı veya kazara da olsa) olup olmadığı tartışılarsun, böylesi küresel bir potansiyelden istifade etmek isteyen devlet ve devlet dışı aktörler olacaktır. Bu aktörlerin belirli siyasal amaçlar uğruna etkileşimli kullanılmasını öngören hibrit (melez) savaş uygulamalarını ve çalışmalarını da kökten etkileyebilecek bu değişim, savaşın doğasıyla sınırlı kalmayacaktır. Savaşan devlet ve devlet dışı aktörlerin de köklü dönüşümüne yol açabilecektir. Devletlerle birlikte önemli güvenlik işlevleri de olan BM, AB, NATO, ŞİÖ gibi uluslararası kuruluşlar da çeşitli sınır-aşan terör ve suç örgütleri de bu değişimlerden etkilenecektir. Özetle, *hibrit savaşlardan* işbirliği ile rekabetin ve yer yer sınırlı çatışmaların eşzamanlı gözlemlendiği *hibrit partnerliklere* geçiş süreci Koronavirüs ile yeni bir ivme kazanmıştır. Örneğin, salgından en ağır etkilenen Avrupa ülkelerinden İtalya'ya kurucuları arasında yer aldığı AB'den neredeyse hiç destek gelmezken yardım gönderen Çin, Rusya ve Türkiye olmuştur. Bu ülkelerin, İtalya ile Libya'dan NATO'ya ve Doğu Akdeniz'e uzanan çeşitli meselelerde farklı kamplarda yer almalarına rağmen bunu yapmaları böylesi bir dönüşümün habercisidir.

Biyolojinin, Psikolojinin, Bilginin 'Silahlandırılması' Artarak Devam Edecek

Koronavirüs'ün dünyaya yayılması hızlandıkça ilk tartışmalar bunun insan ürünü bir biyolojik savaş hazırlığında mı elde edildiği yoksa 'doğal' bir mutasyon sonucu mu olduğu yönündeydi. Bu sorunun cevabı olumsuz olsa bile bunun tekrar olmayacağına garanti yoktur. Özellikle de böylesi bir küresel etki yaratabileceği kanıtlanmışken. Bu bağlamda Koronavirüs,

Fatih'in toprakla surların yıkılabileceğini kanıtlamasına benzer bir etki yaratmıştır. Önceleri, nükleer güce sahip olamayan imkânları sınırlı ülkelerin kitle-imha silahı gibi görülen biyolojik silahların artık küresel bir potansiyeli olduğu gösterilmiştir ve ok yaydan çıkmıştır. Salgından hemen sonra yaydan çıkan bir diğer ok da dünya kamuoyunu yönlendirme mücadelesidir. Bunun, bilgi kirliliğinden *dezenformasyon* ve algı operasyonlarına uzanan çeşitleri bulunmaktadır. Koronavirüs-sonrası dünyada küresel manipülasyon salgınlarında da güvenlik odaklı artışlara ve risklere hazırlıklı olunmalıdır.

Teröristlere Korona Fırsatları (!) ve Artan Küresel Güvensizlik...

Güvenlik söz konusu olduğunda devletlerin sınır-aşan tehditlerle karşı karşıya kalması teröristler için bir fırsat penceresi aralayabilir. Koronavirüs'ün küresel salgın halini alması da asimetrik faaliyetler için cazibesini arttırma riskini beraberinde getirmektedir. Korona önlemleriyle meşguliyeti artan güvenlik güçlerine ve korudukları salgın hastaneleri gibi yumuşak hedeflere doğrudan saldırılardan tutun da çeşitli virüslerin biyolojik silah olarak kullanılması olarak özetlenebilecek bio-terör saldırılarına kadar uzanan geniş bir yelpazede bu ve benzeri tehditler Korona-sonrası dönemde beklenebilir.

Korona-Sonrası Çareleri: Hasar Kontrolü, Kriz Yönetimi, Sosyal Direnç

Savaşlarda mutlak galibiyetlerin zorlaştığı bir dönemde Koronavirüs'ün küresel mücadeleleri daha da çetin ve uzun soluklu yapması beklenebilir. Titanik batarken birbirini boğazlayan yolcular gibi davranmakta ısrar eden bolca insan var. Bu durum da Koronavirüs'ün küresel ölümcül bir salgın olmasına rağmen küresel terör ve savaşların da artarak devam edeceğine işaret ediyor. Dahası, bu dönemde, asimetrik oyun-değiştirici avantajlar peşinde koşanların Koronavirüs gibi bir kitle-imha

---

ve algı potansiyeli olan virüsleri kullanması riskini de arttırmaktadır. Böylesi bir dönemden, mucizeler beklemek yerine mümkün olan en az hasarla çıkmanın planları yapılmalıdır. Oyunun madalya takan kazananları belki hiç olmayacak, fakat can kayıplarının yüzlerle ya da on binlerle ifade edildiği ülkeler arasında ciddi ekonomik, siyasi ve en nihayetinde güvenlik boyutlu uçurumların oluşması kaçınılmazdır.

Siber saldırılarda bilgisayar uzmanları nasıl ön planda iseler Koronavirüs salgınında da sağlık ve bilim insanları ön saflarda mücadele ediyorlar. Salgınlar, savaşlar, terör vb. derken küresel bir kriz döneminden geçiyoruz ve bu hal daha da uzun sürecek gibi... Bu durum, özellikle 11 Eylül sonrası dönemde gündeme gelen güvenliğin askeri tedbirlere ilave yetenekler gerektirdiği gerçeğini daha da belirginleştiriyor. Bu yeteneklerin başında: politika-yapıcılar için etkin kriz yönetimi; toplum için de sosyal direnç/dayanıklılık olarak tercüme edilebilecek direnç kapasiteleri ön plana çıkmaktadır. Tüm bu karşı-tedbirlerin birbiriyle eşgüdümlü yönetilmesi Koronavirüs-sonrası dönemin kapsamlı güvenlik politikalarının etkinliğinde belirleyici olacaktır.

KÜRESEL İKTİSADİ DÖNÜŞÜM DİNAMİKLERİNİN JEOPOLİTİK YANSIMALARI

Sedat AYBAR

İstanbul Aydın Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Ekonomi, Tedarik Zinciri, ABD-Çin Rekabeti, Küreselleşme

Küresel ekonomi politiği dipten sarsan COVID-19 salgını sadece sağlık alanında kriz yaratmadı, aynı zamanda pek çok ülkenin ekonomik ve kurumsal kısıtlarını da ortaya çıkardı. İktisadi ve jeopolitik sonuçlarıyla, küresel devletler hiyerarşisinin ve uluslararası kurumsal yapıların değişebileceği beklentisini de tartışma gündemine taşıdı. Bu bio-ekonomik krizin ilginç yanı bir önceki dönemde oluşan çatışma dinamiklerini çözme potansiyeline sahip olması. Bu potansiyelin gerçekleşme olasılığının yüksekliği, üretim bandı ve tüketim zincirlerine hükmeden, iş yapma biçimlerini değiştiren dijital teknoloji temelli çağdaş dönüşümü, günlük yaşamın merkezine taşımamasından kaynaklanıyor.

COVID-19 salgınıyla hayatımıza bir daha çıkmamak üzere giren sanal zeka, robotikler, 5G teknolojileri, big data ve Endüstri 4.0 gibi enstrümanları üretebilenler, üretim zincirine katanlar, iş yapma kültürüne uydurabilenlerin, çeşişmeli alan-

ların muzafferleri olarak küresel jeopolitiğin de belirleyicisi olacakları giderek belirginleşiyor. Artık yeni iş yapma alışkanlıklarına yaratıcı katılım sağlayan bir iş gücüne sahip olmadan küresel devletler hiyerarşisi içinde üst sıralara yükselmek mümkün değil.

Salgın nedeniyle biçimlenen iktisadi daralmanın zengin ve yoksul ülkeleri eşit etkilemediği de ortaya çıktı. Emtia fiyatlarındaki gerileme bu ürünleri ihraç eden Afrika kıtasının gelirlerini düşürdü. Salgının görece daha az etkilediği Afrika kıtası, iktisadi açıdan en fazla olumsuz etkilenen coğrafya oldu. Özellikle şehirlerde ağırlaşan bu durum karşısında petrol üreticisi Nijerya, artmış olan borç yükü yüzünden IMF'nin geliştirmekte olan ülkeler için ayırdığı fona başvurdu.

Yeni dünya düzeninin belirleyicileri arasında Çin girebilir mi? Küresel alanda iktisadi bir dev olan Çin, salgından çabuk kurtuldu. Wuhan şehrinde, Aralık 2019'da başlayan salgına Çin devleti sert kısıtlayıcı tedbirlerle cevap verdi. Üretim bandını kapattı ve sokağa çıkma yasağı getirdi. Bu çerçevede arz cephesini rahatlatmak için özellikle ana işveren olan Küçük ve Orta Boy İşletmelere (KOBİ) vergilerde indirim, kredi faizlerini düşürme, ödemelerin ertelenmesi gibi önlemler aldı. Çin'in salgınla mücadelede sert bir yöntemi seçmesi kendi özgün iktisadi yapısı yüzündendi.

Öte yandan, bu iktisadi yapı Çin'in küresel güç belirleyicisi olmasının önünde engel. Dünyada ucuz emek deposu olarak iktisadi kaldıraç elde etmiş, Mavi Deniz donanması olmayan Çin'in küresel güç çekişmeleri içinde bir dünya düzeni kurmak için yeterli ekonomik altyapıya sahip olmadığı, var olan altyapının da uzunca süre uygulanabilecek kısıtlamalara dayanamayacağı özellikle ticaret savaşı çerçevesinde ortaya çıkmıştı. İthalat ve ihracat rejimi ile İçeri ve Dışarı Doğrudan Yabancı Yatırımlarını uyumlaştırmış Çin'in iktisadi altyapısı, şirketler kesiminin ve üretim zincirlerinin dizilişinin doğası,

Çin'in küresel bir hegemon olmasını Kuşak ve Yol İnisyatifi'ne rağmen en büyük engel. Tersine, salgın yüzünden %2'ye düşeceği düşünülen ekonomik büyümesinin, ABD'yle olan ticaret savaşının getirdiği baskıların, yüksek borç yükünün, emek-yoğun tekniklerle elde edilmiş olan rekabet gücünün Çin'in küresel duruşunu tehdit eder hale gelmesi kuvvetle muhtemel.

Bu çerçevede, Kuşak ve Yol İnisyatifi'nin yavaşlaması ve daha az iddialı bir şekilde revize edilmesi gündeme gelebilir. Yeni teknolojilerin ulaşım ve lojistik ağlarda, e-ticarette kullanılması, ücretlerin baskılandığı ve toplumsal huzursuzlukların arttığı bir ortamda ancak mümkün olabilecektir. Bu gerçeklikler ışığında, Çin'in dünya ile kurduğu ilişkinin daha az iddialı, daha az saldırgan ve daha fazla iç dengeleri gözetten bir ilişki olacağı açık. Aynı zamanda kendi hinterlandında, Endonezya, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan gibi ülkelerin oluşturacağı alternatif İpek Yolu projeleri ile rekabet halinde olacak Çin. COVID-19 öncesi elde etmiş olduğu kazanımları koruma yolunu seçecek, ona yönelik daha yumuşak politikalar oluşturması beklenebilir.

Avrupa Birliği (AB) ise, COVID-19 salgınına ciddi kriz ortamında yakalandı. Göç baskısı altında artan milliyetçilik, sosyal refahtan uzaklaşan neo-liberal uygulamalar, özelleştirmeler, kuralsızlaşma, artan işsizlik, Fransa'daki "sarı yelekler" hareketi, periferideki Yunanistan, Portekiz, İtalya ve İspanya'da 2008 krizi sonrası uygulanan tasarruf tedbirleri, AB'nin ilk baştaki kurgusunu maddi ve ideolojik açıdan tehdit eder nitelikteydi. İngiltere'nin AB'den ayrılması, salgın sonrası Almanya-Fransa arasında sert sınırın tekrardan inşası, AB'yi ciddi şekilde sorgulanır hale getirdi.

Borçluluk yükleri GSMH'larının yüzde yüzünü aşan Fransa, İtalya ve İspanya AB'den ortak bir borçlanma düzenlemesi istiyorlar. Brüksel'de 8 Nisan 2020'de toplanan Maliye Bakanları zirvesinde de salgınla mücadelede ortak bir maliye

politikası oluşturmak mümkün olmadı. Ortak maliye politikası eksikliği 2008 krizinin AB'de çok derin yaşanmasının nedenleri arasında gösteriliyordu. Salgın bunun ne kadar zor gerçekleşecek bir mekanizma olduğunu ortaya çıkardı.

Çin'in salgınla mücadele etmek için aldığı kısıtlayıcı önlemler bağlamında arz zincirleri ve talep cephesinin eş anlı daralmasının küresel ticaret üzerinde yarattığı olumsuz etki, ham madde ve petrol fiyatlarını düşürdü. Petrol gelirlerine bağımlı olan İran ve Venezuela gibi uluslararası yaptırımlarla darbe almış ekonomilere sahip ülkeler fiyatların düşmesinden olumsuz etkilendiler. Düşük petrol fiyatları, Rusya ve Suudi Arabistan arasındaki rekabeti tetikledi.

Petrol fiyatlarından olumsuz etkilenen İran, BAE, Suudi Arabistan ve Rusya'nın başta Yemen olmak üzere Suriye ve Libya gibi pek çok çatışma bölgesindeki etkilerinin azalması zamana yayılacak. Yemende sağlanan ateşkes bu yöndeki göstergelerin ilki. Körfez'de ve Doğu Akdeniz'de geçmiş koalisyonların çözülüp yeni ittifak arayışına girileceği bir dönemin başlayacağı da İsrail'in Türkiyeden tıbbi yardım talebi nezdinde bakıldığında giderek belirginleşiyor. İsrail, Mısır ve Suudi Arabistan ekseninde başlayan ittifakın çözülmesinin ardında fosil temelli enerji kullanımının ciddi şekilde yerini yenilenebilir enerji kullanan bir dünyaya bırakması var; fakat bu kendi başına resmi anlatmaya yeterli değil. Petrol firmalarının tedricen devre dışı kaldığı bir dönemde maliyet-getiri ikilemi üzerinden kurgulanan ittifaklar sürdürülemez hale geliyor.

ABD, salgından en ağır etkilenen ülke oldu. Çin'in aksine Amerikan ekonomisinin ve sağlık yapısının tam bir kapatmaya izin vermeyeceği, bu yüzden can kayıplarının yüksek olabileceğinin ortaya çıkması, ABD'nin COVID-19 sonrası oluşacak küresel jeopolitikte önemini yitireceği ve kan kaybına uğrayacağına kanıtı olarak değerlendirilemez, değerlendirilmemelidir. Salgınla mücadeleyi sürdürmek için ABD'nin liki-

dite genişlemesine düşük enflasyon ve düşük faiz ortamında başvurması, atıl sermayenin büyümesine yarayacak. Sermaye birikimine yarayacak bu likidite genişlemesi kendisine karlı yatırım alanları arayan şirketler kesimini yenilikçi alanlara yönlendirecek. Amerikalı küresel şirketler, yeni dünyanın getirdiği teknolojik dönüşümü, yenilenebilir enerji yönelimini, robotları, yapay zekâyı, dijital çipleri, esnek iş yapma biçimlerine içerlek hale getirerek küresel avantajlarını koruma arayışına girecekler.

Buna Batı dünyasının içe kapanarak, ulusçu-korumacı politikalarla yanıt vermesini beklemek küresel gerilim ve rekabet dinamiklerinin belirleyicisi unsurların tespitinde yanılgıya neden olabilir. Orta sınıfların güçlendirilmesi politikası artık ucuz emek avantajını kaybetmiş olan Çin’le ilişkileri soğutmanın seçilmesini getireceği gibi, yenilenebilir enerji üzerinden gerçekleştirilen ve pazara sunulan teknolojik güncellemeler ABD’nin ve Batı dünyasının, başta Rusya olmak üzere, AB ve Ortadoğu stratejilerinin de belirleyicisi olacak.

COVID-19 SONRASI KÜRESEL EKONOMİ TRENDLERİ

Emrah ZARİFOĞLU
IBM

Anahtar Kelimeler
Ekonomi, Tedarik Zinciri, Toplum

COVID-19 salgını, tüm dünyayı ve insanlığı hemen her alanda etkiledi ve önümüzdeki yıllar boyunca da etkilemeye devam edecek gibi duruyor. Bu yazıda, COVID-19'un teknoloji, iş hayatı ve bunlar üzerinden uluslararası ilişkilere etki eden taraflarını konu edeceğiz. Yazı her ne kadar günümüz şartlarını değerlendirip, geleceğe yönelik bir perspektif sunmaya çalışsa da birçok kontrol edilemeyen değişimin olduğu bir gelecek tasvirinde, bu öngörülerin birçoğunun da zamanla revize edilmesi gerekeceği göz ardı edilmemelidir.

Tedarik Zinciri

Salgın ilk aşamada en çok tedarik zincirlerini etkiledi. Tamamıyla sınırlar ötesi ve küresel olarak tasarlanan tedarik zincirleri, öncelikle Çin'in üretim kapasitesinin azalması, sonrasında da virüsün Batı ülkelerini vurmasıyla artan talep karşısında çalışmamaya başladı. Gıdadan tekstile ve elektroniğe

değişik alanlarda faaliyet gösteren birçok şirket, şimdiden yeni tedarik zincirlerini tasarlamaya, coğrafi kaynak çeşitliliğine gitmeye ve yapabildikleri alanlarda yerel alternatifler oluşturmaya başladılar. Mesela bazı Amerikan şirketleri üretim faaliyetlerinin bir kısmını Çin'den Vietnam'a kaydırmaya başlarken, yerel alımları da artırmaya başladı. Geleceğe yönelik, dünya üretiminin %30'una yakın payına sahip Çin'e olan bağımlılığın tamamıyla ortadan kalkacağını düşünmek gerçekçi olmasa da bu paydaki her düşüş, hem alternatif üretim lokasyonlarında hem de Batı'nın kendi iç üretim ekonomisinde ciddi bir hareketliliğe sebep olacaktır. Özellikle tekstil alanında hâlihazırda harekete geçirebileceği yüksek bir kapasiteye sahip olan Türkiye, Avrupa'nın doğal tedarikçisi olarak bu alanda Çin'den ve diğer Asya ülkelerinden çok önemli bir pay kapabilir.

Üretim Dış Kaynağı

Batı dünyası, üretim ve biyoteknolojiden, elektronik ve yazılıma kadar birçok alanda Çin'i taşıeron olarak kullanıyor. Özellikle son yıllarda Çin'le ilgili teknolojik casusluk suçlamaları artmasına rağmen, Batılı devletler çok uluslu şirketlerin Çin'le olan ticari ve ekonomik bağlarını kesme konusunda yeterince istekli olmadı. COVID-19'a, Batı'nın özellikle tıbbi cihaz ve ekipman üretimi alanında yeterince hızlı refleks göstermemesi, devletlerin özel şirketlerin inisiyatifine bıraktıkları birçok alanda hem kısa hem de uzun vadede daha müdahaleci olmasının yolunu açtı. Bu da demek oluyor ki, birçok özel şirket Çin'le olan ticari menfaatlerinin, asıl faaliyet gösterip gelir kazandıkları Batılı ülkelerle olan stratejik ilişkileriyle olan dengesinde Batılı ülkeler yararına daha aktif çalışma zorunluluğu hissedecek. Batının üretimdeki payının arttığını görünce, Çin'in de kaybettiği pazar payının açığını, son yıllarda ekonomik olarak etki çemberine aldığı diğer ülkeler üzerinden kapatmaya çalıştığını göreceğiz.

Çalışma Alışkanlık ve Pratikleri

Salgının değiştirdiği sosyal alışkanlıklarımız ister istemez iş hayatını da yakından etkileyecektir. Salgın bize gösterdi ki birçok beyaz yakalı iş aslında mekândan bağımsız olarak sürdürülebilirken, mavi yakalı iş grubuna ait insanlar işlerinin doğasından dolayı hem sağlık hem ekonomi açısından çok büyük risk grubundalar. Buna bağlı olarak geniş nüfus üzerindeki riski azaltmak için, salgın sonrası dönemde devletlerin sosyal destek programlarını genişletirken, üretim ve hizmet sektöründe otomasyon çabalarının artırılmasına tanıklık edebiliriz. Evden çalışmanın artmasıyla, şehir merkezleri üzerindeki nüfus ve trafik baskısının da azalacağını öngörebiliriz. Bu tabii ki büyük metropollerin ekonomideki ağırlığının azalırken, taşra- nın öne çıkmasına sebep olacaktır.

Enerji Sektörü

Üretimin azalması zaten düşüş eğiliminde olan hidro- karbon enerji kaynaklarının fiyatlarını çok hızlı aşağı düşürdü. Bu düşüş, üretim ekonomisine dönülünce duracak olsa da hem değişen tüketim alışkanlıkları hem de çalışan kesimin yaşadığı gelir kayıpları dolayısıyla azalan talep yüzünden hidrokarbon fiyatlarının petrol üreticilerinin istediği seviyeye orta vadede çıkmayacağını öngörebiliriz. Maliyeti düşen petrol ve doğalgaz yüzünden, yenilenebilir enerji kaynaklarına daha az yatırım yapılacaktır. O yüzden uzun vadede düşük petrol fiyatlarının iklim değişikliği ve küresel ısınmaya olumsuz etki yapacağı da öngörülebilir. Diğer şartlardan bağımsız olarak, Türkiye gibi enerji bağımlısı ülkeler için düşük enerji maliyeti elbette ki olumlu olacaktır.

Tüketim alışkanlıkları

Uzun vadede tedarik zincirlerinin Çin dışı lokasyonlara ve yerele kayması, Batı'da maliyet kaynaklı bir pahalılaşmayı

getirecektir. İster istemez hızlı tüketim alışkanlığı yerini daha dayanıklı tüketim maddelerine bırakacaktır.

Teknoloji ve iş hayatında daha da artırılabilir örneklerle sıralayabileceğimiz değişimlerin en önemli ortak paydası, üretim ağırlık merkezinin Batı coğrafyasına kayıp, Çin'in mümkün merteye dışlandığı bir Dünya ekonomisinin oluşmasıdır. Özellikle devletlerin özel sektörle çıkarlarının çeliştiği birçok konu bulunduğu için bu dönüşüm her ne kadar kolay olmayacaksa da, salgın süresince eline birçok olağanüstü yetki geçiren devlet kurumlarının bu yetki avantajlarını, bu dönüşümü gerçekleştirmek için kullanacağı düşünülebilir.

Sonuç

Ekonomik ve sosyal etkileri açısından 1929 Büyük Bunalımı sonrasıyla paralellik gösteren COVID-19 salgını, siyasi ve uluslararası ilişkiler açısından ise 2. Dünya Savaşı sonrası gelen Soğuk Savaş dönemiyle benzeştirilebilir. Bu açıdan öngörülerimizi aşağıdaki maddelerle özetleyebiliriz:

- Daha büyük ve müdahaleci devletler
- Güçlü ulusal ve merkezi kurumlar (Mesela, yaygın kanının aksine, COVID-19 sonrası Avrupa Birliği'nin, yapılan yanlışlardan alacağı derslerle getireceği kanun ve regülasyonlarla merkeziliği güçlendirilmiş bir federal yapıya dönüşmesi beklenebilir)
- Sosyal devlet yapısının güçlenmesi (ABD gibi ülkelerde bile evrensel gelirin tartışılıp geniş destek bulması bunun küçük bir göstergesi)
- Bir tarafında Çin'in, diğer tarafında ABD merkezli Batı'nın yer alacağı Yeni Soğuk Savaş dönemi (Bu dönemin ana mücadele alanı savunma ve istihbarat yerine, ekonomi ve teknolojik casusluk olacaktır)
- Batı dünyasında, o seviyede olmasa bile 1950'ler benzeri, üretime dayalı hızlı ve devasa bir büyüme

COVID-19 sonrası yeni dünyada ve Soğuk Savaş ortamında, Türkiye'nin cevaplandıracağı asıl soru şu olacaktır: "Türkiye yeni ekonomik düzende Batı'nın ve özellikle Avrupa'nın güvenilir bir partneri ve teknolojiye üretim çeşitli alanlarda ana dış tedarikçisi mi olacak; yoksa Çin'in yeni oluşturacağı ekonomik paktta, Çin ekonomisinin tüketim pazarı haline mi gelecek?" Bu soruyu ülke ekonomisinin refah artırımı ve üretim merkezli düşünce yapısıyla cevaplandırabileceğimiz müddetçe doğru tarafta yer almamız için hiçbir sebep yok. Türkiye COVID-19 sonrası kesinlikle dünyanın en önemli ve kilit aktörlerinden olmaya namzet bir ülkedir.

KORONAVİRÜS VE KÜRESEL ÇATIŞMA DİNAMİKLERİ

Talha KÖSE

İbn Haldun Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

*Savaşın Tabiatı, Çatışma Çözümleri, Uluslararası Örgütler,
ABD-Çin Rekabeti*

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya çatışmalarının seyri incelendiğinde, çatışmaların özellikle dört temel dönemde zirve yaptığı görülmektedir. 1960'lı yıllarda Afrika ile Güney ve Doğu Asya'da sömürge düzeninin sona ermesi çeşitli çatışmaları tetiklemiştir. Uluslararası sistemde etnik, dini ve kabileci çatışmalar ve bunlarla bağlantılı olarak can kayıpları Soğuk Savaş'ın bitiminin hemen ardından 1990'lı yılların başında da yaşanmıştır. 11 Eylül saldırıları ve sonrasında ABD'nin "Teröre Karşı Küresel Savaş" kavramsallaştırması ile Irak ve Afganistan işgal edildi. Bu ülkeler ve etraflarına da sıçrayan yeni bir istikrarsızlık ve çatışma dönemine girildi. Küresel çatışmaların zirve yaptığı diğer bir aralık ise Arap Ayaklanmaları sonrasında yaşanan ve halen de sürmekte olan dönemdir. Bu dönemlerin çatışma dinamikleri incelendiğinde çatışmaların ağırlıklı olarak bölgesel kaldığı, büyük güçlerin ise doğrudan sıcak çatışmalara taraf olmaktan kaçındıkları görülebilir. 11 Eylül terör saldırıları dünya siyasetinin ana aksına yönelik yapılan

tek büyük saldırı olmuştur. El Kaide ve DAEŞ saldırıları, Batı başkentlerini hedef almıştır ancak, “teröre karşı küresel savaş” ağırlıklı olarak Batı coğrafyası dışında yürütülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya siyasetinin genel tablosu incelendiğinde, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve 1918 İspanyol Gribi Salgını gibi, dünyanın büyük güçlerini de doğrudan etkileyen kuşatıcı istikrarsızlık dalgalarının yaşanmadığı görülmektedir. ABD, Avrupa ülkeleri, Rusya ve Çin, Soğuk Savaş döneminde kıyasiye rekabet içerisine girdiler ancak bu bölgelerde ve bu aktörler arasında çatışmalar doğrudan yaşanmadı. Bu aktörler sıcak çatışmaları kendi sınırları dışında tutabilmeyi ve aralarındaki rekabeti ise vekiller üzerinden veya üçüncü bir ortamda sürdürbilmeyi başarabilmişlerdir. Koronavirüs salgını sonrasında dünya siyasetinde yaşanacak siyasi ve iktisadi belirsizlikler bu aktörleri doğrudan karşı karşıya getirme ihtimalini artıracaktır.

2008-2009 Finansal Krizi dünya ekonomilerinin merkezini doğrudan etkilemiş ve istikrarsızlaştırmıştır. Bu yönü ile 2008 krizinin kalıcı etkileri olmuştur. Ancak 2008 krizi, ABD ve Avrupadaki önemli ekonomilerin önlemleri ve G-20’de bulunan diğer ülkelerin koordineli adımları sayesinde büyük ölçüde sınırlandırılabilmiştir. Ekonomik krizin etkileri özellikle Batıda aşırı sağ, aşırı sol ve popülist siyasi hareketleri yükselişini tetiklemiştir. Bu gelişmeler Batı siyasetinde belirsizlik dalgasının oluşmasına neden olsa da bu aşamada doğrudan veya dolaylı olarak kapsamlı çatışmalara neden olmamıştır. Bu ülkelerdeki toplumsal kutuplaşmalar bu ülkelerin toplumsal dirençlerini ve siyasi birlikteliklerini zayıflatmıştır. Batı ülkelerinin Koronavirüs salgınına karşı etkili bir mücadele vermemelerinin altında yatan faktörlerden biri de temel alanlarda siyasi mutabakata varamamalarıdır.

Koronavirüs salgınının, dünya çatışmalarına etkisinin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan diğer krizlere göre daha fazla olması beklenebilir. Bunun temel gerekçeleri bulunmaktadır: Bu kriz doğrudan dünya siyaseti ve dünya ekonomisinin ana aksini vurmuştur. Yani Avrupa, Amerika kıtası ve Çin bu krizden büyük ölçüde yıpranarak çıkacaklardır. Kamu sağlığı krizi olarak başlayan salgın, etkisini ilk aşamada ekonomiler üzerinde gösterecek daha sonra da bu etki siyasi alana kayacaktır. Salgının Batı siyasetine etkisinin 2008 krizinden daha fazla olması beklenmekte. Bu süreçte Batı siyasetindeki ana akım aktörler dönüşüme uğrayacaklar, dönüşüme ayak uyduramayan aktörler de tamamen siyaset sahnesinden silineceklerdir. Avrupa ve ABD’de, devlet, toplum ve ekonomik aktörler arasında oluşan ve istikrarı sağlayan konsensüsün önümüzdeki dönemde yapısal bir değişime uğraması muhtemeldir. 2008 sonrasında oluşan siyasi ve toplumsal kutuplaşmaların da artarak protesto ve ayaklanma dalgalarını tetiklemesi muhtemeldir.

Avrupa’da, Amerika’da ve dünyanın birçok ekonomisinde yaşanan istikrarsızlık ve piyasaların çöküşünün siyasi sonuçları olacaktır. Artan işsizlik ve gelir dağılımı eşitsizliği nedeni ile yaşanan gerilimler Avrupa kentlerinde ve ABD’de protesto ve çatışmaları tetikleyebilir. Fransa’da sarı yelekliler protesto hareketi ile başlayan protesto dalgası, artan işsizlik, yoksulluk ve ekonomik belirsizlik nedeni ile daha da genişleyerek birçok başka şehir ve ülkeye yayılabilir. Mevcut risk doğru şekilde yönetilemezse dünya siyasetinin ve ekonomisinin merkezinde derin bir iktisadi ve siyasi buhran yaşanabilir. Bu buhranın etkilerinin diğer bölgelere de sıçraması muhtemeldir.

Dünya siyasetinde küresel çatışmaları önleyen veya azaltan belirli mekanizmalar bulunmaktadır. Bu mekanizmalar özetle BM, AB, G-8, G-20, AGİT gibi uluslararası kurum ve birliktelikler; uluslararası norm ve kurallar; ülkeler arası ortak çıkarları destekleyen ticari ve finansal etkileşimler; hegemo-

nik öncülük veya uluslararası liderlik vizyonu şeklinde ifade edilebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası çatışmaların önlenmesi ve çözülebilmesi açısından bu mekanizma ve süreçler önemli roller oynamışlardır. Bu süreç ve mekanizmalara başka unsurlar da eklenebilir ancak temel olarak üzerinde mutabık kalınan unsurlar bunlardır. Bahsi geçen mekanizmalar belli bir süredir zayıflamaktaydı. Uluslararası kurumların uluslararası çatışmaları önlemekte yetersiz kalması; AB, BM ve Dünya Sağlık Örgütü gibi kurumların mevcut kriz karşısında etkisiz olması nedeniyle uluslararası hukuk ve normlara olan inanç son yıllarda önemli ölçüde yıpranmaktaydı. Donald Trump yönetimindeki ABD'nin ve kendi içinde fikir birliğine varamayan AB'nin de böylesi yapıcı bir liderlik tavrı sergileyememesi çatışmaların önlenilme ihtimalini zayıflatmaktadır. Pekin yönetimi böylesi bir liderlik rolünü oynamaya daha istekli görünmektedir. Salgının bu aşamada Çin'de büyük ölçüde kontrol altına alınabilmiş olduğu görüntüsü Çin açısından bir avantaj sağlamaktadır. Ancak Pekin yönetiminin şeffaflığına dair önemli soru işaretleri bulunmaktadır, öte yandan salgının ikinci dalgasının olabileceğine dair beklenti de Çin açısından bir belirsizlik kaynağıdır.

Tablo bütüncül olarak okunduğunda, dünya siyasetinde çatışmaların çıkmasını tetikleyebilecek temel parametrelerde olumsuz yönde bir hareketlenme mevcuttur. Bu çatışma dinamiklerini dengeleyerek sorunların çözülmesine katkı sağlayacak mekanizma ve süreçler ise gittikçe zayıflamaktadır. Bu değişimin somut ve net etkileri önümüzdeki dönemde daha fazla çatışmanın yaşanması ile ortaya çıkabilir. Üstelik bu seferki çatışmalar büyük ihtimalle dünya siyasetinin ve ekonomisinin çevresinde değil merkezinde yaşanacaktır.

Dünya siyasetine dair diğer değişim beklentisi ise küresel güç kaymasının Çin'e doğru olacağıdır. Böylesi bir güç kayması son on yıldır belirgin bir şekilde yaşanmaktaydı. Çin uluslararası siyasette daha özgüvenli, hatta daha önceki dö-

nemlere göre daha kışkırtıcı adımlar atmaktaydı. Koronavirüs salgınının bu kaymaya ivme kazandıracığına dair beklentiler artmıştır. Çin'in bu noktadan sonra içine kapanma ihtimali daha zayıf bir seçenektir. Küresel güç kaymaları genelde gerilimli, hatta çatışmacı bir şekilde olur. Önümüzdeki dönemde Güney Çin Denizi'nde, Afrika'da ve diğer bazı bölgelerde Çin ve ABD arasındaki rekabet kızışabilir ve bu kızışma diğer aktörlerin de dâhil olması ile tırmanabilir. Çin'in Koronavirüs konusunda suçlandığı ve sorumlu tutulduğu bir ortamda, Çin karşıtlığının birçok ülkede artması muhtemeldir. Çin'in böylesi bir çevrelenme ve dışlanma karşısında ne tür bir tepki vereceği çatışma ihtimali olup olmayacağını belirleyecektir. Çin dünya ekonomilerine kalkınma yardımı yaparak toparlanmalarına yardımcı olabilir; kendi içine kapanabilir veya ABD ve Batı ile olan rekabetini artırabilir. Bu noktada Çin'in tavrını belirleyecek temel parametre, ABD ve Avrupa'nın Çin'e dair yaklaşımları olacaktır. ABD her halükârda Çin'e doğru küresel güç kaymasını engellemeye veya yavaşlatmaya çalışacaktır. Bu yaklaşımı ise kritik noktalarda Çin ve ABD arasındaki gerilimleri de artıracaktır.

Dünya siyasetinde çatışma dinamiklerini hareketlendirecek bir diğer gelişme ise salgının zayıf ve kırılğan devletlerin kırılğanlıklarını daha da artıracığı gerçeğidir. Hâlihazırda kendi içinde çatışmalar yaşan Irak, Lübnan, Afganistan, Suriye, Libya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Somali ve Malavi gibi birçok ülke ile Orta Amerika devletleri bu krizle mücadele etmek için gerekli alt yapı ve kapasiteye sahip değillerdir. Bu durum zaten çatışmalar yaşayan bu ülkelerin kırılğanlıklarını daha da artıracaktır. Salgın ve benzeri durumlarla başa çıkamadıkları durumlarda ise insani dramlar ve göç dalgası artacaktır. Bu ülkelerde sağlık hizmetlerini, gıda güvenliğini ve temel ihtiyaçların tedarikini sağlamak mümkün olmayabilir. Böylesi bir ortamda yeni protesto ve çatışma dalgaları ile karşılaşmak veya toplu ölümlerin yaşanması olası bir senaryodur.

COVID-19 salgınının uzun vadeli etkileri itibari ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan küresel dalgalanmaların tümünden daha fazla etkiye sahip olması beklenmekte. Hem coğrafi yayılma ve etki alanı olarak hem de küresel ve nihai etkileri açısından kapsamlı bir kriz ile karşı karşıyayız. Krizle bağlantılı olarak karamsar olmamızın en önemli nedeni gerek coğrafi yayılımın gerekse yaşanabilecek sorunların çok katmalı olmasıdır. Mevcut durumda temel uluslararası aktörler arasında dayanışma ve eşgüdümün olmaması sorunların çözülmesini zorlaştıracaktır.

COVID-19 ORTADOĞU'DA NEYİ DEĞİŞTİRECEK?

Nurşin ATEŞOĞLU-GÜNEY
CEMES - Akdeniz Güvenliği Merkezi Başkanı

Anahtar Kelimeler
Ortadoğu, Türiye, Güvenlik

Koronavirüs salgını tüm dünyayı felç ederek yavaŐlattıĐında, Ortadoğu iç savaşlar ve bu savaşların getirdiği mücadeleye batmıŐ durumdaydı. Bu resmi ve gayri resmi iç savaşlardan Koronavirüs salgını nedeniyle giderek daha az haber alsak da salgının bölgede iktisadi, siyasi ve askeri sonuçları olacağı muhakkak. Öncelikle Nisan 2020 itibariyle, salgından en çok etkilenen ülkelerin başında gelen İnan'ın, milis savaşlarını daha ne kadar devam ettirebileceği sorgulanıyor. Diğer bölge ülkelerinde salgının etkisi – eğer resmi açıklamalar doğruysa – Şimdilik İnan ölçeğinde değil. Yine de OPEC üyesi Ortadoğu ve Körfez ülkeleri küresel talep daralması ve Suudi Arabistan-Rusya çekiŐmesi nedeniyle düşen petrol fiyatlarından endiŐeliler. Koronavirüs salgını nedeniyle turizm (kutsal yerler turizmi dâhil) gelirlerinde de azalma olacak. Ekonomik kaynakların rejim güvenliği için seferber edilmesi sınır aşırđ vekâlet savaşlarını sürdürme isteğinde kırılma yaratabilir. Nitekim, Riyad, salgının 2. haftasında Yemen'de ateşkes ilan etti.

Benzer bir zorluğun farklı şekilde İsrail için de tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Tel Aviv’i etkileyen, Koronavirüs’ten ziyade – ki o konuda da sıkıntı içerisinde – Trump yönetiminin ekonomik ve siyasi kaynaklarını başkanlık seçimini kazanmak için ABD içine yönelteceği beklentisi. Bu da İsrail’in bu geçici ve zorunlu yalnızlık döneminde kaynaklarını sırf askeri yatırımlara odaklamasını zorlaştırabilir. En azından bir an önce yapılması gereken sağlık yatırımları, kaynakların “ekmek ve silah” arasında bölünmesine neden olacaktır.

Gerçi söz konusu Ortadoğu olduğunda bu argümanın tam tersi bir savı da savunmak mümkün, zira Suriye ve Libya’da düşük yoğunlukta seyretse de silahlı mücadele devam etmekte. Aslında bölgedeki durumu, İkinci Dünya Savaşı sırasında bazı cephelerde görülen ve *Phoney War* olarak adlandırılan sessiz bekleyiş halinde devam eden tahkimat hazırlıkları durumuna benzetebiliriz. Ortadoğuda savaşan taraflar açısından, açık ki, COVID-19’la mücadele meselesi öncelik sırasında savaş alanındaki mücadele durumundan sonra gelmekte. Bölgedeki vekâlet savaşlarına katılan ya da bu savaşlardan etkilenen güçlerse mücadelenin bitmediğini, kısa bir ara verildiğinin farkındalar. Çatışma mevzileri gözden geçiriliyor ve salgın nedeniyle oluşabilecek güç boşluklarının nasıl doldurulabileceği planlanıyor.

Öte yandan, bölgenin bazı temel meseleleri COVID-19 etkisiyle buzdolabına kaldırılmış gözüküyor. Filistin-İsrail arasındaki anlaşmazlığı “Yüzyılın Barış Planı” ile zorla ve zoraki bir biçimde bitireceğini düşünen ABD şu anda bu planın arkasında duramayacak kadar küresel istikrarı idare etmekle meşgul. Keza, Irak ve Lübnan’da başlayan ve nereye evirileceği tam kestirilemeyen hükümet karşıtı protestolar bıçak gibi kesildi. Doğu Akdeniz’de de hem askeri hem de enerji alanındaki rekabet, yerini ardı ardına donanma ve enerji firmalarının sahadan çekildiği, çekileceği haberlerine bıraktı. Tabi, bu durumu hızlandıran yegâne faktör COVID-19 salgını değil; Suudi Ara-

bistan ile Rusya'nın petrol savaşı sonucu petrol fiyatlarındaki aşırı düşüş doğal olarak Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının cazibesini pek çok Batılı firma nezdinde azalttı. Tüm bu göstergeler, şu anda bölge dışı güçlerin bölgenin şekillendirilmesi siyasetinden şimdilik el çektiklerini gösteriyor. Ancak bu el çekme süreci de tıpkı bölgesel güçler arasında olan Phoney War - sessiz savaş gibi geçici.

Bölgede Koronavirüs'ün etkileri hissedilmeye başlamadan önce Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde, Libya ve Doğu Akdeniz'de önemli kazanımlar elde etmişti. Bu kazanımların içinde bulunduğumuz sessiz savaş döneminde de korunması, özellikle de salgın rakiplere göre daha az maliyetle atlatılırsa Ankara'ya Koronavirüs salgını sonrası bölgenin yeniden şekillenmesinde önemli bir avantaj sağlayacaktır. Salgının etkileri azaldığında, Koronavirüs öncesi Ortadoğu mücadelesinin kaldığı yerden devam edeceğini öngörmek yanlış olmaz. Bu öngörümüzü besleyen çeşitli sebepler var: Öncelikle, bölge devletlerinin Ortadoğu'ya yönelik jeopolitik ve jeoekonomik hedefleri değişmedi. Bu hedeflerin bir kısmı revizyonist, bir kısmı da revizyonist hayaller gören küçük aktörlerin ve devlet dışı terör yapılarının varlığını güçlendiriyor. Ankara bu tür revizyonist yanılsamaların bölgeye ne kadar zarar verdiğini sürekli taraflara anlattı ancak Koronavirüs salgınının devam ettiği günlerde, Türkiye'nin bölgesel işbirliği çağrılarına diğer bölge aktörlerinden iyi temenniler dışında somut bir katkı gelmedi. Bu da görece güç kaygısının bölge devletleri arasında devam ettiğini gösterir. İki, Koronavirüs öncesi bölgede varlığını gösteren rakip işbirliği kuşakları (ABD-İsrail yanlısı kuşak karşısında Rusya-İran merkezli kuşak) son bulmuş değil. Üç, bölge aktörleri salgının durdurulmasına yönelik ortak bir işbirliği duruşu sağlayamadı. Coğrafi yakınlıktan doğan bulaşı endişesi bazı sınırlı alanlarda (İsrail- Batı-Şeria ve Gazze irtibatlı iç içe yaşam) teknik işbirliğini doğursa da çıkar ve kimlik siyasetinde köklü bir değişiklik olmadıkça bir yayılma etkisi (spill-over) beklememiz çok mümkün değil. Kısaca Ortadoğu'da çıkar çatışması

---

baki, tarafların mücadele sebeplerinde bir değişiklik yok, sağlık odaklı sınırlı işbirliği geçici ve çoğunlukla (ki Türkiye'nin sağlık ve yardım diplomasisi dışlayıcı olmaması ve bölgesel bir işbirliği çağrısını taşıması bakımından bölgede bir istisna) hala dışlayıcı.

Büyük Güçler/Dış Güçler Bölgeye Döner Mi?

Büyük güçler, Koronavirüs sonrası bir süre iktisadi daralma gibi nedenlerle ülke içi meselelerle daha çok ilgilenmek zorunda kalacaklar. Dolayısıyla Koronavirüs öncesi bölgeden çekiliyor mu-çekilmiyor mu sorusuna muhatap olan ABD'nin salgın sonrası Ortadoğudaki görünürlüğü muhtemelen azalacak. Ancak ABD'nin daha az görünür olması bölgeye yönelik planlarından vazgeçtiği anlamına gelmiyor. Nitekim, Trump yönetimi Irak'taki askeri varlığını azaltmaya çalışırken PYD'ye destek vermeyi sürdürüyor. Büyük güçleri, Ortadoğuda daha az görünür kılan bir diğer etken bugün için işaretlerini gördüğümüz Koronavirüs'ün bu devletlerin denizaşırı güçlerine verdiği zarar. Hem ABD hem Fransa'nın uçak gemilerinde salgının büyük endişe yarattığı biliniyor.

Benzer kaygılar çok dile getirilmese de Rusya için de geçerli. Ayrıca Moskova'nın Koronavirüs'ten başka uğraşacak dertleri var. Uzun süredir Rusya yaptırımlar altında silahlı kuvvetleri ile enerji sektörünün modernizasyonuna para ayırmakta zorlanıyordu. Petrol fiyatlarıyla ilgili geçici çözümler talep daralırken Rusya'yı rahatlatmayacaktır. Kısaca Moskova'nın görünürlüğünün ABD gibi görünür bir biçimde azalması beklenmiyor ama bölgede Kremlin'in hareket serbestliği önemli ölçüde daralabilir.

Avrupa ülkelerinin durumu malum; sadece Koronavirüs sınavında kötü not almakla kalmadılar, AB bünyesinde de ortak ve işbirliği-dayanışma temelli politikalar oluşturamadılar. Avrupa'nın Ortadoğuya yönelik "mültecileri ve teröristleri"

durdurmaya dayanan politikası da böylece anlamsızlaştı. Avrupa'da ölümler Ortadoğu üzerinden değil, ticaret üzerinden geldi ve AB'yi somut bir tehdide cevap veremez hale getirdi. İngiltere, AB'den ayrılmış olmasına rağmen coğrafi yakınlıktan kaynaklı sorunlardan kendini kolaylıkla kurtaramayacağını gördü. Sonuçta Avrupalılar, salgın sonrası AB'nin – böyle bir imkân olursa – ekonomik ve fikirselsel olarak toparlanmasına odaklanacaklar. Bu Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'yu şekillendirmekle ilgili ütopyik ve ötekileştirici fikirlerinin de rafa kalkması anlamına gelir.

Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) üzerinden Ortadoğu'da kendisine yer açmaya çalışan Çin'in, Koronavirüs sonrası dünyada etkisinin artacağını söyleyenler var. Dünya düzeninin Çin eksenli bir kayış geçireceğini düşünmediğim gibi, çünkü küresel ekonomideki talep daralmasından Çin de etkilenecek, KYG'nin sağlık diplomasisi için bir zemin olması fikri de şimdilik uzak görünüyor. Bu uzaklığın ilk nedeni, Trump yönetiminin benimsediği ve ABD kamuoyunda gittikçe yer bulan Koronavirüs konusunda Pekin'e yönelik suçlamaların yayılma olasılığı. İkinci neden, söz konusu bölgede sağlık ve yardım diplomasisini en güçlü yöneten aktörün Pekin değil Ankara oluşu.

Ankara Yarından Sonrası İçin Hazır

Türkiye, Koronavirüs salgını başladığı andan itibaren, yumuşak gücünü devreye soktu, komşu bölgelerine ve bu arada Ortadoğu'ya tıbbi yardımda bulunuyor. Bu, hem Ankara'nın insani dış politika anlayışının somut bir kanıtı olarak görülmesi hem de ileride oluşması olası Türkiye merkezli yeni bir Akdeniz işbirliği kuşağının kapısını aralayacak, bölge ülkelerini motive edici bir girişim olarak değerlendirilmeli. Öte yandan, Türkiye bugüne kadar izlediği akılcı/rasyonel dış politika sayesinde, COVID-19 öncesi deniz ve karada sahada elde ettiği kazanımlarını muhafaza etmeyi başardı. Bu bağlamda, başta

deniz kuvvetleri olmak üzere Türk Silahlı Kuvvetlerinin Akdeniz'de deniz yetki alanlarını rakip ve dūřman güçlere kapatması oldukça kıymetli. Bu konuda uzman isimlerin T.C. Donanma gücünün izolasyon kapasitesine (kara ile irtibatın asgariye çekilmesi ama donanmanın vurucu gücünün buna rağmen hazır bekletilmesi) yaptıkları vurgu önemli. Nitekim Şubat 2020'den itibaren bu yazının kaleme alındığı tarihe (2 aylık sürede) Libya açıklarında Türk donanmasına ait muharip güçlerin hazır beklediğini biliyoruz.

Özetle, Türkiye Koronavirüs günlerinde hem salgınla mücadelede işbirliği konusunda bölgesinde ön alan/ inisiyatif alan konumunu sürdürmeli, hem de jeopolitik mücadelenin tekrardan ısınacağı günlere hazırlık olarak deniz, kara ve havadaki askeri hazırlıklarını diri ve taze tutmaya devam etmeli. Ankara'nın COVID-19 salgınından başarıyla çıkması halinde, yumuşak ve sert güce dayalı bu akılcı diplomasi, Türkiye'yi bölgede doğal olarak bir istikrar adası yapacak ve öne çıkaracaktır. Bu da ileride, bölgenin tümünde değilse de en azından Akdeniz'de (iki yakasını kapsayacak şekilde) Ankara odaklı yeni bir işbirliği kuşağının kurulmasına sebebiyet verebilir.

KORONAVİRÜS'ÜN ORTADOĞU BÖLGESİNE MUHTEMEL ETKİLERİ

Mesut ÖZCAN

Diplomasi Akademisi Başkanı

Anahtar Kelimeler
Ortadoğu, Ekonomi

Koronavirüs'ün tüm dünyayı etkisi altına almasından sonra hayatın her alanına yönelik fikir yürütenler 'hiçbir şey eskisi gibi olmayacak' değerlendirmelerinde bulunuyorlar. Ortaya çıkacak sonuçlar sadece sağlık alanıyla sınırlı kalmayıp, sosyal, ekonomik ve siyasi yaşam konusunda da önemli farklılıklar ortaya çıkabilecek gibi görünüyor. Bu sonuçların hemen bugünden yarına gerçekleşmesinin gerekmediği, takip eden yıllarda yaşanacak gelişmelerin izlenmesi gerektiği bize siyasi tarih kitaplarıyla anlatılıyor. Bu türden değerlendirmeler Ortadoğu olarak adlandırılan bölgenin bundan sonra alacağı şekil için de söz konusudur.

Diğer bazı bölgelere nazaran Ortadoğu bölgesi bu virüs salgını öncesinde işsizlik, siyasi katılım eksikliği, otoriter yönetim, güvenlik sorunları, devlet çöküşü benzeri sorunları yaşıyordu. Bu sorunları yaşamayan devletlerin bile ciddi şekilde zorlandığı bu kriz, Ortadoğu ülkeleri için oldukça olumsuz

sonuçlar doğuracaktır. Bölgede pek çok ülkede temel hizmetleri sağlamada eksikleri olan devletlerin toplumla aralarında mevcut olan gerginliklerin ve güven sorununun artması muhtemeldir. Bölgede nispeten istikrarlı olan ülkelerin de zorlanacakları sürece girmiş bulunuyoruz. Ortadoğu'daki mevcut sorunları zorlaştıran diğer bir unsur da bölgedeki hızlı nüfus artışı, bununla bağlantılı işsizlik ve nüfusun belirli bölgelerde aşırı yoğunlaşmasıdır. Genç işsizliğin daha da artması yeni toplumsal gösterileri tetikleyebilir.

Bundan 10 yıl önce başlayan Arap ayaklanmaları, bölgede uzun süredir devam eden otoriter yönetimlerin tüm dünyayı saran 2008-2009 ekonomik krizinin bölgeye yansımalarıyla baş edememesiyle de bağlantılı olarak ortaya çıkmıştı. Bu gün yaşadığımız krizin bölge ülkelerine ekonomik olarak iki türden yansımaları olacaktır. Petrol ve doğal gaz üreticisi olup, gelirini büyük ölçüde doğal kaynak ihracından karşılayan ülkeler (Körfez, İran, Irak, Libya, Cezayir) bu ürünlerin fiyatlarında yaşanan düşüş nedeniyle ciddi şekilde ekonomik zorluk yaşayacaktır. Öte yandan bu kaynaklara sahip olmayıp, döviz ihtiyacını turizm, işçi dövizini, uluslararası kuruluşlardan kredi vb. kanallar üzerinden temin eden ülkeler (Mısır, Tunus, Ürdün, Filistin) çok daha zor şartlar ile mücadele edecektir. BM'nin Arap dünyasında bu salgın sonrasında 8 milyon insanın fakirliğe düşmesine neden olabileceği tahmini ekonomik zorluklar ile ilgili olarak bizlere fikir verebilir. Bir ekonomik kriz ve bunun yansımaları olarak bazı sosyal sıkıntılar kaçınılmaz görünüyor. Bölge ülkelerinin bazılarında (Irak, Lübnan) virüs krizi öncesinde var olan ve şimdilik sona eren gösterilerin virüs krizi sonrasında başka ülkelere de yayılarak devam etmesi oldukça muhtemeldir.

Arap ayaklanmalarından 10 yıl sonra bölgedeki sorunların çözülmediğini, tam tersine pek çok yerde ağırlaştığını görüyoruz. Kriz tüm dünyayı etkilediği için diğer ülkeler de kendi dertlerine düşecektir. Ama uluslararası kurumların ge-

nel destek programları Ortadoğu ülkeleri için yardımcı olacaktır. Türkiye de imkânları ölçüsünde devletlerin özellikle hizmet kapasitelerini desteklese bu olumlu bir geri dönüş sağlayabilecektir. Bunun yanında, Arap ayaklanmaları sonrasında bölgede ortaya çıkan istikrarsızlığın neden olduğu göç hareketleri nedeniyle Avrupa ülkeleri de benzer bir dalga ile karşı karşıya gelmemek için göç vermesi muhtemel ülkelere destek olmak isteyeceklerdir. Bölgedeki otoriter yönetimlerin bu konuyu kötüye kullanma ihtimali akıldan çıkarılmamalıdır.

Yukarıdaki genel değerlendirmelerin ardından Ortadoğu bölgesini üç alt bölgeye (kuzey Afrika, merkezi Ortadoğu ve Körfez) ayırarak muhtemel gelişmeleri ele almaya çalışalım. Yaklaşık 100 milyonluk nüfusu ile Mısır bundan sonraki süreçte ekonomik olarak zorlandıkça daha da otoriter bir yönetime doğru evrilebilir. Turizm gelirinin azalması Kahire'nin siyasi muhalefetle değil fakirlikle mücadele etmesini gerektirecektir. Mısır'ı fonlayan Körfez ülkelerinin verebileceği kaynak petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle aşamalı olarak azalacaktır. Körfez ülkeleri Mısır'ın Libya'daki rolü nedeniyle bunu mümkün olduğunca devam ettirmek isteyecektir. IMF ile devam eden ilişkiler Mısır ekonomisi ve toplumsal düzeni için daha önemli hale gelecektir. Çok ciddi ekonomik zorluklar 2019'daki gibi beklenmedik gösterilere neden olabilir.

Libya'daki mevcut ekonomik zorluklar artarken, devlet otoritesinin boşluğu halkı daha da rahatsız edebilir. Trablus hükümetinin iç insicamını korumak Türkiye için oldukça önemlidir. Göçün artması ihtimali Avrupa ülkelerini korkutup Hafter'e daha fazla göz yumma ve hatta destek olmaya itebilir. Ekonomik olarak oldukça kırılgan olan Tunus'ta ortaya çıkabilecek zorluklar demokratik süreci sıkıntıya itebilir. IMF'in Tunus'a destek vereceği açıklandı. Turizm gelirlerindeki azalmanın dengelenmesi için Tunus'un farklı kaynaklardan desteklenmesi bölge siyaseti ve Türkiye için önemlidir. Cezayir'de gösteriler sonrasında yaşanan siyasi değişim belirli bir istikrar

sağlasa da toplumsal taleplerin baskıları devam etmektedir. Hükümete olan güven pek çok bölge ülkesinde olduğu gibi düşüktür ve hükümetin sağlık ve ekonomi alanında altyapısı zayıf durumdadır. Petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki düşüş Cezayir için oldukça zorlayıcı olacaktır, buradaki Türk yatırımları ve ikili ticarete olumsuz yansımalar olacaktır. Fas nispeten daha iyi bir durumda olup, diğer ülkelere nazaran krize altyapısı daha güçlü girmiştir.

Merkezi Ortadoğu içerisinde komşumuz Suriye'de devlet çöküşünün yanında son aylarda ekonomik sıkıntılar rejimin kontrol ettiği alanları etkisi altına almıştır. Petrol fiyatlarındaki düşüş İran ve Rusya'nın rejime ekonomik desteğinin azalmasına ve buna bağlı olarak da rejime bağlılığın azalması ve bölgesel otonomi taleplerinin artmasına neden olabilir. Nispi istikrar sağlanan İdlib'e yönelik saldırı ihtimali Türkiye için en temel zorluktur. PKK bağlantılı SDG'nin meşruiyet kazanma çabaları ABD'nin desteği ile beraber devam edebilecektir. Kriz öncesi Irak'taki gösterilerin kriz sonrasında da devam etmesi muhtemeldir. Mevcut düzenin değişmesi yönünde başlayan talepler güçlenerek devam edecektir. Kurulması hedeflenen yeni hükümet en fazla bir seçim hükümeti olacaktır ve ülkenin siyasi bölünmüşlüğü petrol fiyatlarındaki düşüşle beraber ekonomik zorlukları da artıracaktır. Mevcut kriz nedeniyle IKBY de ciddi olarak ekonomik zorluk yaşasa da, siyasi kargaşanın artması durumunda bağımsızlık tartışmaları yeniden gündeme gelebilecektir. ABD'nin IKBY ile angajmanının düzeyi bu tartışmaların seyrini şekillendirecektir. Ürdün'deki ekonomik sıkıntı daha da artarken, muhtemel gösterilerin engellenmesi ve burada bir istikrarsızlığın ortaya çıkmaması İsrail ve Batı ülkelerinin temel amaçlarından birisi olacaktır. Virüs krizine devlet kapasitesi olarak çok daha hazır giren İsrail, Batı Şeria'yı ilhak çabalarına hız verebilir. İsrail, Filistinlilerin ekonomik zorluklarından faydalanıp onlara bazı hukuki düzenlemeleri dikte etmeye çalışabilir. Lübnan'daki gösteriler de yeniden kendini gösterecektir çünkü virüs krizi zaten bozuk olan eko-

nomik durumu daha da kötüleştirecektir. Bu sıkıntıları aşmak için Batı'dan destek isteyen Lübnan, ABD ve İsrail'in Doğu Akdeniz dâhil bazı taleplerine daha açık hale gelecektir.

Körfez bölgesindeki muhtemel gelişmeler ise petrol fiyatlarında yaşanan düşüş, turizm (BAE ve Suud için) ve havayolu taşımacılığındaki azalma nedeniyle bu ülkelerin ekonomik olarak zorlanması olacaktır. Bu devletlerin sahip oldukları mevcut döviz kaynakları dolayısıyla nispeten rahat olduklarını varsaysak bile, bölgede izlemeye çalıştıklarını müdahaleci politikalar orta ve uzun vadede sıkıntıya girebilecektir. Gerek Suudi Arabistan gerekse BAE, kısa vadede ellerindeki kaynaklar ile bölge siyasetinde etkili olmak için girişimlerini sürdürecektir ama orta vadede hedef küçültmek durumunda kalacaklardır. Bu ülkeler iç iktisadi ve toplumsal yapılarını dönüştürme noktasındaki iddialı projelerini de ertelemek zorunda kalacaklardır. Benzer tehditler Körfez içerisinde değerlendirdiğim İran için de geçerlidir. İran da dış politikasında Suriye ve Irak'ta elde ettiği etkinliği kaybetmek istemeyecektir ama içerideki ekonomik zorluklar Hizbullah ve benzeri vekillerine verdiği desteği azalttığı için bölgesel konularda pazarlığa (özellikle de ABD ve İsrail ile) daha açık hale gelmesini beraberinde getirecektir. Ama bu pazarlık öncesinde elini yükseltmek için gerek nükleer programda hızlandırma, gerekse Irak'ta ve bölgede etkili olduğu Suriye, Lübnan gibi yerlerde tansiyonu artıracak bazı adımlar atması muhtemeldir. Burada ABD'nin kendi krizinin ölçüğü belirleyici olabilecektir. Kriz sebebiyle İran'a yönelik kısıtlamalar azalırsa Tahran krizi fırsata çevirme imkânı yakalayabilir.

Bölgedeki istikrarsızlığın daha da arttığı bir sürece girilirken Ortadoğu'da işsizliğin yükseldiği, yeni toplumsal gösterilerin ortaya çıktığı, muhtemel göç dalgalarının arttığı bir gelecek ortaya çıkabilir. Vatandaşlara temel hizmet veren kurumların güçlendirilmesi bu dönemde önemli olacaktır. Devletlerin bu güçlendirmeyi otoriterleşme için kullanması ihtimal dâhilindedir. Böylesi bir atmosfer ne yazık ki yeni krizleri doğurabilir.

KORONAVİRÜS VE ÇİN

Kadir TEMİZ

Şehir Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Çin-ABD Rekabeti, Çin, Ekonomi

Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Çin) Wuhan şehrinde ortaya çıkan COVID-19 salgınının Çin'e muhtemel etkileri gerek Çin mediasında ve kamuoyunda gerekse de uluslararası medya ve kamuoyunda uzun süreden beri tartışılmaktadır. Bu tartışmalar üç başlık altında incelenebilir: İç siyasete etkileri, ekonomiye etkileri ve dış politikaya etkileri.

Çin iç siyaseti açısından bakıldığında genel olarak mevcut Xi Jinping hükümetinin krizden başarı ile çıktığı söylenebilir. Çin siyasi sisteminin doğası gereği kriz sırasında yaşanan sorunların siyasi etkileri ancak kriz sonrasında daha net bir şekilde gözlemlenebilse de, kısa vadede merkezi hükümet toplum nezdindeki imajını korumuştur. Ancak Wuhan başta olmak üzere bazı şehir, kasaba ve köy yönetim birimlerinde yerel idarecilere karşı ciddi tepkiler ortaya çıkmıştır. Kriz merkezi hükümete ulaştığı andan itibaren merkezden alınan sert önlemleri uygulamak zorunda olan yerel hükümetler süreci

yönetmekte zorlanmıştır. Merkezi hükümet için eleştiriler yerel düzeyde kaldığı müddetçe rejim güvenliği açısından ciddi bir sorun teşkil etmeyecektir. Virüsün etkisinin zayıfladığı son günlerde merkezi hükümetin ana gündemi kriz yönetiminden kriz sonrası ortaya çıkması muhtemel ekonomik sorunlara yönelmiştir. Bundan sonraki süreçte merkezi hükümet artan ekonomik sorunlar sebebi ile siyasal meşruiyet arayışını daha ideolojik bir alana taşıyabilir. Bu da son yıllarda yükseliş eğiliminde olan milliyetçiliği ve Çin tarzı sosyalizm söylemini daha fazla ön plana çıkarabilir.

Çinde vakaların kontrol altına alınmasından sonra Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde gözlenen vaka artışı yabancılara karşı yeni bir önyargı ve korku iklimi ortaya çıkarmıştır. Büyükşehirlerde bazı süpermarket ve restoranlara yabancıların girişi yasaklanmıştır. Çin dünyada oluşan "Çin korkusu" ve Çin karşıtlığı söylemlerine karşı içeride yükselen milliyetçiliği bir koz olarak kullanabilir. Bu sürecin uzun vadede devam etmesinin en önemli sonucu da Çin'in dışı kapalı ve içe dönük bir siyasal sisteme geri dönmesi olabilir. Kırk yıllık reform süreci de bu süreçten ciddi bir şekilde etkilenebilir.

Koronavirüs krizi Çin ekonomisinde hâlihazırda devam eden bazı trendleri tetikleyecek bir katalizör işlevi görecektir. Örneğin, Çin'in ekonomik kalkınmasını büyük ölçüde borçlu olduğu serbest ve açık ekonomik küreselleşmenin sonuna gelindiği iddiası kriz ile beraber somut örnekler ortaya çıkarabilir. Bu durum Çin'in üretim ağları üzerinde olumsuz bir etki oluşturacaktır. Küresel tedarik zincirinde, özellikle teknoloji yoğun sektörlerde gerçekleşme ihtimali olan bir kayma kısa vadede olmasa da Çin'in dünya üretiminin merkezi olma konumunu sarsabilir. Bu ise Çin içindeki toplumsal ve siyasi istikrarın temeli olan ekonomik reform sürecini işsizlik, enflasyon ve bütçe açıkları gibi kronik sorunlarla baş başa bırakabilir. Özellikle ABD ile Çin arasında devam eden ticari anlaşmazlıklar düşünüldüğünde bu durum Çin ekonomisi için bir kırılma yaratabilir.

Çin'in son yıllarda Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) gibi alternatif küreselleşme önerileri de sekteye uğrayabilir. Dünyada oluşan "Çin virüsü" algısının ve virüsün yayılmasının ana sebeplerinden biri olan yönetim anlayışının da sorgulanması ile KYG ciddi bir imaj kaybına uğrayabilir. Çin'in KYG ülkelerine önerdiği kesintisiz ticaret, altyapı yatırımları ve finansal desteklerin de bu süreç içinde ciddi yara alması beklenebilir. Ancak bu sürecin nasıl yönetileceği sürecin nereye evrileceğinden daha büyük bir önem taşımaktadır. Birçok devlet gibi Çin de bütün bu muhtemel siyasi ve ekonomik sonuçların kendi lehine dönmesi için güçlü bir diplomasi ve propaganda faaliyeti içine girmiştir. Virüsten etkilenen ülkelere yapılan tıbbi araç ve gereç yardımlarının yanı sıra özellikle küçük ülkelerin borçlarının silinmesi gibi politikalar ivedilikle uygulanmaktadır.

Bu süreç içinde Çin dış politikasının ana trendlerinde de bazı sapmalar ortaya çıkabilir. Son yıllardaki Çin dış politikasının öncelikleri dikkate alındığında başta büyük güçlerle ilişkileri olmak üzere Çin'in uluslararası sistem içindeki rolü tartışması yeniden alevlenecektir. Uzun yıllardan beri Çin'in uluslararası sisteme karşı bir tehdit oluşturduğunu dile getiren Çin karşıtı kötümser senaryolar Koronavirüs krizi ile yeniden güç kazanacaktır. Bunun karşısında Çin'in uluslararası sistem ile entegrasyonunun ya da "barışçıl yükseliş" söylemlerini savunan iyimser senaryoların da sınırları tartışmaya açılacaktır. Zira başta Çin'in Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ile ilişkileri olmak üzere uluslararası kurumlar ve diğer ülkelerle kriz yönetim süreci başarısız olmuştur. Virüsün henüz yayılma aşamasında olduğu dönemlerde uluslararası kurumların geç bilgilendirilmesi, örneğin DSÖ'nün daha erken bir dönemde pandemi ilan etmemesine sebep olmuştur. Bu da İtalya gibi Çin ile yakın bir dönemde yoğun ilişkiler geliştiren ülkelerin erken önlem almasının önüne geçmiştir.

Çin dış politikasının en önemli hedefleri arasında mevcut küresel ekonomik büyümenin istikrarlı ve Çin'in ulusal

çıkarlarına uygun bir şekilde sürdürülmesi bulunmaktadır. 2008 yılındaki küresel ekonomik kriz sonrasında Çin, ABD ve Avrupa ülkelerine ekonomik bağımlılığın ve ihracat merkezli ekonomik büyüme modelinin sınırlarını görerek alternatif bir ekonomik büyüme modeli ortaya koymuştu. Buna göre Çin en kısa zamanda Batılı ülkelere karşı olan teknolojik bağımlılığını ortadan kaldıracak bir araştırma ve geliştirme programı açıklayacak (Made in China 2025); küresel finans piyasalarındaki istikrarsızlık sebebi ile kendi hâkimiyetinde bir uluslararası kalkınma bankası kuracak (Asya Altyapı ve Yatırım Bankası) ve bu zamana kadar Çin'de oluşan üretim tecrübesini ve kabiliyetini de kullanarak özellikle yatırım ve finans ihtiyacı olan kalkınmamış ve kalkınmakta olan ülkelere Çin merkezli küresel bir kalkınma projesi sunacaktı (Kuşak ve Yol Girişimi). 2013'te başlayan ve zamanla olgunlaşan bu süreçlerin hepsi Koronavirüs krizi ile beraber sınanmaktadır. Eğer Çin ekonomisi içerideki ivmesini kaybederse Çin dış politikasının önceliklerinden olan bu yeni ve alternatif Çin küreselleşmesi sekteye uğrayacaktır.

Çin dış politikasının üçüncü önceliği ise bölgesel istikrardır. Yakın bölgesinde başta Kuzey Kore nükleer krizi olmak üzere, Korelerin birleşmesi, Tayvan, Japonya ile tarihsel rekabet ve toprak bütünlüğü sorunları, Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik meselelerinde virüs sonrasında Çin'e güven unsuru önemli rol oynayacaktır. Doğu Asya bölgesinde krizin yükü Avrupa ve ABD'deki kadar ağır olmadığı için Çin karşıtlığı çok etkili olmamaktadır. Bölgedeki Çin karşıtlığının daha farklı sebepleri bulunmaktadır (tarihsel hafıza ve ekonomik bağımlılık). Dolayısı ile krizin Çin'in yakın coğrafyası ile ilişkilerinde yapısal bir değişim ortaya çıkarma ihtimali düşüktür.

Türkiye'nin son yıllarda doğru bir hamle ile gelişen Asya politikaları (Yeniden Asya) Asya'yı tek veya birkaç ülke özelinde değil büyük bir bölgesel ilişki ağı içinde görmeye devam etmelidir. Çin bu krizden zayıflayarak veya daha da güç-

lenerek çıkabilir. Bu, Çin'in süreci nasıl yöneteceği ve diğer ülkelerin süreç içinde nasıl tavır takınacağına (içer kapanmacı mı yoksa entegrasyoncu mu) bağlı olarak değişebilir. Türkiye'nin "hedging" stratejisi uygulayarak uluslararası sistemdeki belirsizlik dönemlerinde kartlarını farklı seçeneklere dağıtması rasyonel bir dış politika hamlesi olmuştur. Bu denge stratejisinin sürdürülmesi için Çin ile ilişkilerin çok boyutlu bir şekilde ele alınması faydalı olacaktır. Çin, Türkiye'nin yakın coğrafyasındaki siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerinde varoluşsal önemde bir aktör olmadığı için kriz ikili ilişkileri yapısal olarak etkilemeyecektir. Türkiye, kriz sonrası oluşacak muhtemel dünya düzenini anlamak ve bu düzendeki konumunu güçlendirmek için başta Çin olmak üzere Çin'in yakın coğrafyası ve küresel güçlerle ilişkilerini yakından takip etmelidir.

COVID-19 PANDEMİSİ VE GÖÇ

Onur UNUTULMAZ

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Öğretim Üyesi

Anahtar Kelimeler

Küreselleşme, Göç, Toplum

COVID-19 pandemisi birçok alanı olduğu gibi insan hareketliliği ve göç konularını da etkileyecek. Küreselleşme ve insan hareketliliğinin pandemi ile bağlantısı dikkate alındığında bu konulardaki yaklaşım ve politikalarda bir takım revizyon ihtiyacı ve talebi hasıl olabilecektir.

Küreselleşme ve İnsan Hareketliliği

Pandemi öncesi dünyanın en belirleyici özelliklerinden biri küresel ölçekteki insan hareketliliğinin tarihte görülmemiş seviyelerde yükselmesiydi. Zaten, Çin'in bir bölgesinde başlayan bir salgının dünyanın her bir köşesine bu kadar hızlı yayılabilmesi ancak bu küreselleşme sayesinde mümkün oldu. Pandemiyle mücadele noktasında ülkeler ulaşım ve seyahat sınırlamaları getirdi ve bugün özel uluslararası ulaşım kriz öncesi dönemle kıyaslandığında durma noktasındadır. Bu alanda, pandeminin etkilerinin uzunca bir dönem hissedilmesi bek-

lenmelidir. Hem ülkeler kamu sağlığı noktasında ek tedbirler geliştirebilecek, hem de insanların seyahat tercihleri etkilenecektir. Bu bağlamda sınırların kapatılması elbette beklenmese de; ülkelerin daha içlerine dönmesi, insan hareketliliklerinin önemli ölçüde azalması, küreselleşme sürecinin gerilemesi beklenebilir.

Göç Politikaları Üzerine Etkileri

Özellikle gelişmiş ülkelerde, pandemi sürecinin göç ve göçmen karşıtı politik gündemler doğrultusunda kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, ABD’de son 1-2 hafta içinde salgınla mücadele kapsamında, sınıra ulaşıp sığınma başvurusunda bulunan binlerce göçmen, başvuruları bile alınmadan sınır dışı edilmiştir. Bu durum, istenmeyen göçe karşı, mevcut kriz şartlarının, uluslararası hukuksal yükümlülükler karşısında kullanılabilirliğini göstermektedir. Yakın gelecekte de gelişmiş ülkelerin, bir yandan ekonomileri için gerekli gördükleri göçmenleri çekmeye çalışırken, sığınmacı ve düzensiz göçmenlere karşı ise benzer olumsuz uygulama ve politikaları yoğunlaştırması beklenebilir.

Toplumsal Olarak Göçmen Karşıtlığında Artış

Pandemi süreci, pek çok toplumda göçmen karşıtlığının artmasına, bazılarında göçmenlere yönelik saldırıların yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde göçmenler ve yabancılar, hastalığı ülkeye yaymakla suçlanmakta; gelişmiş ülkelerde ise zaten var olan göçmen karşıtı gruplar, göçmenleri hastalığın yayılması konusunda daha sorumsuz davranmakla ve sağlık sistemi üzerinde yük oluşturmakla suçlanmaktadır. Ekonomik sıkıntı dönemlerinde de göçmen karşıtlığının arttığı düşünüldüğünde, ilerleyen dönemlerde göçmen karşıtlığında küresel ölçekte bir artış beklenebilir. Bu da yukarıda ele alınan içe kapanma sürecinin yoğunlaşmasına ve küreselleşmenin gerilemesi süreçlerine katkıda bulunabilir.

Geriye Göç

Pandeminin etkisi toplumun farklı kesimleri üzerinde farklı şiddette olabildiği gibi, göçmenler üzerinde ise daha şiddetli olmaktadır. Vatandaş olmadıkları için yaşadıkları ülkenin sağlık sistemine erişimleri sınırlı olan veya hiç olmayan göçmenler, hastalığın yayılma sürecinde hastalığın teşhisi, hastanın tecriti ve tedavisi mümkün olamadığından, virüs karşısında daha fazla risk altında yer almaktadır. Portekiz gibi bazı ülkeler bu durum karşısında ülkede resmi bir statüde bulunan (göçmen, mülteci ve hatta başvurusu sonuçlanmamış da olsa sığınma başvurusu sahibi) tüm göçmenlere süreç boyunca sağlık sistemine tam erişim hakkı vermiştir. Büyük çoğunluktaki ülkeler ise kendi vatandaşlarına bile yeterli hizmeti sunamadıkları gerekçesiyle, göçmenlere bu tür haklar vermemektedir. Bu durumda, özellikle gelişmemiş ülkelerde bulunan göçmenler, hem pandemi nedeniyle ekonomilerin yavaşlaması hem de sağlık sistemlerine erişemedikleri için ülkelerine geri dönme eğilimi göstermektedir. Örnekler arasında Kolombiyadan Venezuela'ya, İran ve Pakistan'dan Afganistan'a, Hindistan'dan çevresindeki daha küçük ülkelere dönen işçi göçmenler sıralanabilir. İleride de ülkelerin ekonomik küçülmesi, küreselleşmede gerileme ve daha içe dönük ekonomilerin oluşmaları gibi ihtimallerin etkisi ile göçün azalmasının yanı sıra mevcut göçmenler arasında önemli sayılarda ülkelere dönüş eğilimlerini de bekleyebiliriz.

Mülteci ve Geri Gönderme Kampları

Pandeminin etkilerinden orantısız biçimde etkilenen grupların başında mülteciler, özellikle de mülteci kamplarında kalanlar gelmektedir. Dünyadaki mültecilerin büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelere, on binlerce mültecinin birlikte kaldığı, sağlık ve hijyen koşulları sıkıntılı olan kamplarda bulunmaktadır. Bu nedenle, mülteci kampları öncelikle içinde yaşayan mülteciler için, sonrasında da panikle hareket edecek

mültecilerin hastalığın yayılmasına hız verebileceği düşünüldüğünde, tüm toplumlar için büyük bir risk oluşturmaktadır. Benzer şekilde, düzensiz göçmenlerin veya sığınma başvurusu kabul edilmeyenlerin bulunduğu Geri Gönderme Merkezleri (*Detention Centers*) de önemli risk teşkil etmektedir. UNHCR ve IOM başta olmak üzere uluslararası örgütler bu kamp ve tesislerdeki göçmenlerin korunması, yaşam şartlarının iyileştirilmesi ve mümkünse hızlı bir şekilde kalıcı olarak yerleştirilmeleri konusunda uluslararası toplumu göreve davet etmektedir. Bu sürecin, ilerleyen dönemde iltica ve mülteciler konusunda uluslararası işbirliğinin artması yönünde bir baskıyı getirmesi beklenebilir.

Göç Gönderen, Gelişmemiş Ülkeler Üzerindeki Olumsuz Ekonomik Etkileri

Pandemi sürecinin olumsuz etkilerinden, ekonomileri dış göç ve yurtdışındaki göçmenlere önemli ölçüde bağımlı olan bazı gelişmekte olan ülkeler de nasibini almaktadır. Filipinler, Somali ve Meksika gibi ülkeler hem kendi ekonomilerindeki işsizliği azaltmak, hem de yurtdışından gelen ‘işçi dövizleri’nin (*remittances*) GSMH’lerinde önemli yer tutmasından dolayı, pandemiden olumsuz etkilenmektedir. Bunun nedenleri arasında, yaşanan ekonomik daralmalar, genellikle niteliksiz işlerde çalıştıklarından göçmen işçilerin ilk işten çıkarılan gruplar olması ve yaşadıkları ülkelerde sağlık hizmetlerine erişemeyenlerin ülkelerine dönme eğilimi göstermeleri sıralanabilir. Pandeminin, her ülke ekonomisi için yaratacağı ekonomik maliyete ek olarak, göçmen gönderen ülke ekonomilerinin gelecekte de bu nedenle ekonomik krizler yaşamaları beklenebilir.

Sağlıkçı göçmenlerden faydalanma eğilimi yüksek nitelikli göçmen rekabetini körükleyebilir. Bazı ülkeler, sağlık sisteminin üzerindeki büyük yükü azaltabilmek amacıyla göç politikalarında gevşemeye giderek sağlıkçı göçmenlerin gelmesi

ve/veya sağlık alanında çalışmalarının kolaylaştırılması için çalışmalara başladı. Daha önceleri sağlık alanında vasıflı göçmenlerin çeşitli denklik uygulamaları ile çalışmalarını zorlaştıran ülkelerden ABD, Almanya ve İspanya bu anlamda şu ana kadar adım atmışken; Birleşik Krallık'ta da bu yönde çağrılar bulunmaktadır. İlerleyen dönemde, özellikle sağlık alanında çalışanlar olmak üzere, yüksek nitelikli göçmenleri ülkelerine çekmek üzere zaten var olan uluslararası rekabetin daha fazla yoğunlaşması beklenebilir.

Kriz ve Çatışma Bölgelerinde Yüksek Salgın Riski

Kriz ve çatışma bölgelerinde salgın riskleri artmış durumdadır. BM'nin ateşkes çağrıları sürse de, merkezi yönetimlerin tüm dikkat ve enerjilerini salgınla mücadeleye çevirmelerinden faydalanmak isteyen gruplar, şiddeti körükleyebilmektedir. Artan şiddetin yanı sıra, çatışma bölgelerindeki insanların pandemiden kendilerini koruyabilme şansları ve sağlık hizmetlerine erişimleri azalmaktadır. Bu durum da yerinden edilen çok sayıda kişinin kendi ülkesi içinde güvenli bölgelere doğru ya da ülkelerinden ayrılarak mülteci olarak başka ülkelere göçünü artırmaktadır.

Devam Eden Düzensiz Göç Hareketleri

Akdeniz başta olmak üzere çeşitli bölgelerde düzensiz göç hareketleri devam etmektedir. Bazı göçmenler buldukları şartların kötü olmasından ve sağlık hizmetlerine hiç erişimleri olmadığı için mecburen, bazıları da devletlerin bütün ilgisinin pandemiyle mücadele üzerinde olmasını bir fırsat bilerek harekete devam etmektedir. Diğer yanda ise ülkeler bu göçmenleri kabul etmemek için ellerinden geleni yapmakta, pandemi krizini de kullanarak sert önlemlere başvurmaktadır.

COVID-19, YENİ NORMAL VE DİJİTAL DİPLOMASI

Gökhan YÜCEL

Milli Eğitim Bakan Danışmanı

Anahtar Kelimeler

Dijital Diplomasi, Toplum, Devlet

Dijital diplomasi, son on yıldır çok popüler bir kavram. Dijitalleşme ve dijital dönüşümün, her iş koluna olduğu gibi diplomasi, uluslararası ilişkiler, küresel dengeler, jeopolitik ve güç kavramlarına etkisi hissedilmektedir. Bu değişim ve dönüşüm artık geri dönülmez bir yola girmiştir. Bugün, dünyayı uzun zamandır bu denli sarsmamış ciddi bir durumla, küresel alarm seviyesini gelmiş geçmiş en yüksek düzeylerinden birine çıkararak viral bir salgın ile karşı karşıyayız. Hemen her iş uzaktan, dijital ve elektronik biçimde yürütülüyor. Böyle bir durumda söz diplomasiden açılınca “dijital diplomasi” her zamankinden çok daha fazla ilgi görüyor. Sanki virüsün yayılımı hızlandıkça, diplomasi de yeni medya tabiriyle viralleşiyor.

Konuyu doğrudan dijital diplomasiye getirmeden önce arka planı iyi anlamalıyız. COVID-19 pandemisi, modern toplumu ve dünya düzenini oluşturan tüm şartları, politikaları, iş

yapma biçimlerini, prosedürleri, protokolleri, ilişkileri, düzenleri, normları esaslı biçimde gözden geçirmemizi gerektiren yaklaşımları da beraberinde getiriyor. “Yeni Normal” olarak tanımlanan bu dönemin kurucu, dönüştürücü ve tanımlayıcı gücü takibe değerdir. Koronavirüs salgını bir sağlık sorunu olarak başlamış, ancak hemen her alanı etkileyen küresel bir kriz durumuna gelmiştir. COVID-19 salgınının toplumsal hayata etkileri, tarih boyunca örneklerine rastladığımız kırılmalara, sistem dönüşümlerine sürükleyebilecek yeni bir “meta-güç” olabilir mi? Herkes bunu ve bu potansiyel kırılmanın şiddetini merak etmektedir.

Acaba 11 Eylül saldırıları sonrasında tüm dünyanın yeni “terörizm”, “dost”, “düşman” tanımlarıyla ve güvenlikleştirici söylemlerle şekillendirilmesi gibi daha tematik veya kısıtlı alanların dönüşmesiyle mi karşı karşıyayız? Ya da Arap Baharı’ndaki gibi daha bölgesel etkiler mi söz konusu? Yoksa hayatın her alanına sirayet edecek mekânsal kapsama alanı ve zamansal ucu açıklığı sınırsız bir dönüşüm mü bekliyor bizi?

Elimizdeki benzer sorulara cevap ararken neyle uğraştığımızı iyi bilmeliyiz. Diplomasi; modern, endüstriyel, küresel ve sosyal bir kavramdır. Devletlerin aralarındaki ilişkileri belli kurallar ve değerler çerçevesinde düzenlemesi için oluşturulmuş; daha sonraları tarihsel akış içinde modern diplomasiyi tanımlayan ve kuran “(sert) güç” kavramında yaşanan değişikliklerle kendi içinde yan dallara ve mikro-uzmanlıklara ayrılmıştır.

Yumuşak güç, siber güç gibi kavramların ortaya çıkmasıyla kamu diplomasisi ve dijital diplomasi “tamamlayıcı diplomasi” şeklinde okunabilecek alanları da ortaya çıkarmıştır. Diplomasinin pratik yönü aynı zamanda küreselleşmeyle gelişen iletişim yöntem ve araçlarının yardımıyla kamusal alan ve etkinlik yönetimi, mecralar (medya) ve sosyal yakınlaşma bağlamında uygulama sahalarına gereksinim duymaktadır. Tıpkı

eğitimin okullara, eğlencenin sinema, tiyatro, AVM ve restoranlara, finansın ve ticaretin iş yerlerine ve bankalara, sporun statlara, salonlara, ulaşımın havalimanlarına, garlara ihtiyaç duyduğu gibi.

Ancak COVID-19 ile birlikte bir sosyal norm hatta yeni bir sosyal sözleşme olarak kemikleşen “sosyal mesafe” adeta modern mecraları ve kamusal alanları birer “*no man’s zone*” haline getirmiştir. Diğer bir ifadeyle modernitenin başlıca kazanımları olan küreselleşme, sosyalleşme ve kapitalizm sekteye uğramış ve kontak kapatmıştır. İnsanların uzaklaşarak kendilerini virüs tehdidinden izole etmeleri, toplumsal hareketliliği, ticareti, siyaseti, eğlenceyi, diplomasiyi durma noktasına getirmiştir. Hayat çok büyük oranda bilim (sağlık verileri, pandemiyle mücadele) ve kurgu (yeni normal) tartışmalarına indirgenmiş durumdadır.

Bu çerçeveden, dijital diplomasinin geleceği hakkında sorulacak her soru aynı zamanda diplomasinin geleceğiyle ilgilidir. Peki dijital diplomasiden herkes aynı şeyi mi anlıyor?

Çünkü dijital diplomasinin geleceği hakkındaki projeksiyon ve tahminler, dijital diplomasiden ne anlaşıldığıyla çok yakından ilgilidir. Uzaktan eğitim, uzaktan mesai hiç olmadığı kadar moda olurken, aynı şekilde dijital diplomasi acaba diplomasinin uzaktan gerçekleşmesi mi demektir? Dijital diplomasinin hangi uygulamaları ve tanımını uzaktan diplomasi olarak okunabilir? Dijital diplomasi tam da bu noktada COVID-19 günlerinde Nick Bostrom’un Simülasyon Teorisi’ni destekler nitelikte, sosyal bir deney yaşarmışçasına her yanı kaplayan bilim-kurgulaşmanın “kurgu” tarafına hitap eden, sadece diplomatik ilişkilerle sınırlı kalmayı aşan, daha geniş bir başlık olarak göze çarpmaktadır.

Dijital diplomasinin çok genelde dar ve geniş tanımları bulunmaktadır. Dar tanımında sadece diplomatların tekelinde

ilerleyen, devletlerarası ilişkileri, dijital mecraları, araçları ve yöntemleri kullanarak yürüttükleri bir faaliyettir. Devlet kurumlarının ve dışişleri bakanlıklarının elinde bulunan sosyal medya kanallarından paylaşılan metin, fotoğraf ve video ile web sayfalarından yapılan bilgi yayıncılığı, belki bir adım daha ileride konsolosluk servislerinin dijitalleşmesi, e-vize, e-nota bu uygulamalara örnek olarak gösterilebilir.

Diğer taraftan Danimarka'nın Silikon Vadisi'ne teknoloji temalı büyükelçilik açmasını, adına da "tekloması" demesini, ABD'nin 21. Yüzyıl Devlet Modeli'ni, birçok dışişleri bakanlığının yapay zekâ ve büyük veri hakkında yürüttükleri çalışmaları, kendi bünyelerinde kuluçka ve girişimcilik merkezleri açmalarını, hackathon düzenlemelerini sadece bu dar tanıma bakarak değerlendirmek oldukça zordur. O zaman dijital ve diplomasiye ait olan her şeyin dâhil edileceği bir kesişim kümesinden ziyade, mesaj-mecra-hedef kitle, etkileşim, üretim, inovasyon açısından hem dijitali, hem de diplomasiyi ihtiva eden bir birleşim kümesini faaliyet alanı olarak kabul eden geniş bir dijital diplomasi tanımı da mevcuttur diyebiliriz. Diplomaside yaşanan bu devamlılık Diplomasi 1.0-Diplomasi 4.0 şeklinde versiyon farklılığı olarak da ifade edilmektedir.

Keza son dönemde gerek *Foreign Affairs* dergisinde Koronavirüs pandemisi sonrası dünya hakkında görüş bildiren ve aralarında Joseph Nye, Stephen Walt, John Ikenberry gibi isimlerin yer aldığı 12 küresel düşünür, gerekse olaya Financial Times'ta kaleme aldığı yazıda, daha teknolojik ve determinist yaklaşan Yuval Noah Harari veya Anne-Marie Slougher gibi isimler geleceği "ağlaşmış" (networked), "nicel" ve "algoritmik" yönetim alanı olarak tanımlamaktadırlar. Kısaca gelecek, diplomasi ile dijital diplomasi de dâhil olmak üzere, dijital dijital dememize neden olan sınırların kalkmaya başladığı bir döneme evrilmektedir. Algoritmik düzen(-sizlik) gitgide yerleşikliğini ilan etmektedir. COVID-19 salgını sırasında ülkelerin hastalığı tespiti, sosyal mesafenin korunmasının temini gibi

amaçlar için kullandığı dün için dudak uçuklatıcı veri-temelli, lokasyon belirleyici, takibi kolaylaştırıcı mobil ve akıllı teknolojiler belli ki yarın her anımıza işleyecektir.

Özetlemek gerekirse, diplomaside sert ve yumuşak şeklinde değerlendirilen güç tanımlarının, yeni normalde yıkıcı, otonom, bilişimsel, algoritmik ve kuantum versiyonları ciddi biçimde ele alınmalıdır. COVID-19 salgını, kullanıcı, müşteri, vatandaş, izleyici, katılımcı kategorilerindeki davranışı büyük ölçüde dijitalleştirmektedir. Diplomasinin temelini oluşturan güç kavramı, teknolojideki ilerlemelerle kitlelere yaygınlaşmaktadır. Diplomaside ve dijital diplomaside kavramlarına yönelik bakış açılarından bahsederken de, dijital diplomasinin tanımlanma biçimlerinin geleceği hakkında konuşurken de, yeni normal belirleyici olacaktır.

COVID-19'un doğuracağı kurucu ve dönüştürücü sonuçların daha çok dijital başlıklarla ilişkili olacağını hemen herkes tekrar etmektedir. Dijital diplomasinin içindeki dijital kavramı bile sürekli bir dönüşümdeyken, COVID-19'un hızlandırıcı etkisi, dijital diplomasinin geniş tanımını uluslararası ilişkilerde her geçen gün daha fazla ana akım bir duruş haline getirecektir. Bilişimsel-algoritmik düzene dayalı ve gittikçe genişleyen tanımıyla yeni dijital diplomasinin yükselişi sürecektir.

Küresel salgın ve ürettiği belirsizlikler devam ederken Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin COVID-19 sonrasındaki döneme ışık tutma amacıyla hazırladığı bu çalışma, değerli akademisyen ve uzmanların ön analizlerini içermektedir.

Elinizdeki öngörü ve değerlendirmeler, COVID-19 sonrası döneme dair müstakil, bazen örtüşen bazen farklılaşan analizler barındırmaktadır. En önemlisi Koronavirüs'ün yayılım ölçeğini de hesaba katarak uluslararası düzene olan etkilerini farklı disiplin ve perspektiflerden ele almalarıdır.

Kitapta Koronavirüs'ün uluslararası sisteme olası etkileri, pandemi sonrası dönemde ortaya çıkacak küresel politik trendler ve uluslararası ilişkiler disiplininde neşet edecek yeni tartışmalar inceleniyor. COVID-19'un küreselleşmeyi ve küresel rekabeti ne ölçüde etkileyeceği sorusuna cevap aranırken, küreselleşme-uluslararası sistem-devlet üçlemesi arasındaki ilişkinin mahiyetine ve olası dönüşümüne de ışık tutuluyor.

Bununla birlikte dijital diplomasi, medikal istihbarat, ekonomi, göç, çatışma çözümleri, Ortadoğu ve uluslararası kurumlar gibi konularda da önemli değerlendirmeler içerirken, yeni dönemde Türkiye gibi aktörlerin hangi konulara ağırlık vermesi gerektiği tartışılıyor.